

פגישה עם נורמן (מוניק) פולישוק

כתב: צבי רז . אוטווה, קנדה, 31/10/2006

במסגרת ביקור בעיר אוטווה, בירת קנדה, פגשנו באיש קובל, בן הדור הראשון. ביקרנו בביתם של נורמן וסימה פולישוק, באחד מפרוורי העיר היפה וזכינו לקבלת פנים מרגשת ומאוד לבבית. עוד בארץ, לפני שנסענו לקנדה, נפגשנו עם צבי חיים פולישוק, בן דודו של נורמן. שוחחנו על הרקע המשפחתי של משפחת פולישוק ועל החיים בקובל. לפגישה עם נורמן הבאנו איתנו את האילן המשפחתי שהכין צבי חיים, עם כמה מילים על הדמויות המצוינות בו, וכן מספר צילומים משפחתיים וצילומים הקשורים לעיר. באנו גם עם הציטוט המצמרר שחרתה אחרתו של נורמן על קיר בית הכנסת (ספר קובל, תרגום מפולנית):

אניק (פולישוק) יקיפיו

נקום נקמת צם אניק, אחיק ואחותק, אשר נאלו מיצי הפולצחיק.

ככאנו זה ציפיק להיות תפקיפק בחיים.

פניה- פייבל

נורמן, איש נמרץ וחייכני, בעל חוש הומור, מאוד התרגש מבואנו. הוא העלה זיכרונות מהימים ההם של נעוריו. אולם לצערנו נורמן לא התלהב מהרעיון להקליט בצורה פורמאלית את זיכרונותיו, וכך רק מתוך הזיכרון עולות נקודות קטועות מאותה פגישה. לא נשכח לציין ולהזכיר לטובה את סימה, אשתו של נורמן, נצר של משפחה יהודית מצפת, על האירוח, הכיבודים והשיחות. כשנפרדנו והודינו על קבלת הפנים לזוג המאוד חביב, נורמן הרים תרומה לארגון קובל.

- נורמן הצליח ברגע האחרון להימלט מעירו קובל. נורמן (יליד 1924, היה כבן 17 עם כניסת הגרמנים לקובל) לא ידע למה צבי חיים ניסה לשכנע אותו לברוח מקובל לפני כניסת הגרמנים. צבי חיים פולישוק: הוא נראה כמו יהודי ולא היה סיכוי שהגרמנים לא יזהו שהוא יהודי. ואגב כששאלתי את צבי למה לא ניסה לצרף לנסיעה גם את אחיו, אבדהם משה, סיפר צבי שאחיו (יליד 1922) זמן קצר קודם לכן התחתן עם זושה. זושה לבית רטנר, שהוריה הגיעו מוורשה כנציגי סוכנות נסיעות (לגמרי במקרה גם דורה נודיס מספרת על כך, חוברת זו במאמר "הנאצים בקובל"). האח בן ה-19 נשאר עם אשתו הצעירה בקובל והם נספו עם כולם. נורמן זכר שקבע להיפגש עם צבי בתחנת הרכבת, ברכבת האחרונה שעזבה את קובל, ולנסוע יחד למזרח. (לשאלתנו, צבי סיפר שלא היה יכול להגיע לתחנת הרכבת היות וכבר גויס לשרות בצבא האדום.) נורמן הגיע לתחנה וכשראה שצבי לא מגיע החליט להישאר בקובל ולחזור הביתה. למזלו לפני שעזב פגש בתחנה חבר שהיה עם הוריו שהעמיסו את חפציהם על הרכבת. הם שכנעו את נורמן להצטרף אליהם, מטרתם היתה להגיע לקרובי משפחתם בקייב. נורמן החליט להצטרף אליהם. אביו של נורמן לא התנגד שבנו יעזוב את קובל, אפילו נתן לו כסף לדרך, אך אמר לו שהגרמנים שאותם הוא זוכר ממלחמת העולם הראשונה, אינם נוראיים כל-כך... פניה, אחרתו של נורמן, ביקשה להצטרף אליו, אך נורמן אמר לה שלא כדאי היות והוא כנראה יגויס לצבא ומח היא תעשה אז לבד. כשסיפר לנו נורמן על כך, הוא התרגש מאוד. אמר שעד היום יש לו רגשות אשמה על כך. נפניה היידי ילידת 1922, בת כ-19 במוחה. קרוב לודאי שהיא הסתתרה ביחד עם אביה יעקב צבי היידי ואחיה המבוגר פייבל היידי, יליד 1917. כמו מאות רבות של יהודים הם נלכדו ע"י הגרמנים, נאספו בבית הכנסת הגדול, שם חרתה פניה על הקיר את צוואתה.) נורמן ידע על החריתה של אחרתו בבית הכנסת הגדול. אמר שכשחזר לאחר המלחמה לכיוון קובל (1945), פגש בבריסק חבר, מכר, קובלאי ששיכנע אותו שאין טעם לבקר בקובל, היות והרסו את ביתו ושלא נשארו בעיר יהודים. החבר סיפר לו גם על החריתות ועל מה שכתבה אחרתו. כל משפחתו נכחדה בשואה, אמו של נורמן נפטרה ממחלה קשה קודם למלחמה.
- נורמן לא הגיע לקובל. הוא עבר לפולין, אל ביטום, אל בת דודתו מלח (אחרתו של צבי, ראיון איתה ניתן בחוברת הנצחה מסי' 13). נורמן לא שהה בביתה של מלח ובעלה הרופא הרבה זמן והמשיך במסגרת "הבריחה" והתארגנות של קיבוץ בית"ר אל אוסטריה ומשם גנב את הגבול אל איטליה. באיטליה היתה לו אפשרות להגיע לארה"ב, אלא שהמתנה היתה ארוכה עקב הגבלת מכסות הכניסה. כשהציעו לו את קנדה, מעט חשש, אך לבסוף נסע לשם.
- וחזרה לנורמן הבורח מקובל והנוסע לקייב עם משפחת החבר: בקייב השלטונות לא נתנו לנורמן בן ה-17 להישאר. למזלו הוא נשלח למחנה עבודה ולא לצבא. הקצין הרוסי שהיה צריך להחליט על כך שאל אותו היכן נולד. וכשנורמן אמר שבקובל, בפולין, אמר הקצין שלא שמע על מקום שכזה והחליט לא להסתכן עם ספק פולני ספק רוסי ושלח את נורמן למחנה עבודה. נורמן נלקח למחנות עבודה במזרח, בהרי אורל שבאסיה התיכונה. בנדודיו בהרי אורל עבד נורמן כחשמלאי למרות שהרבה מושג בכך לא היה לו. אביו בקובל עסק במכירת מכשירי רדיו. נורמן לא פגש שם קובלאים, מדי פעם פגש יהודי אחד, או שניים.
- בקובל לאבא היתה בהתחלה את החנות היחידה לאופניים ולמכשירי רדיו וחשמל. מאוחר יותר משפחת גרינבלט הפכו לאט-לאט למתחרים שלהם. הם החלו בתיקון חלקי אופניים שקנו אצל הפולישוקים, עד שהתפתחו והחלו למכור אופניים בשלמותם. בזמן שהרוסים הגיעו לקובל (ספטמבר 1939) היתה התנפלות גדולה על כל תכולת החנות, של אנשי הממשל הרוסי וגם של הפליטים שזרמו מהמערב. תוך כמה ימים לא נשארה בחנות סחורה.
- נורמן סיפר שבשנת 1941 בת דודתו אטל, אחרתו של צבי, ייצגה את ווהלין בתחרויות אופניים ברוסיה ואז בדיוק פרצה המלחמה והיא "נתקעה" ברוסיה וכל ניצלה.
- במהלך השיחה נורמן ציין שבן-דודו, צבי חיים פולישוק, היה התלמיד המצטיין של בוגרי מחזור 3-1932 שגימנסיית קלרה ארליך. תעודת הבגרות שלו (הפולנית, המקובלת ע"י השלטונות) היתה הטובה ביותר. (ואמנם כשאלתי על כך את צבי עם שובי ארצה, הודה בכך ואמר שלא ראה מקום לציין זאת במאמר שכתב על בוגרי מחזורו- חוברת הנצחה מסי' 12).

הזיכרונות בהמשך מתקשרים ישירות לראיון הניתן בחוברת זו עם שרה ולינסקי-קרמר חברת החוג הדרמטי בקובל, ונותנים עוד נדבך לסיפור חייו של הסופר יונה רזנפלד (חוברת הנצחה מס' 15).

מתוך "פנקס קובל", שיצא לאור בארגנטינה, 1951

זיכרונות מקובל

סיפור: א. י. גאלפערין (הלפרין); רשם: ב. באלער (בלר)

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

כאשר באתי לקובל בשנת 1906, רציתי כמובן, כחבר מפלגת הבונד, לחיות בצוותא עם חברי מפלגתי והתחלתי לחפש קשר עמהם.

היתה זו השנה שלאחר כשלון המהפיכה הרוסית של 1905, ותנועת העובדים דוכאה ונרדפה על ידי ממשלת הצאר בכל רחבי המדינה. למרות זאת מצאתי בקובל אירגון בונדיסטי קונספירטיבי מאורגן היטב. בין חבריו פגשתי את החברים שיע ליס, מנהיגת הבונד בקובל, העלמה האינטליגנטית ליזע פאמערנאץ (ליזה פומרנץ), גדליהו וואפניארסקי, אידל מילער (יהודה מילר), משה סעגאל (סגל) [שהיה מזכיר הרב בריק], וואלאדיע (וולודיה) בריק וגם את גאלדענבערג (גולדנברג) שזה אך סיים את לימודיו כעורך דין ואנשים אחרים, בלתי מוכרים לי, שביניהם היו הרבה פועלים מבריסק, אשר נשארו בקובל מהזמנים שבהם בנו את תחנת הרכבת החדשה.

ערכתי היכרות עם כל הנזכרים לעיל ועם רבים אחרים, ששמותיהם פרחו מזכרוני. נהגנו במשך שנים מספר להיפגש לעיתים קרובות בסתר ולקיים את הרצאותינו התיאורטיות וויכוחים על נושאים מפלגתיים ופוליטיים. [אני אומר "תיאורטיות", כי כל עבודה אירגונית מעשית הרי לא יכולנו ולא הותר לנו לנהל]. קיווינו, כי במשך הזמן נוכל לעשות משהו ממשי בשביל תנועת העובדים.

לעומת זאת היתה התנועה הציונית חופשית לפעול ועל כן כבר היתה אז כוח מאורגן משמעותי בקובל. משום כך, כאשר [לאחר כמה שנים] לא יכולנו, חברי ה"בונד", להמשיך במפגשינו במועדון שלנו אפילו בסתר [מאחר שריגלו אחרינו ורדפו אותנו נמרצות], התחלתי כמו הרבה בונדיסטים אחרים, להיכנס למועדון הציוני, שלעומת החדרון הסודי הבונדיסטי שלנו, היה כארמון.

שם, במועדון הציוני, מצאנו את כל העיתונים וכתבי העת הארציים ואף כאלה מחו"ל, בשפות שונות, וכן ספרייה מאורגנת היטב. בערבים, לאחר העבודה, נהגנו לבלות שם ולשחק. מי בדמקה ומי בשח. לעתים קרובות נערכו גם ערבי התרמה וויכוחים ציבוריים על בעיות לאומיות שונות, ענייני תרבות וכן הלאה.

שם, במועדון הציוני, נהגנו להיפגש מייד עם כניסתנו, עם הסופר המתחיל יונה ראזנפעלד (רזנפלד), יליד העיירה טשארטאריסק, לא הרחק מקובל [לפי ז. רייזען (רייזון) הוא נולד בראפאלעווקע. – המערכת]. הוא התגורר אז ברחוב תחנת הרכבת הישנה (סטרה קוליובה), לא הרחק מהמועדון, ונהג, כמו שאומרים, לבוא לשם תכופות ולשוחח עמנו בנעימות ולספר מעשיות מעניינות שונות. הוא גם סיפר דברים על עצמו, כגון איך החל לכתוב. לדבריו, זה היה תודות לי. ל. פרץ, שעיימו נפגש במקרה באודסה [ולאחר שהראה לו את הסיפור הראשון שכתב], הוא, פרץ, שיכנע אותו להמשיך לכתוב וכך הוא נעשה לסופר.

אני זוכר איך יונה ראזנפעלד קרא לפנינו שם במועדון, כמה מסיפוריו הראשונים, עדיין מכתב יד. היו ביניהם: "המתחרים" [יצירה שכידוע הועלתה על הבמה לאחר שנים רבות, על ידי מוריס שווארץ, וזכתה להצלחה גדולה, כאן בבואנוס איירס], "גנב" ואחרים.

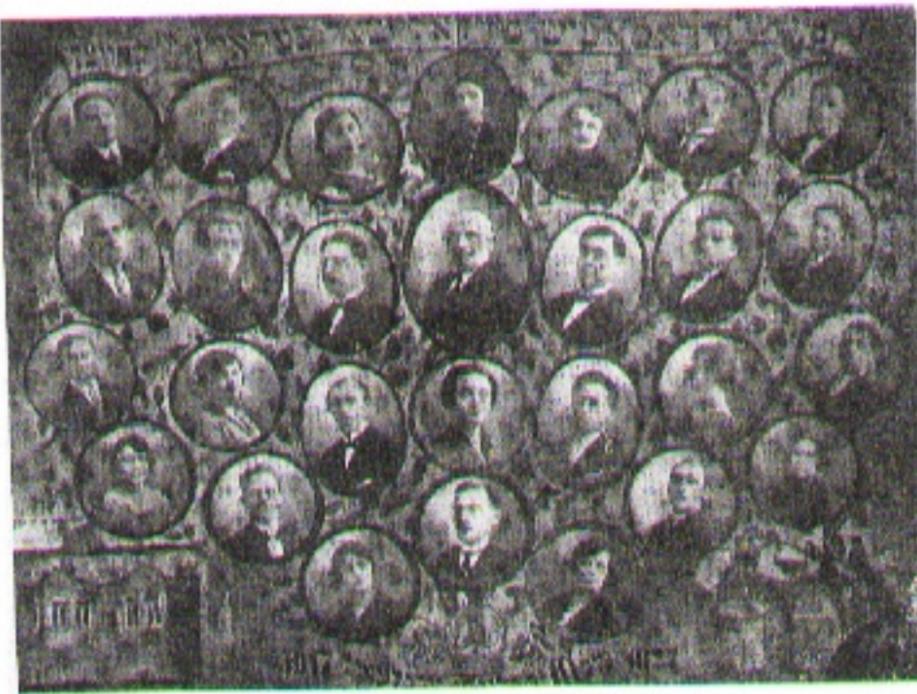
אני נזכר איך ישבתי ליד שולחן קטן והוא, יונה ראזנפעלד לידי. הוא ניסה אז כל הזמן לשכנע אותי כי טוב לרחוץ בנהר בחורף. לדבריו הוא עצמו עושה זאת, אפילו בכפור הגדול ביותר, בחור בקרח של הנהר הקפוא...

לאחר זמן נסע יונה ראזנפעלד לוורשה. אז הוא כבר זכה להכרה כסופר יידי מוכשר, ושם, בוורשה, החל לעבוד בעיתון "דער מאמענט" (הרגע). אני זוכר גם איך אנחנו בקובל, ידידיו ומכריו, קיבלנו את סיפורו "נפלת", הסיפור הראשון שלו שהודפס ב"דער מאמענט". איזו הנאה גדולה היתה לנו מהצלחתו האמנותית. כל יצירה חדשה שלו שהודפסה, העברנו מיד ליד. קראנו אותה בצוותא, השמענו את הערותינו וקיימנו דיונים אודותיה.

ראינו אז, כי יונה ראזנפעלד גדל ונעשה לסופר יידי גדול. אפשר לראות שהערכנו אותו נכוחה, מכך שכידוע הוא נסע לאחר מכן עם אשתו לצפון אמריקה ושם כתב במהלך תקופת יצירתו הרבה סיפורים אמנותיים מקוריים, שהנציחו אותו בספרות היידיית כאחד מהסופרים והמספרים הטובים ביותר. תודות לכך, הוא זכה בהצלחה ובהכרה מצד המבקרים היידיים הטובים ביותר.

ברצוני לספר כאן מעט על "התיאטרון" בקובל: בתחילה היו בעיר שני אולמות תיאטרון, ה"זשעלעזנאדראזשנע" [של הרכבת] וה"אכשטשענסטווענע קלוב" ברחוב בולווארנע (רחוב לוצקה) [לאחר מכן נוספו אליהם אולמות התיאטרון והראינוע "עקספרעס" (אכספרס), "אודעון" (אודיאון) ואחרים]. בעצם לא היתה בקובל כל להקת תיאטרון קבועה. אבל הודות לכך שקובל היתה צומת מסילות ברזל חשוב, עצרו בה לעיתים קרובות להקות שונות, רוסיות, אוקראיניות ויהודיות, שערכו מסעות הופעות ברחבי האימפריה הרוסית הגדולה, והעלו בעיר הצגות תיאטרון.

**האגודה הדרמטית-מוסיקלית היהודית בקובל.
על התצלום כתוב: 1917 – 1927 ליובל העשור.**

שחקנים של התיאטרון הקיסרי נהגו לעצור בקובל בעת שעברו בה במסעות הנופש שלהם. שחקנים כדאלסקי, קאזשעוויניקאוו ואחרים, נהגו להופיע ב"האבי" של סטרינדברג ומחזות קלאסיים אחרים. האחים השחקנים אדלגיים והשחקן הנודע דאז ארלעניעו (ארלנייב), כולם נהגו לבוא אלינו לעיתים תכופות עם להקותיהם ונהגו להופיע במחזות כמו המלט, אותלו, אוריאל אקוסטא, ראזבוניקי ואחרים. מבין הלהקות היידיות באו לעיתים תכופות להקת קוזיק, שבתחילה דיברה בהופעותיה בדיאלקט גרמני ואחרי כן כבר ביידיש טהורה. גם להקת קמינסקי, ה"ווילנער טרופע" ואחרות נהגו לבוא מפעם לפעם לקובל ויהודי קובל תמיד נהרו לכל ההצגות ונהנו מההופעות האמנותיות האיכותיות.

היה בעירנו גם חוג דרמטי [שנקרא בזמנו "ליוביטעלסקי קרוזשאק"]. החוג הדרמטי הורכב מכעשרים איש, ביניהם כמה כשרונות מעולים, כמו פוגאטש (פוגץ'), קיוואוק (קיווק), ניימארק (נוימרק), העלמה בורשטיין ואחרים.

החוג הדרמטי הזה נהג להופיע רבות לטובת אירגוני רווחה שונים בקובל עצמה וכן לטובת מוסדות בעיירות קטנות מסביב לקובל, לשם הזמינו אותם כדי להעלות מופעי תיאטרון ללא כל תשלום. אם אני כבר מספר זכרונות מהחיים היהודיים בקובל, אי אפשר לא להזכיר משהו על בית הכנסת הגדול של קובל, שהיה יוצא דופן בין בתי הכנסת ואשר נכרכו סביבו אגדות שונות.

בית הכנסת נבנה במשך תקופה ארוכה. שני אנשים, בעלי בתים מכובדים בקובל [אחד מהם היה משה היינאך (משה הינדק)] טיפלו בזה אחרי זה בבניית בית הכנסת, ותוך כדי כך נפטרו. יהודי קובל ראו בכך סימן רע וחששו לחזור ולהמשיך בבנייה.

במשך שנים ניצבו הקירות הבלתי גמורים ושאר חלקי בניין שלא הושלמו, כאילו הם מבקשים תיקון. עד שקם בעל בית מכובד אחר, ר' מיכל קאדיץ (קדיץ) [שהיה עורך דין ערמומני] והחליט ללא מורא, שיהיה מה שיהיה, להתמסר לעבודה בלב ונפש, ולא מצא מנוח, עד שבניית בית הכנסת הסתיימה בשלום.

יהודי קובל, ובעיקר בעלי הבתים בעיר, שאהבו מריבות, בוודאי קינאו בו, בקאדיץ, ולא נאותו לתת לו את הכבוד הגדול על כך שסיים את הקמת בית הכנסת. אני זוכר שהיה איזה מאבק ומחלוקת סביב הצבת לוח זכרון לכבודו בבית הכנסת. קאדיץ דרש נחרצות, לתלות לוח כזה על הקיר ולציין בו מפורשות שהוא זה שסיים את הבנייה. המחלוקת הסתיימה בכך שבאחד הלילות הצמיד קאדיץ במו ידיו לוח כזה על הקיר. כשראו מתנגדיו שזוהי עובדה מוגמרת, כבר לא היתה להם ההעזה להוריד את הלוח ממקומו וכך הוא נותר תלוי על הקיר עד לזמן האחרון. כחזן הראשון של בית הכנסת הובא החזן מאיר פיסאק מברדיצ'ב עם מקהלתו ועם המנצח אהרעלע (אהרילה) פיינטוך. מאיר ברדיצ'ב התפלל בשבת בבית הכנסת ותפילתו מצאה חן בעיני הכל. כמה ימים לאחר מכן הוא ערך קונצרט בתיאטרון "זשעלעוונע דאראזשנע" וכאן הצטיין המנצח אהרעלע פיינטוך ביצירותיו המעולות ובזמרתו. הצלחתו היתה כה גדולה, עד שנחתם עמו הסכם שימש כחזן של בית הכנסת הגדול החדש. הוא אכן היה אהוב על העיר. גם ממקומות סמוכים ורחוקים מסביב לקובל, נהגו לבוא להעזין לו בהנאה משירתו ומתפילתו המתוקה. מאוחר יותר, בימי מלחמת העולם הראשונה, נסע אהרעלע מקובל [כי הוא הוזמן לשמש כחזן בבית הכנסת בראדסקי בקייב]. במקומו באו חזנים נודעים שונים, כגון קאמענעצקי (קמנצקי), החזן הגרודנאי ציפרוס, חזן מקישינב וגם (החזן המפורסם בעולם היהודי) סירוטה הופיע פעמיים בקובל. גם החזן זינגערמאן (זינגרמן) מפטרבורג הופיע ונתקבל כחזן העיר (של קובל). עם זאת יש לציין את העובדה, שאהרעלע לא נשכח לעולם ותמיד נהגו לדבר עליו. זינגערמאן, שהיה בעצמו מוסיקאי גדול וחזן בעל ידע [הוא הוזמן מקובל לצפון אמריקה], נדרש על ידי הציבור לשיר את יצירותיו של אהרעלע, עד כדי כך אהבו בקובל את קטעי החזנות שחיבר ועד כדי כך הם נחרתו בזכרון יהודי העיר. כולנו, הקובלאים, אפילו כאן בארגנטינה, עדיין זוכרים יצירות אלה עד עצם היום הזה.

החזן זינגערמאן (זינגרמן) [במרכז]. מימין – דינער (דינר). משמאל – כאלאט (חלט)

קובל – עיר המחוז שלנו

(רעיונות, מיפגשים ואישים)

תרגום מיידיש מהספר "פנקס קובל": בני גבירצמן

במרחק חמישים קילומטר מעיר המחוז קובל, על אם הדרך קובל-בריסק, משתרעת העיירה ראטנע. הדרך עוברת ממזרח למערב ומחלקת את העיירה לשניים. בצד צפון מתגוררים התושבים הנוצריים של העיירה. בצד הדרומי נמצאים השוק הרבוע והרחובות הראשיים והעורפיים, בהם מתגוררים קרוב ל-1500 יהודים. הדרך היא החיבור היחיד של ראטנע לעולם הרחב. למזרח היא מתמשכת עד לקובל ולמערב – עד בריסק דליטא. לכלית, היתה העיירה ראטנע מחוברת מאוד עם שתי הערים אחיותיה – קובל ובריסק. לצעירים המתבגרים לא היה לעיתים תכופות מה לעשות בעיירה (שלנו) חסרת התעשייה, והם נהגו לעקור אל הערים הגדולות יותר, כדי לחפש בהן עבודה ותעסוקה. קובל ובריסק היו התחנות הראשונות שלהם בדרך לעולם הגדול. מאז תחילת זכרוננו, נהגו העלונים של ראטנע לצאת בחברותא מדי יום חמישי-שישי בשבוע, בעגלות המשא שלהם, עם או בלי נוסעים, בדרך הרחבה למזרח ולמערב, כלומר לקובל ולבריסק, ולחזור תמיד לקראת שבת, כשהן עמוסות בכל טוב. בימי שישי, בערך ב-12 בצהריים, היו נראות העגלות העמוסות נכנסות לשוק הרבוע ופורקות שם את הסחורות ליד החנויות השונות.

בעוד שמבחינה כלכלית היתה העיירה ראטנע תלויה בערים האחיות שלה, לגמרי לא ניכר היה שיש ביניהן איזה קשר שהוא מבחינה חברתית או תרבותית רוחנית. לא היה בכך צורך והקשר לא היה קיים. הסיבה: אורח החיים היהודיים בעיירה, כמו בעיר, נקבע והוסדר כבר לפני דורות רבים. החיים היהודיים היו מבוססים על הרגלים תרבותיים רוחניים שנתמכו על ידי הדת והמסורת וכמעט לא נזקקו לפעילות חברתית או תרבותית שתחרוג מגבולות היישוב. המנהגים הממושעמים, ההתנהגות הנורמטיבית של שבת ויום טוב, של חתונות ובריתות, טקסי שלום זכר ובר מצוה, אלה בלבד היו הקשר שחיבר בין יישובים יהודיים. לעיירה היה רב משלה, דיין משלה, סופר משלה, מלמדים משלה, שמשים ותלמידים שאורח החיים הרוחני שלהם התנהל על ידיהם בעצמם ולא היה כל צורך באפוטרופסות או בסיוע רוחני של הערים האחיות הבוגרות והמכובדות. אם הרב, התלמיד חכם, היה מתכתב עם גדול בדורו בעניין דין תורה מסובך, או בעניין סוגיה קשה בלימוד, היו אלה בדרך כלל עניינים אישיים ולא היתה לכם כל שייכות לקשרים הרוחניים של החברה המקומית כולה. פעילויות כמו כתיבת ספר תורה, מינוי רב, בחירת גבאי לקהילה – כל אלה היו עניינים פנים-עיירותיים טהורים ולא חרגו מגבולות הקהילה המקומית. רק לתנועה החסידית היה קשר בינעירוני חברתי: החסידים של החצרות השונות – הטריסקאים, הסטבכים (סטבעכווער), הריזשינאים, הקארלינאים ואחרים, שהשטיבלעך הנפרדים שלהם ברחוב בית הכנסת שימשו להם מקום תפילה, הם כבר כן פיתחו פעילות חברתית שחרגה מהגבולות המקומיים של היישוב. הם נסעו אל הרבי שלהם ובדרך, או אצל הרבי, נפגשו עם חסידים מיישובים יהודיים אחרים, ונוצרו ביניהם קשרים בעניינים משותפים, הן כלכליים והן תרבותיים, ואלה התחזקו והלכו בתוך המעגל החסידי. תוך כדי כך נוצרו אצלם שינויים בסדרי התפילה, במנהגים וכן הלאה.

כך התנהלו הדברים עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914. השנים 1914 – 1918 קרעו את סדר החיים הממוסד של העולם כולו ובמילא גם את מנהגי החיים היהודיים. המוסר היהודי שהתבסס במשך דורות עבר משבר קשה ולאחר המלחמה היה קשה מאוד להקים מחדש את אוהלי ישראל סבא על יסודותיו הקודמים. תוך כדי תלאות החורבן, ההתקפות של כנופיות הפקר פראיות ופוגרומים של צבאות נסוגים, החל לפעום (באוכלוסייה היהודית של העיירה) דופק של חיים חברתיים חדשים, חיים שכבר היו להם קשרים משלהם עם יישובים יהודיים אחרים בפולין והעיקר – עם עיר המחוז הקרובה קובל. התארגנה התנועה הציונית, התארגנה תנועת נוער של הצופים שכונתה "הצופה", נוסדו חוגים דרמטיים, התארגנה פעילות סיוע לטובת יתומים ונזקקים ובכל הפעילויות כבר ניכרו השפעות בולטות וסיוע ישיר מבחוץ, מהמרכז בוורשה ומהיישובים הקרובים, בעיקר מעיר המחוז קובל.

ככל שהתבססו החיים ברפובליקה הפולנית הצעירה (פולניה קיבלה מחדש את עצמאותה רק ב-1919), נעשו החיים החילוניים מאורגנים ובולטים יותר בקרב יהודי העיירה. הופיעו התארגנויות שונות, חברתיות, פוליטיות ותרבותיות, שרצו להשאיר את חותמן על הפעילות בעיירה. נוסד בנק עממי יהודי, שבא לעזרת הסוחר, החנווני הקטן ובעל המלאכה. החלו להתבדל התנועות הפוליטיות. הופיעו הציונים הכלליים, פועלי ציון, צעירי ציון, התאחדות, בונדיסטים וקומוניסטים. נוסדו תנועות תרבותיות שניהלו מלחמה אידיאולוגית בינן לבין עצמן, כגון תנועות דוברי העברית והידישיסטים. נוסדו שני בתי ספר – בית הספר של תרבות ובית ספר יידי. נפתחה ספרייה עירונית, התארגנו אגודת בעלי מלאכה ואיגודים מקצועיים וכל הפעילות החברתית הזאת התנהלה בקשר הדוק בין העיירה ראטנע לעיר המחוז קובל.

נציגים ושליחים הגיעו לראטנע עיירתנו מקובל כדי לשאת הרצאות, לארגן את העבודה באירגונים השונים. לעומת זאת נסעו מהעיירה לוועידות בעיר המחוז, זה מהבנק העממי, זה מוועדת היתומים, כאן מהקרן הקיימת לישראל וכאן מהאירגון הציוני, מ"החלוץ", "השומר" וכן הלאה וכן הלאה.

לעיתים קרה שהעיירה פנתה לעיר המחוז בבקשת סיוע חברתי בנוגע לבעיות פנימיות בעיירה. כגון לקראת בחירות למועצת העיר, לקהילה. מספר רשימות מועמדים הופצו בעיירה והכל תמחו לדעת מי ינוצח על ידי מי. הציונים אירגנו אסיפות והביאו מקובל נואמים. בעלי המלאכה – נואמים משלהם והפרוגרסיבים משלהם.

בהזדמנות זו נעלה כמה אירועים כדי לחיות את הזכרון ולהציב מצבה לקבוצה של עסקנים חברתיים ופוליטיים מהדור הצעיר בקובל, שעמם יצא לנו לעמוד בקשרים חבריים הדוקים ולעסוק בעבודה החברתית ההדדית שנקשרה בין עיירתנו ראטנע ועיר המחוז קובל.

בהזדמנות זו נעלה כמה אירועים כדי לחיות את הזכרון ולהציב מצבה לקבוצה של עסקנים חברתיים ופוליטיים מהדור הצעיר בקובל, שעמם יצא לנו לעמוד בקשרים חבריים הדוקים ולעסוק בעבודה החברתית ההדדית שנקשרה בין עיירתנו ראטנע ועיר המחוז קובל.

היה זה נוער חסר מנוחה. ברובו הגדול הוא היה מהמעמד הבינוני, אבל הם שאפו לעולמות אחרים. בשום פנים לא הסכימו לסדר הקיים. רצו לקחת את גורל החברה, גורל העם, לידיהם עצמם. להיות פעילים ולהגיב על הכל בדינמיות, בביצועים, ולשזור את עצמם ואת חייהם שלהם בפעילות זאת. נוער זה היה השאור שבעיסה, השמרים שהתפיתו את החיים החברתיים, נושאי התנועות המהפכניות הפעילות ששאפו להתוות את החיים היהודיים בקווים של הכרה עצמית.

כאשר אני מדבר על תנועות מהפכניות, אינני מתכוון רק לתנועות שהיו קשורות עם המהפכה כמשמעה ועם סוציאליזם. אני מתכוון גם לאותן תנועות, אפילו לאומיות, שהכריזו מלחמה נגד הסטטוס קוו של חיינו היהודיים; אשר הכריזו על מלחמה נגד הקיבעון של הבורגנות ונגד האידיאולוגיה שלה "לתת לעניים להתנהל מעצמם" ולקבל את המצב כגורל שאי אפשר ושלא צריך לעמוד נגדו. אני מתכוון לאותן תנועות דינמיות, סוציאליות, פוליטיות ותרבותיות, שקיבלו על עצמן לנהל מתוך הכרה שליחות מהפכנית, משימה לאומית בחיינו.

מנקודת ראות זו, גם הציונות היתה באופן כללי תנועה מהפכנית בחיינו. הרי היא רצתה לשנות מן היסוד את החיים היהודיים. אבל מכיוון שרוב תומכיה היו שמרנים שפעילותם בלתי גמישה, לא ביטאה את הרוח הדינמית ואחדות הדעות של הנוער ובמילא הלך הנוער בדרך משלו. הם, הנוער, הטמיעו את הגוון שלהם ברעיונות השולטים. אמנם הם היו קשורים עמוקות עם העם, עם מסורת הדורות, אבל לא מסורת שמרנית, אלא מסורת מתקדמת, שלבשה צורה ופשטה צורה.

הקמת התנועות הפוליטיות כמו "החלוץ", "השומר", פועלי ציון, צעירי ציון, בונד וקומוניזם מצד אחד, והתנועות התרבותיות של העברית והאידישיזם מצד שני, היתה מבוססת על הרוח והרגש של הנוער, שכן תנועות אלה התכוונו באמת ובתמים לשנות את הגורל היהודי וביחד אתו את חייהם שלהם. הם נקשרו להגשמה עצמית, עשו מאמץ לבטא בחייהם כל מה שהטיפו להם וכל מה שהאמינו בו. הרעיונות שהעלו נועדו לא רק לאחרים אלא גם להם עצמם. מעין "וחי בהם".

הבה נזכיר חלק מאותו נוער (קובלאי) שהיתה לי היכרות הדוקה עמו בעת פעילותנו החברתית המשותפת. ואלה שמותיהם: **ליובא געלמאן (ליובה גלמן), אהרן ווערבא (ורבה), ישראל וואקסמאן (וקסמן), מאיר רייז, ביילע דאדיוק (בלה דודיק), ש. ספעקטאר (ספקטור), משה קופערבערג (קופרברג) ואחרים.**

אומנם הקבוצה שעמה עמדתי בקשר היתה גדולה יותר ורבגונית יותר, אבל פירוט רב יותר לא יתרום לאיפיון ההערכה שלנו (של פעילותנו). משום כך אני מגביל את עצמי רק לקבוצה הקטנה הזאת, שחיי האישיים והחברתיים היו קשורים עימה באורח אינטימי יותר, והונעו באותו חוסר מנוחה כשלחם. עם כמה מהם נותרתי בקשר מכתבים אפילו כאשר הגורל נשא אותי ליבשת אמריקה.

ועוד התנצלות: אם על מי מהם אני מדבר יותר מאשר על אחר, אין זה אומר שהשני חשוב פחות. להיפך, לגבי אישים חשובים, המוזכרים רק דרך אגב, היה צורך לספר הרבה מאוד, אבל כך הצטברו העובדות בזכרון וכך אני מוכרח לציין אותן.

המערכת: על **ליובה גלמן**, חברת וועד קובל המסורה כתב אלי מנדל בחוברות הקודמות. פרטים על משפחת **ורבה** מקובל קיבלנו בזמנו מ**משה גיברץ**. שנים מאחיו של משה גיברץ - אליעזר ויעקב גיברץ - נישאו לבנות משפחת וורבה. אחותו של **אהרון וורבה** היא **רותה** שנישאה ל**אליעזר גיברץ**. **פרידה** שהיא בת דודתו של **אהרון ורותה** שנישאה לאח **יעקב גיברץ**. **השופטת דורית בייניש** (בתמונה), נשיאת בית המשפט העליון. היא בתו של **אהרון וורבה**.

הבה נלך לפי הסדר:

עם **ליובא געלמאן**, **אהרן ווערבא** ו**ישראל וואקסמאן** נפגשתי בתנועת "החלוץ". בשנים 1924 - 1926 נעשתה תנועה זו מאוד חזקה ופופולרית בוהלין. בכל עיר ועיירה צצו מעצמם סניפי "החלוץ", שמנו אלפי חברים וקלטו צעירים בשנות העשרים שלהם, שהחליטו להתנתק מחיי השיגרה שלהם, לעבור מייד לעבודה יצרנית ולקשור את גורלם בחיים הקיבוציים בארץ ישראל.

מייד הוקמה שורה של חוות הכשרה בוהלין, שבהם כל אחד היה חייב לעבור מיבחן עצמי (לבדוק את עצמו), האם הוא מסוגל לבצע את המהפכה בחייו, האם הוא מתאים לעבודה פיזית, האם הוא יכול להכפיף את זרישותיו האינדיווידואליסטיות לטובת הקולקטיב וכן הלאה.

היו מקומות הכשרה עירוניים, שבהם עסקו חברים בעבודות בית, חטבו עצים, סללו דרכים, בנו בתים ושכר עבודתם הוכנס לקופה הקולקטיבית שמימנה את כלכלת הקיבוץ. קיבוצים אורגנו גם במפעלים שונים, בעבודה חקלאית ובמחצבות. מספר החברים בהם הגיע לעיתים למאתיים ואף יותר.

אחד הקיבוצים הגדולים בוהלין היה המחצבה של קליעסאווע (קלוסובה), לא הרחק מהעיר הווהלינית סארנע (סרנה). קיבוץ זה היה חשוב מכיוון שמספרם הרב של חברי אוכלוסייתו הצעירה הציב לפני הקיבוץ-שבדרך את כל הבעיות החיוניות שניצבו לפני קיבוץ נורמלי בארץ ישראל.

הראשון מהקבוצה שעמו נפגשתי בעבודה החלוצית הזאת היה **אהרן ווערבא**. הוא היה אז אחד ממנהיגי תנועת החלוץ בוהלין. הוא היה חבר במועצת הגליל ונהג לנסוע לערים השונות כדי לארגן את העבודה, לגייס חברים להכשרה וגם לנהל מיבצעים לטובת ההכשרה והעלייה.

זמן קצר לפני כן הוא חזר מחו"ל, שם נאלץ מסיבות כלכליות להפסיק את לימודיו. אבל בשום אופן לא רצה לקשור את גורלו עם המעמד הבינוני שאליו השתייכו הוריו, ובכל מאודו השליך את עצמו לפעילות בתנועת "החלוץ", בה רצה למצוא תיקון לחייו הפרטיים.

הוא הגיע אלינו בראטנע בשליחות "החלוץ", כדי להגביר את הפעילות, לשאת מספר הרצאות לפני החברים ולערוך מיבצע התרמה לטובת התנועה. הוא עשה על כולנו רושם נעים. הרצאותיו היו מעניינות ומייד ניכר היה כי צעיר בן עשרים זה הוא מוכשר. ובאמת היה לו חוש חברתי, אנרגייה, אינטליגנציה וכישורים אירגוניים. בימים המעטים שבהם בילה אצלנו בעיירה הוא הכניס בדבריו ובשיריו אווירה חגיגית במסיבות החבריות, וגיבש את התנועה בעיירה.

בעת ביקורו אצלנו בעיירה, כבר היה אהרן ווערבא לאחר תקופת הכשרה בקיבוץ קלוסובה, בו היה מנהל המזכירות והכין את עצמו לעלייה לארץ ישראל. והנה אירוע שני:

חול המועד פסח 1926. ועידה בקובל של כל אירגוני (סניפי) "החלוץ" בוהלין. הוועידה מתקיימת ב(רחוב) פאברייטשנע (פבריצ'ונה) 5 (שם היה ממוקם גם "ה שומר הצעיר"). משתתפים בה נציגים של כל הערים והעיירות בוהלין, מכל האירגונים (הסניפים) ומכל הקיבוצים. הגיעו לוועידה נציג מהמרכז בוורשה, כל מזכירות הגליל ואורח מהקיבוצים בארץ ישראל – אברהם הארצפלד (אברהם הרצפלד יליד אוקראינה. מייסדי מפלגת "אחדות העבודה" ובין יחסי הקמת ההסתדרות הכללית. מוסמך לרבנות. כבר בצעירותו היה פעיל בתנועה הציונית הסוציאליסטית, ועקב כך נאסר על-ידי שלטונות הצאר הרוסי ונאלץ לגלות לסיביר ממנה הצליח להימלט. עם עלותו לארץ ישראל ב-1914 החל לעבוד כפועל חקלאי בפתח תקווה). בוועידה שורת אווירה חגיגית. כל הנציגים מדווחים על העבודה האירגונית והתרבותית במקומותיהם. נבחרים מועמדים לקיבוצים שיישלו להכשרה, והוועידה ננעלת בהרצאה נלהבת של א. הארצפלד.

בקרב הנציגים הרבים בולטת קבוצה סימפטית של חברים שנעשים קרובים ללב, וביניהם הקובלאים ליובא געלמאן, ישראל וואקסמאן, באריא לעווין ומכרנו הוותיק אהרן ווערבא, שאפף אותנו כל הזמן באהבה עמוקה ובידידות. קבוצה זו מקסימה אותי ברצינותה, בחברותה שלה, באינטליגנציה שלה, בשמחת החיים ובהתנהגותה הלבבית. הנה הם ניצבים לנגד עיני כעבור רבע מאה שנה, כמעט כמו חיים: ליובא געלמאן, נערה תמירה בת עשרים, בעלת הבעת פנים נבונה. היא אך עתה הגיעה מהעולם הגדול. בחוץ לארץ היא סיימה את הגימנסיה הרוסית והביאה עמה את כל המסורות הטובות והטאות של החינוך האירופי של פעם. נבונה, אינטליגנטית ורבת הצלחה. ובאיזו חביבות היא מתנהגת אל כל החברים והחברות שלה ואפילו אלי, הבחוריל הפרובינציאלי בן ה-18 – 19, שזה עתה החל לערוך היכרות עם העולם הרחב. והנה אנחנו נמצאים אצלה בבית. הבית מרוהט ברחבות. פסנתר נאה ניצב ליד ראי גדול וליובא מעגנת. בבית מכונסים חברים וחברות רבים מהסניף, ובמרכז כולם – ליובא. הכל מכבדים אותה. אפילו מתבדחים על חשבונם של מספר חברים, כי רק בגללה הצטרפו לאירגון.

הוועידה עומדת כבר לפני נעילה. אצל ליובא בבית מתכנסת הנהלת הוועידה כדי לעבד את ההחלטות של הכינוס. אבל אני לא יכול להמתין להחלטות. זהו ערב חג ואני חייב לבוא לחג הביתה. אני נפרד מחברי החדשים שהכרתי בקובל. חבל לי וגם הם מצטערים על כך שהמיפגש היה כה קצר. אבל כאילו נגזר מגבוה, הצטלבו דרכינו פעמים רבות לאחר מכן. לא פעם אלא עשרות פעמים יצא לנו להיפגש אישית. שנים רבות לאחר מכן עמדנו בקשרי מכתבים, עברנו עליות וירידות, משברים והצלחות בחיינו ועכשיו, כעבור רבע מאה שנים, מתחשק לומר, כי זכרונם הבהיר נעוץ עמוק בלבי ובשעה זו, כשאני נזכר בהם, אין אף מקרה שיכול להטיל צל על דמויותיהם הנהדרות. אבל הבה נמשך לפי הסדר:

קיץ 1926. אנחנו כבר נמצאים בקיבוץ קלוסובה, במחצבה, לא הרחק מהעיר הגדולה בוהלין – סארנע. ביחד איתנו נמצא גם הקובלאי באריא (בוריה) לווין, שעזב את הוריו העשירים ויצא גם הוא להכשרה בקיבוץ קלוסובה. יום אחד, כאשר היינו בעבודה במחצבה, מי באיסוף אבנים, מי בהטענתן ומי בניפוץ חצץ, הבחנו בקבוצה של חברים וחברות חדשים שזה אך הגיעו, מתקרבת אלינו. בקבוצה זו נמצאה גם מכרתנו הוותיקה – ליובא געלמאן. האם תוכל ליובא געלמאן לעשות אותה עבודה שעושים אנחנו, כל חברי הקיבוץ וחברותינו? התוכל בת המשפחה האמידה והעדינה לשטוף סירים ולבשל ארוחה? האם אצבעותיה שנועדו לגינה בפסנתר יוכלו לחצוב אבנים ולנפץ לחצץ? – מחשבות אלה ואחרות עברו בלבי.

מאחר שאני ביישן מטבעי, לא יכולתי להשתלב בחיי הקיבוץ וותרתי בשוליהם. חברי מראטנע יצחק קאזאק [נכתב בארגנטינה], שהגיע ביחד אתי, השתלב בסביבה כבר בימים הראשונים. כבר יש לו חברים קרובים שעמהם הוא מבלה, משוחח, ואילו אני... לאחר השלמת כל מכסת עבודתי היומית, אני יושב באסיפות הלילות באוזניים קשובות ומקשיב לויכוחים על הבעיות השונות

של החיים המשותפים, המשימות וההגשמה העצמית שדורשים חיי קיבוץ ונמנע ככל האפשר מלהשתתף בדיון. בימים הראשונים נהגתי להיות אסיר תודה לחברים, אשר תרמו לי מעט תשומת לב. אבל אני, מצדי, עשיתי מאמץ לא לתת אמון רב מדי באחרים, לא לקשור עימהם ידידות עמוקה, כדי שלאחר מכן לא אסבול אכזבה. סביב ליובא געלמאן היתה המולה. כבר באסיפות הראשונות היא גילתה את שונותה, את גדולתה ואת האינטליגנציה שבה התברכה יותר מכל האחרים. הכל חיפשו את ידידותה, כי היא באמת הצטיינה במשהו שהבליט אותה מסביבתה. תבונתה ההגיונית הבהירה ויכולת הניתוח שלה לגבי כל שאלה, והעיקר גישתה לאנשים והבנתה לכל, הביאה לה הרבה חברים, שנשאו מבטיהם לעברה ואהבה.

אבל מאהבותיה לא היתה לה נחת גדולה, כי מספר מכבדיה היה גדול והלב האנושי הרי אינו יכול לאהוב יותר מאשר אחד. זמן רב לאחר מכן נהגה לבקש ממני עצה: "באיאן, מה עושים? יש לי שוב אסון חדש. בערעו כבר גם כן הצהיר לפני על אהבתו אלי. הוא פשוט בכה לפני!" עצה לא הייתי צריך לתת לה, כי היה לה ראש טוב והיא ידעה היטב כיצד להשתמש בתבונה מכל מצב קשה. עד מהרה הייתי גם אני צריך לדאוג לעצמי, הצטרכתי למצוא עצה בעצמי אך לא ליפול ברשת דומה ולאחר מכן לסבול מאכזבה.

אבל הימים הראשונים בידידותנו היו מרוחקים. לא, חס ושלום שהיא היתה אשמה בכך, אלא דווקא בגללי.

היו אלה השבועות הראשונים לשהותנו בקיבוץ. יום אחד בא אלי באריא לווין הקובלאי, כשהוא מודאג מאוד: "אתם יודעים (הפנייה בגוף שלישי מיועדת לאות כבוד), באיאן, יש לי אליכם בקשה; ליובע געלמאן קיבלה חום. ידיה מכוסות בועות ופצעונים והיא לא יכולה בשום אופן ללכת מחר לעבודה. ביקשתי ממנה שתישאר בבית כמה ימים, אבל בשום פנים אני לא מצליח! אולי אתם תצליחו!"

"אני?" קראתי בתמיהה. אבל גם אני לא הצלחתי בכך. ליובע געלמאן לא הסכימה בשום פנים לעזוב את מקומה בין מנפצי האבנים לחצץ. היא לא הסכימה אפילו לעבור זמנית לעבודה קלה יותר. הרי היא הגיעה כדי להוכיח את עצמה, לבחון את עצמה, האם תוכל לבצע את המהפכה בחייה. היא היתה מוכנה ללכת לקידוש השם למען אמונתה החדשה, למען הדת החדשה שלה, "דת העבודה", שא. הרצפלד לימד אותנו אודותיה. והיא אכן עמדה בניסיון. ולא רק היא. מאות חברים וחברות ווהליניים מ"החלוץ" ו"השומר" נשכו את שפתותיהם ממש כמותה ולא הסכימו לעזוב את עבודתם עד שזכו בה הארה. הם החניקו בתכם פנימה את כל חיבוטי הנשמה, כל המנהגים האינדיווידואליים-רוחניים, כל הרגשות והתחושות, ובמסירות נפש שקעו בעבודה, עד שעברו לעולם רוחני אחר, עד שמצאו בעבודה הפשוטה מתיקות קדושה, וירדו לשורשי הקצב והמוסיקה של החיים. תהא איפוא ליובא געלמאן, האינטליגנטית הקובלאית, לנציגתם.

והנה הגיע אהרון ווערבא להיפרד מקלוסובה, לפני עלייתו לארץ ישראל. הוא ביקש להעביר את המזכירות של הקיבוץ לידי של איש אמונו. ביחד איתו הגיע גם ח' (חבר) בראגינסקי מהמרכז. אסיפה כללית. מועלים כמה נושאים שוטפים של חיי הקיבוץ: המצב הכלכלי, הכשרה, מקומות עבודה לחברים חדשים, חיי השיתוף ו... בחירות להנהגה חדשה של הקיבוץ: מנהל עבודה – חבר אהרון הנדלמן, מנהל הפסקה (1) – ח' באריא לווין. על מינוי אדם לתפקיד המזכיר, שנועד להיות גם המנהל התרבותי, מנחה העבודה התרבותית והאידיאולוג של הקיבוץ, משתלהב ויכוח לוהט. יש מספר מועמדים שבמשך הזמן הקצר של קיום הקיבוץ, התבלטו והגיעו לשורות הראשונות. חברים עם אינטליגנציה, עם כישורים ארגוניים, עם כשרון דיבור, וכבר יש להם תומכים לא מעטים בין קרוב למאתיים החברים והחברות בקיבוץ. חבר אהרון ווערבא נוטל את רשות הדיבור. לדעתו, המועמד המתאים ביותר לתפקיד אינו אחר מאשר כותב שורות אלה. הכל מוחים: "הרי עדיין איננו מכירים אותו!" "במשך השבועיים שח' באיאן נמצא בינינו לא ראינו שום דבר מקורי יוצא ממנו"; "הוא יותר מדי אינדיבידואליסט, מסתגר, כלל לא כפי שמתאים לחבר בקולקטיב". אני עצמי נוטל את רשות הדיבור ומבקש להסיר את מועמדותי. אבל חבר ווערבא נותר נעול על העניין. אינני יודע עצמי מדוע: וכי מה הוא רואה ב? הוא נוטל שוב את רשות הדיבור ומשמיע איפיון מעניין שלי. הוא מספר עלי דברים, שאפילו לי עצמי הם חדשים. הוא מעלה אפופיאה שלמה על כישורי הארגוניים בעבודה בסניף "החלוץ" בעיירה שלי, על העבודה התרבותית שניהלנו בהצלחה ולבסוף זרק את מילת המחץ: "כך ממליץ מרכז "החלוץ"! בעקבות דבריו מורגש שינוי חיובי בין החברים לטובת מועמדותי. הכל מרימים את ידם למעני. הכל סובבים אותי ומברכים אותי. בבת אחת רכשתי אני, הבודד, מלא ההיסוסים, כל כך הרבה חברים, ודבריי הביישניים זכו להערכה מוחלטת בעיני הכל.

במשך 11 החודשים שיצא לי להיות בקיבוץ קלוסובה, שקעתי רובי ככולי בחייהם של החברים. זכיתי בהרבה חברים, והעיקר – בידידותם של בני הקבוצה הקובלאית ובתוך החברה ליובע געלמאן. לאותם ימים שייכת גם חברותי העמוקה עם החבר ישראל וואקסמאן. ח' ואקסמאן היה כל אותו הזמן בהכשרה בקיבוץ ווהליני אחר. נהגנו כל הזמן לשלוח זה לזה דרישות שלום והתאמצנו לעמוד בקשר ולהיוודע על העבודה בשני הקיבוצים. רק לקראת סיומם של 11 חודשי ההכשרה, יצא לנו שוב להיפגש פנים אל פנים וידידותנו נקשרה ביתר חוזקה.

היה זה באסיפה כללית של כל הקיבוצניקים שאושרו לעלייה. הוועידה התקיימה בקיבוץ קלוסובה. חבר וואקסמאן, חבר בעל לב פתוח ונאמן, נעשה מייד איש סודי ואנחנו הבענו זה לפני זה את הספקות שהסתתרו בליבותינו. הוא חש בחוסר השלווה אצלי ואני חשתי באותו חוסר שלוה אצלו. שנינו לא היינו מרוצים לגמרי מאידיאת הקיבוץ שהכתיבה למעשה בידוד מוחלט מחיי החברה הכלליים ומהמאבק הסוציאלי הכללי: קבוצת יחידים שהתבדלה מהכלל, יצרה לעצמה קולקטיב ולא רצתה לדעת משום דבר אחר. האין זה אגואיזם של כת בעלת זכויות מיוחדות? ומה יהיה עם המאבק הכללי עד הדיכוי והניצול שהסוציאליסטים מנהלים בכל רחבי תבל? האם יכולים אנו, האם מותר לנו לנקוט כלפיו עמדה ניטראלית צמחונית כזאת? בחוסר השקט שלנו הדבקנו גם חברים וחברות אחרים. אני זוכר בדיוק כאילו היה זה היום, את הוויכוחים הסוערים, את ההגנה על עקרונותינו, על מה שצריך להיות למעשה הקיבוץ. אנחנו ניצחנו. האסיפה הכללית של כל אלה שאושרו לעלייה קיבלה בין שאר ההחלטות האחרות גם את ההגדרה התיאורטית הבסיסית שלנו לגבי הקיבוץ: "הקיבוץ חייב להיות המעבדה החברתית בקנה מידה קטן, שצריכה להכין את המנהיגים הרוחניים של הקולקטיב הקטן, כדי שבבוא העת של המהפכה החברתית הגדולה, יוכלו להתמוג בכלכלה של העולם הגדול".

- עולם האמונה, לאן נעלמת?

האסיפה הכללית בחרה לוועד הפועל של העלייה את החברים ליובא געלמאן, ישראל וואקסמאן, וכותב שורות אלה. למרכז העלייה נבחרה קובל.

אבל העלייה לארץ ישראל התנהלה בצעדים איטיים. המצב הכלכלי הקשה של החברים, שפשוט לא היה להם כסף להוצאות הדרך, ובנוסף לכך המשבר בארץ ישראל, עיכבו את תהליך העלייה והדברים הגיעו לכלל משבר רעיוני. במצב זה העמיקו הספקות הקלים שהיו בקיבוצים. הועלו טענות שעינו את המוחות: התנועה החלוצית, הקיבוצים, מבודדים את עצמם מהתנועה הסוציאליסטית הכללית בארץ (בפולין) ומכל משימותיה ומטרותיה הסוציאליות. כאשר עובדי מפעל שובתים בדרישה להעלאת משכורת או נגד אי צדק סוציאלי אחר, הקיבוצים

החלוציים אינם מגלים סולידריות כלפיהם, אלא להיפך, הקיבוצים תופסים את מקומות העבודה ונעשים מפרי שביתה.

מצד שני החלו לצוץ טענות אחרות:

תנועת "החלוץ" עם הדחף המהפכני שלה, ממיתה אצל חבריה את הקשר האינטימי עם אבא ואמא שלהם ובמילא עם העם בגלות; ילדים מביטים בהתנשאות, בחשד ואי אמון. התנועה החלוצית, על ידי תפקידה הלאומי ועם תרבות העבודה העברית מגלמת בעצמה את שלילת החיים היהודיים הקיימים, חיי הגלות ובמילא מעוררת אצל הנוער תחושת התבדלות וזרות כלפי הוריהם, הנשאים המסוגרים של עצם חיי הגלות הללו, שהם חייבים בעל כורחם לנהל על אפם ועל חמתם של העמים הריאקציונרים-אנטישמיים, שרוצים לחסלה.

חשנו, כי על ידי הברחה מהחזית ושלילת אורח חיי הורינו, אין לנו עושים טוב לעמנו. הבנו כי חייבים למצוא איזון סינתזה בתיאוריה רוחנית, שתתייצב עם פניה לחיי הציבור היהודי ולתרבות העממית שלו. לחזור אל העם, לחזק את עמדותיו, להתקשר עם שפתו ותרבותו – זה היה הפתרון שמצאנו.

וגיבורינו נוטלים זאת על עצמם מרצון ושוב כהגשמה עצמית. בינתיים נמנעים מנסיעה לארץ ישראל וצוללים ברוח חדשה ובאמונה בעבודת העם הזאת.

לאהרון ווערבא, שחזר מארץ ישראל, ישראל וואקסמאן, ליובא געלמאן נוספו **ספעקטאר** (ספקטור), מורה בבית הספר המקצועי "אורט", **משה קופערבערג** (קופרברג), בחור מוכשר שכותב מאמרים ספרותיים, **מאיר רייז, ע. פיגעלמאן** – מורים בגימנסיה תרבות בקובל, וכותב שורות אלה.

מטרת הקבוצה היא לתמוך בתנועה היידישיסטית ולפתח עבודה תרבותית יהודית בערים ובעיירות בוהלין. מקימים בתי ספר יידיים, ספריות בכל היישובים שבהם מתאפשר הדבר, נעשים בעצמנו מורים בבתי הספר. בונים שבועון משלנו ונוסעים לעבודת תעמולה לטובת התנועה היידישיסטית ברחבי העיירות השונות של ווהלין, ומביאים אישים שיחזקו את העבודה ויסיפו לה חשיבות.

בין המרצים שהבאנו אז לקובל, ראטנע וערים אחרות, היו פרץ מארקיש, זרובל ואחרים. מאותו זמן אני זוכר ביקור שלנו, מאיר רייז וכותב שורות אלה, בעיירה מאצייב – מרחק כשעתיים נסעה ברכבת מקובל – כדי לזון שם בחשיבות של הקמת בתי ספר יהודיים. בקובל הוקם בית ספר יהודי, שבין מוריו התחילו לעבוד אהרון ווערבא וע. פיגעלמאן, שעזב את עבודתו בגימנסיה "תרבות" (על כך כותב הסופר משה גרניטשטיין בהקשר למנהל הגימנסיה אשר פרנקפורט, ראה חוברת הנצחה מס' 15). אצלנו בראטנע מארגנים בית ספר יהודי, שכותב שורות אלה היה בין מוריו. ישראל וואקסמאן ומ. טאבאטשניק נוסעים לעבוד בבתי ספר יהודיים בקצוות פולין. ליובא געלמאן נוסעת אל בית הספר המיוחד של ד"ר יאנוש קורצ'ק בוורשה, כדי לעבור קורס פדגוגי, ונעשית מורה בבית הספר העממי היהודי בבריסק. מבחינה גיאוגרפית אומנם אנחנו מפוזרים, אבל בכל זאת מאחדת אותנו האידיאה המשותפת של התרבות היהודית ושל העבודה למענה. אנחנו נמצאים כל הזמן בקשרי מכתבים ובחופשות מרעננים את הידידות על ידי מפגשים משותפים.

באותה תקופה מתחילים להיקרע חוטי המפגשים האינטימיים, אבל לא, חלילה, של הידידות שאנו חשים זה אל זה.

ממשלת פולין הלאומנית-ריאקציונרית מתחילה לפעול ביד קשה נגד הפעילות הסוציאלית, התרבותית והחינוכית של החוגים היידישיסטיים. פוסלים מיבנים לבתי הספר היהודיים, סוגרים בתי ספר יהודיים קיימים בתירוצים שונים וגם ללא כל תירוץ, ומתחילים להפחיד את המורים היהודיים, עובדי מינהל ומנהיגים מקצועיים. נעשה קשה יותר ויותר לנהל כל פעילות תרבותית שהיא בוהלין. אהרון ווערבא נסע לוורשה ונעשה שם איש מנגנון באיגודים המקצועיים של פועלי ציון שמאל. ליובא געלמאן היתה מוכרחה לעבוד כל הזמן בבתי ספר יהודיים ובבתי ילדים, הרחק מעיר מולדתה. כך היה גם עם י. וואקסמאן. לבסוף נשללה ממנו הזכות לעבוד כמורה. מאחר שנחשב ללא כשר מבחינה פוליטית, נאלץ לעקור מפולין והוא נמלט לברית המועצות.

הבה נספר בהזדמנות זאת על פגישתנו האחרונה:

סתיו 1929. הפציפיקציה (השקטה, הרגעה) (מלה יפה למעשים ברוטאליים) באזורי המזרח בפולין מתנהלת ביד נוראה של המיגננה הפולנית (מפני הקומוניזם והסוציאליזם). טרור והפחדה מופעלים ללא בושה כלפי כל התנועות המקצועיות והלאומיות-תרבותיות של המיעוטים. המוני עובדים, איכרים ואנשי האינטליגנציה נעצרים. מי שרק נופל עליו חשד, כי יש לו סימפטיה לסוציאליזם, מושלך למשך שנים אל בתי הכלא הפולניים. סוכנים בשכר של השלטון הפולני עוברים על פני הכפרים, הערים והעיירות ולוכדים קרבנות חדשים שהשלטונות מצאו דרכים לסחוט מהם וידויים על חטאים שהם אפילו לא חשבו עליהם.

בין השאר פועלים השלטונות גם נגד התנועות התרבותיות בוהלין. בתי הספר היהודיים בוהלין נסגרים. הספריות ננעלות ומוחרמות ומתחילים לפעול נגד פעילי התרבות: "הם קומוניסטים בסתר!" (טוענים השלטונות) וביום שישי סתווי אחד בערב פתחו במסע מאורגן היטב של מעצרים המוניים בכל הכפרים, הערים והעיירות של מחוז קובל. כל העצירים הובאו בשבת בבוקר לכלא הקובלאי, לחקירה (הסופר לייב אוליצקי מתאר את הרדיפות והמעצר בבית הסוחר שבקובל בספרו "ידויה נפח"). גם אצלנו בעיירה נערך מבצע מעצרים באותו לילה, וכל הצעירים באזורנו נעצרו, וביניהם גם כותב שורות אלה.

בחדרי החקירה של הכלא התקיימה פגישתי האחרונה עם חברי ישראל וואקסמאן. שם נפגשתי גם עם מכרים רבים אחרים שלי, מהתנועה הפרוגרסיבית והסוציאליסטית של קובל וסביבותיה, שגילו כוח עמידה רוחנית גדול כלפי המדכאים המפלצתיים. שם נפגשתי גם עם דודו של ישראל וואקסמאן, **חיים גרינבערג**, מנהל הבנק העממי היהודי, עסקן ציוני ונשיא הקרן הקיימת לישראל. כיצד זה מגיע עסקן ציוני קובלאי לכלא ביחד עם

סוציאליסטים, קומוניסטים ופעילי תרבות יהודית?

זהו סיפור מסקרן ומן הראוי לספרו כאן:

כאשר עצרו את אחיינו וואקסמאן, ערכו חיפוש בביתו ומצאו שם שורה ארוכה של ספרים סוציאליסטיים בלתי חוקיים. כדי שלא להכביד עוד יותר על מצבו של האחייך, נטל חיים גרינבערג על עצמו את האשמה. הוא טען, כי

ספרות זו שלו וכי הוא רכש אותה כדי שיהיה לו מושג, כאדם אינטליגנטי, מה אומרות על עצמן התנועות הסוציאליסטיות הללו. משום כך עצרו אותו ביחד עם אחיינו. מובן מאליו שהיה זה צעד אנושי נאה, אפילו מעשה של הקרבה עצמית, ובלבד שהאחיין יינצל, למרות שמבחינה אידיאולוגית היו השניים אויבים. כמה ימים בילינו אז בתנאים בלתי אנושיים ובלתי היגייניים, בין חוקרים שהתנהגו כחיות ושומרים ברוטאליים, שבאופן וולגארי ומגעיל התאכזרו לעצירים. עינויים מכל המינים, שלא רק פגעו גופנית, אלא גם נפשית, הופעלו על ידי החוקרים – שומרי החוק והמוסר של "הרפובליקה הדמוקרטית" הפולנית – נגד קרבנותיהם, העצירים. אבל הסוף היה שרק חלק מן העצירים נשלח לכלא הקובלאי הגדול. את כל השאר נאלצו לשחרר מחוסר ראיות מספיקות. גם ישראל וואקסמאן שוחרר, אבל הוא נאלץ לברוח מפולין, כי סוכני המגננה ריגלו אחרי כל צעד ושעל שלו. הוא הבריח את עצמו אל מעבר לגבול ונמלט לברית המועצות. י. וואקסמאן נותק מאיתנו לגמרי. אבל כל הזמן התחשק מאוד לדעת מה עלה בגורלו של חברי זה. רק בפברואר 1951 קיבלתי באמצעות חברה שלי, מורה בבית הספר היהודי במונטריאול, שעברה את כל הגיהנום של מלחמת העולם האחרונה על הגירושים, הנודדים והעינויים, את דרישת השלום המסקרנת הבאה: "נפגשתי עם חברכם וואקסמאן ועם משפחתו בקווקו ב-1942. אולי ידוע לכם שהוא נשא לאשה סמינריסטית, רחל פרידמאן. הם חיו בקרים עד פרוץ המלחמה. היא היתה מורה והוא היה זואולוג. מבחינה חומרית הם חיו טוב. היו להם שתי ילדות יפות. כאשר נפגשתי איתם סיפרה לי (אשתו), כי (בתקופת הטיהורים הגדולים בברית המועצות) ב-1937 עצרו אותו, אבל הודות למקרה מוצלח הוא שוחרר כעבור שנה. פגישתו אתי היתה קרירה, מסויגת. הבנתי את ההסתייגות הזאת, כי היא אופיינית מאוד לכל אזרח רוסי שאינו רוצה ליצור ידידות עם אזרח זר. נהגתי לבוא אליהם לעתים תכופות. עבדתי ביחד אתה בבית ספר. לאחר מכן גייסו אותנו לצבא. בסתיו של אותה שנה היינו מוכרחים להימלט מקווקו (בגלל התקרבות הגרמנים) ומאז אינני יודעת עליהם דבר."

גם אני כבר לא יכולתי להמשיך לשהות בעירתי ראטנע, והחלטתי לצאת לעולם הגדול. נסעתי לוויילנה כדי לסיים שם את לימודי, לקבל תעודת הוראה כמורה יהודי ולהתמסר סופית לפעילות תרבותית יהודית. בסמינריון למורים בו למדתי, נפגשתי עם הרבה צעירים קובלאים, מרוגשים, מאמינים, שלא חששו מהתנאים הקשים והטילו עצמם לעבודה סוציאלית לטובת עמם. ומכיוון שאין טעם רק בהזכרת שמות, אוציא מתוכם רק שם של קובלאית שעמה היו לי קשרים קרובים בעת שהותי בוילנה. זוהי חברתי **ביילע דאדיוק**. אביה, **משה דאדיוק**, שבזכות בתו הכרתי לאחר מכן בשווי לקובל, היה אדם מעניין וסימפטי מאוד. הוא היה רחוק מאוד מהיהודים של ימות החול, שהיו שקועים בראשם וברובם בעניינים חומריים. יהודי משכיל ובכל זאת בעל עניין רב בחיים היהודיים המודרניים. היה קורא רבות ספרות עברית ויידית והיה משוחח בהרחבה על ענייני תורה. ביתם של הדאדיוקים היה מקבל אורחים ברצון והיה פתוח לכל. משה דאדיוק נתן לבתו חינוך חילוני. לאחר שסיימה את הגימנסיה הפולנית בקובל, נסעה לוילנה, שם נרשמה לפקולטה ללימודים הומניים, אותה סיימה בהצטיינות. מטבעה כאדם מוכשר וחביב, חיפשה אפיק רוחני לחייה הרעיוניים ובכל ליבה ומאודה השליכה עצמה לחוג האידיאליסטי שנוסד אז סביב כתב העת "פרייע שריפטן" (כתבים חופשיים), שעורכו היה ד"ר יצחק נחמן שטיינבערג. חוג זה עסק בשורה של נושאים פילוסופיים וספרותיים ועשה מאמץ לעצב אידיאה שתתאים לדורנו, אבל תהיה מבוססת על המסורות של נביאנו, הלוחמים הסוציאליים והסוציאליזם האתי המודרני בן זמננו. ביילקע דאדיוק ובעלה, ראובן ליכטשטיין, מורה בעל אישיות נאה ואתית, סופר וחוקר מטעם ייווא (המכון המדעי של שפת היידיש, שמרכזו בארה"ב), היו הרוח החיה בחוג הזה. השתייכו לחוג הזה קבוצה של מורים יהודיים אידיאליסטיים, נוער לומד, סופרים ואמנים צעירים, שלאחר מכן זכו לפרסום בפולין. בחוג זה נפגשתי עם ביילע דאדיוק ונעשינו ידידים קרובים. בהשפעת הסיבה האידיאליסטית הזאת, החלה ביילע דאדיוק לעבוד בבתי הספר היהודיים והשקיעה בכך את היפה והטוב שבנשמתה האצילה. מלבד בית הספר והעבודה החברתית, עסקו ביילע דאדיוק ובעלה, ראובן ליכטשטיין, בעבודה ספרותית. בין עבודותיהם החשובות ראוי לציין את תרגומם לידיש של העבודה הפסיכולוגית של אלפרד אדלר, "משמעות החיים", שיצאה לאור בהוצאת "טאמאר" (טומור) בוויילנה. אנשים לדוגמה וזוג לדוגמה הם היו. הכל אהבו את ביילקע דאדיוק והכל כיבדו אותה. האסון הגדול שפגע בעמנו לא החמיץ את האנשים היפים הנהדרים ועל כך בוכה הלב ואינו מוכן לקבל כל נחמה.

קובל, עיר המחוז שלי, את נתת לעולם היהודי את חולמיך, את האידיאליסטים שלך, את לוחמיך שהיפרו את חיינו וייפו אותם בסביבת החולין הברוטאלית. לו יהיו שורות אלה שלי, שמתארות רק חוג מוגבל, ביטוי עמוק של כבוד, תשומת לב ואהבה לא רק לאלה שהוזכרו כאן, אלא גם לכל האידיאליסטים, החולמים והלוחמים מכל השכבות של החיים היהודיים, שלא הוזכרו כאן, ויהי זיכרונם הנהדר לעמוד האש, שיאיר את עמנו ואת חיינו לעתיד במשך הדורות.

מכסיקו, ה-29 במאי 1951

תיעוד שואת יהדות קובל על פי העדויות השונות:

רשימה זו הינה ריכוז ראשוני מהמקורות השונים. הנושא נמצא בדיקה.

ריכוז: צבי רז

1. פרוץ המלחמה הפלישה של גרמניה ובעלות בריתה לתוך שטחי הכיבוש של ברית המועצות: 22.6.1941.

גירסה 1: המלחמה פרצה בבוקר 22.6.41 (ד"ר מרדכי ליברסון-זיי, ספר קובל, 507) רק כ- 200-300 מבני קובל עזבו את העיר מורחה לרוסיה לפני כניסת הגרמנים לעיר.

גירסה 2: בערב הקיצי של יום ראשון, ה-22 ביוני 1941 החלו הגרמנים לפלוש לרוסיה ולחפצי את העיר. (פנקס קובל, פרק י"א).

2. כניסת ראשוני הצבא הגרמני לקובל: 27.6.1941 - רצח עשרות יהודים באותו יום.

גירסה 1: ביום ששי- 27.6.41 נכנס הצבא הנאצי לקובל (דורה גודיס, ספר קובל, 442). באותו יום התרחש רצח של עשרות יהודים.

גירסה 2: בשבת, ה-28 ביוני 1941, כבשו חיילי הצבא הגרמני-נאצי את קובל. (פנקס קובל, פרק י"א). סימון בשלטים צהובים את בני וחניויות יהודים. חיוב לשאת על הגרוע סרט לבן עם מגן דוד כחול). עוצר כללי בין 6 בערב ל 10 בבוקר. (מקור נוסף: סימון פנטורין, ספר קובל, 459).

גירסה 3: הצבא הגרמני נכנס לקובל ב- 28 ביוני 1941. באותו יום נרצחו כ-70 יהודים. בחודש הראשון נרצחו כ- 1000 יהודים. בספטמבר 41 חויבו היהודים בהחלפת סרט מגן-דוד בטלוי הצהוב (ערך קובל בספר הגטאות העתידי של "יד ושם").

3. הקמת היודנראט והמשטרה היהודית: אמצע יולי 1941.

גירסה 1: אמצע יולי 1941. חברי היודנראט: משה פול, ד"ר וידרה, שלמה מנדל, ד"ר קהן (מלודז'), צוקר, קטל ועוד כעשרה יהודים מבעלי הבתים החשובים בעיר, ובראשם וילי פומרץ כיושב ראש. (פנקס קובל, פרק י"ב).

גירסה 2: הקמת היודנראט בסוף יולי 1941. (ערך קובל בספר הגטאות העתידי של "יד ושם").

4. שריפת כ- 200 ספרי-תורה מכל בתי-הכנסת בעיר: סוף יולי 1941.

מסור: בן-ציון שר, ספר קובל, 412

5. נציב מחוז קובל (הגביצקומיסר) הראשון הודח (ואחר כך הוצא להורג באשמת בגידה) ובמקומו התמנה הרוצח הנאצי

אריך קאסנר: סוף מרץ 1942.

מקור: משפט הנאצים בגרמניה. ארכיון רינגלבוים (חלקי).

גירסה נוספת, דורה גודיס: עם הכניסה לגטאות המושל הקודם לא נראה יותר.

6. תליית הקצב פלדמן בכיכר המרכזית בעיר: תחילת חג פסח 1942.

הקצב פלדמן שדאג שלקהילה יהיה בשר לפסח נתפס ונתלה בכיכר המרכזית של קובל. נשאר תלוי יומיים עד שהורד מהגודום. זה קרה ביום הראשון של פסח משנת ה'תש"ב (1942). (מקורות: פנקס קובל, פרק י"ב. בן-ציון שר, ספר קובל, 413. דורה גודיס, ספר קובל, 444).

7. הקמת שתי הגטאות בקובל וחלוקת אוכלוסיית העיר לשתי קבוצות: לקראת סוף מאי 1942.

גירסה 1: ביום 21.5.42 הוקמו בקובל שני הגטאות (דורה גודיס, ספר קובל, 444. וכן בערך קובל בספר הגטאות העתידי של "יד ושם").

גירסה 2: ביום רביעי ה-31 במאי 1942, ניתנה הפקודה שהיהודים יעברו לגטאות. (פנקס קובל, פרק י"ג).

גירסה 3: ב- 27 במאי הודבקו הודעות על הקמת שני הגטאות. (ארכיון רינגלבוים בוורשה, מאמר מפנקס קובל)

גירסה 4: בין סוף מרץ לתחילת מאי (משפט הנאצים).

8. מספר יהודי העיר ערב הכניסה לגטאות, או מספר הנרצחים: לא ודאי אך סביר- בין 15000 ל- 20000 יהודים.

גירסה 1: 13000 יהודים היו בקובל לפני המלחמה. 1000 נרצחו בחודש הראשון. 8000 יהודים המועסקים בגטו שבחולות, 6000 איש בגטו הלא מועסקים בעיר העתיקה. מספר הנרצחים מהגטו של הבתים מועסקים 8000 או 9000 על פי מקורות אוקראיניים. רצח שארית היהודים, 6500 איש על פי מקורות אוקראיניים, 1000 נרצחו ונרצחו, כמה עשרות הצטרפו לפרטיזנים. (הסתירה במספרים במקור: ספר הגטאות העתידי של "יד ושם").

- גירסה 2: מספר יהודי קובל ערב המלחמה: 14000 איש; בגטו שבעיר העתיקה 8000 איש. 1000 התחבאו בעיר. למעלה מ-1000 צעירים נמלטו מהעיר. למעלה מ-3500 השתייכו לעובדים שקיבלו אישורי עבודה. (ארכיון רינגבלום)
- גירסה 3: יהודי הגטו הראשון שהושמד: למעלה מ-8000 איש. (פנקס קובל, פרק י"ג). כ-10000 יהודים נותרו בגטו השני לאחר השמדת הגטו ראשון. (פנקס קובל, פרק י"ד).
- גירסה 4: בגטו הראשון בלבד נספו 10000 יהודים 3 ימים ארצה האקציה ובוצעה ע"י פלוגות S/S. מיוחדות בסיוע האוקראינים. (דורה גודיס, ספר קובל, 445).
- גירסה 5: יחד עם הפליטים כ-24000 יהודים היו בעיר. בגטו שבעיר 10500, בגטו שבחולות 13500. (בן-ציון שר, ספר קובל, 415).
- גירסה 6: על מצבת העץ שהוקמה מיד עם תום המלחמה באתר הרצח בבכובה 18000 יהודים (ספר קובל, 499).
- גירסה 7: הושמדו 15000-16000 יהודים על פי רישום עד גרמני. (משפט הרוצחים הנאציים).
- גירסה 8: עדות ראשונית של קאסנר: בגטו הראשון הושמדו 7000-8000 יהודים. (משפט הרוצחים הנאציים)
- גירסה 9: למעלה מ-20000 יהודים, כולל פליטים, נפקדו על פי סקר שערכו הצעירים לפני שהוכנסו לגטאות. (ראיון עם סופיה זיסקינד). הגרמנים חייבו את היהודים בעריכת מפקד אוכלוסין (סימה פנטורין, ספר קובל, 459).

9. האקציה הראשונה, השמדת גטו הבלתי מועסקים: 2.6.1942

- גירסה 1: ביום חמישי, ה-1 ביוני לפנות ערב, בדיוק 24 שעות אחרי שהיהודים ננעלו בגטו שבעיר העתיקה ניתנה הוראה שכל היהודים בגטו יתכוננו לנסיעה לזמן ארוך אל מחנה עבודה. היהודים כונסו ב"כיכר המצעדים" בבוקר ה-2 ביוני 1942, היו סיון היתש"ב. במקום נרצחו כ-200 איש. היתר נלקחו אל גיא ההשמדה בבכובה (פנקס קובל, פרק י"ג), גם על פי ספר הגטאות העתידי של "יד ושם", וגם על פי ארכיון רינגבלום). באותו יום נטבחו גם חברי היודנראט (מכון רינגבלום).
- גירסה 2: יהודי הגטו הראשון נטבחו ב-17 לסיון 1942 (בן-ציון שר, ספר קובל, 416).
- גירסה 3: בתחילת יוני, כנראה בין 6-3 ביוני 1942 הומתו יהודי הגטו של העיר. או בין 31 למאי עד ה-7 ליוני. הטבח נמשך בין יומיים לשלושה ימים (משפט הרוצחים הנאציים).

10. העברת המועסקים, אנשי גטו החולות, לגטו שהתרוקן בעיר:

- גירסה 1: ב-25 לחודש אב הועברו יהודי הגטו השני אל הגטו הראשון. (בן-ציון שר, ספר קובל, 424).
- גירסה 2: יהודי הגטו שבחולות הועברו בתחילת אוגוסט 1942 אל הגטו שבעיר (פנקס קובל, פרק י"ד).

11. טבח יהודי גטו החולות: ו' באלול, 19.8.1942

- גירסה 1: לפנות בוקר של יום רביעי, ה-19 באוגוסט 1942, ו' אלול היתש"ב (פנקס קובל, פרק י"ד, גם על פי ספר הגטאות העתידי של "יד ושם").
- גירסה 2: יהודי הגטו השני נטבחו ב- ו' אלול (בן-ציון שר, ספר קובל, 425).
- גירסה 3: החל ב-22 ביולי (סימה פנטורין, ספר קובל, 472).
- גירסה 4: איסוף היהודים החל בלילה ה-18 לאוגוסט. (ראיון עם דורה גודיס).
- גירסה 5: צעקות מכיוון הבורות ב-19 לאוגוסט, תושבי הכפר פונו מיושביהם באותם ימים (עדות בקלטת וידיאו של אוקראינית מבכובה).

12. מאות יהודים שהסתתרו במחבוא נלכדו וקובצו בבית הכנסת הגדול. משם הובלו להשמדה בבית הקברות

החדש:

החריטה הראשונה שתועדה בבית הכנסת הגדול היא מיום 19.8.42. החריטה האחרונה שתועדה היא מיום 6.10.42.

13. שחרור העיר ע"י הצבא האדום:

- ב-22.7.44 נכנס הצבא הרוסי לקובל (סימה פנטורין, ספר קובל, 476).
- מרץ 1944 (מרים גולדשטיין, ספר קובל, 480).
- 7.7.1944 ידיעה ברדיו על שחרור העיר באותו יום (פנחס פנטורין, ספר קובל, 499)
- 6.7.1944 יום השחרור על פי מקורות אוקראינים-קובלאיים (עבודה של התלמידה לוחה שליכמן, ילידת קובל)

נשמח לקבל מהחברים עדכונים והערות לנתונים מעלה.
הנתונים יעודכנו בהתאם לצורך ולאחר פענוח דוח הממשל הרוסי על פשעי הנאצים.

מתוך הספר **פנקס קובל**, שיצא לאור בידיש בארגנטינה, 1951

תרגום: **בני גבירצמן**

1. הערת מערכת "פנקס קובל":

הדיווח שלפנינו, הנמצא בארכיון רינגלבלום בוורשה, הגיע אלינו באמצעות בן עירו **אברהם גלאז** [מליגניצה, פולין], שקיבל אותו מהמכון להיסטוריה יהודית בוורשה. הגם שכמה מהעובדות והתאריכים המובאים כאן שונים מאלה שסיפרו עדי הראייה שנמצאים כעת בארגנטינה, לא שינינו מאומה.

2. הערת עורך חוברת ההנצחה:

כאמור בהערת עורך "פנקס קובל", אכן יש סתירות ואי התאמות. העובדות הניתנות בעדות מטה נבדקו על פי המצוין בספר קובל וכן במהלך הראיונות עם **דורה גודיס**, ששהתה בקובל בכל אותם ימים נוראיים. יש לציין שגם ב"ספר קובל" עצמו נמצאים אי התאמות בין גרסאות העדים השונים. העדות מטה נמסרה על ידי אדם ששהה כנראה בקובל עד לאחר חיסול הגטו שב"חולות" ונמלט מקובל לפני חיסול יהודי הגטו שב"חולות" (הטבח בוצע ב-19.8.42).

ארכיון רינגלבלום נ' 1316

קובל

גטו ורשה, 16.7.42

מאדם שחזר בימים אלה מקובל, קיבלנו את הידיעות הבאות על המצב של יהודי העיר. עד ל-27 במאי השנה, היה מצב היהודים בקובל טוב, בהשוואה לערים אחרות באיזור. הנציב הגרמני של העיר (קמפף) התנהג מאוד בהגינות ליהודים ולא הירשה כלל לרדוף אותם. אפילו לא היה רובע מיוחד ליהודים. העננים הראשונים הופיעו בשמי קובל היהודית במחצית השניה של חודש מאי, כאשר נעשו שינויים במישרת נציב העיר: במקום הגרמני ההגון מונה רוצח, שונא ישראל היטלריסטי מובהק (קסנר). ב-27 במאי הודבקה ברחובות מודעה של השלטונות, על הקמתם של שני גטאות בקובל. גטו אחד נמצא באיזור רחוב קאלעיאווע (נובו-קוליובה), שכונה הגטו "האריסטוקרטי", שנועד ל-1400 משפחות של בעלי מקצוע (כ-3500 נפשות). הגטו השני היה מיועד ל"פיאסקעס" – לאנשים בלתי פרודוקטיביים. ב-31 במאי בערב הופיע בבניין היודנראט נציב העיר, כשהוא שיכור לחלוטין. הוא הביא עמו חבילה של כרטיסי עבודה עבור 1,400 יהודים וציווה לחלקם בין היהודים, על פי השמות הרשומים בהם. ... (אחרי כן) נורו כל חברי היודנראט...

באותו יום ציוו הגרמנים שכל היהודים שלא קיבלו כרטיסי עבודה יתייצבו ברחבת השוק לשעבר. בקובל היו אז בערך 14 אלף יהודים. מתוך אלה התייצבו שמונת אלפים. אלף יהודים התחבאו בעיר. למעלה מאלף צעירים נמלטו מהעיר לכפרים הסמוכים והסתתרו שם. למעלה מ-3,500 השתייכו לעובדים היהודים שהתייצבו לא תיארו לעצמם כי נדונו למוות. היתה שמועה כי גם בעיירה ----- ציוו הגרמנים על כל היהודים להתייצב במקום אחד ובשעה שניצבו שם ----- יום אחד לאחר מכן הוצאו היהודים אל מחוץ לעיר. כולם היו בטוחים שתחזור הפרשה מאתמול. אבל למרבה הצער נקטו הגרמנים בפרובוקציה "הביתה!" נשמעה הקריאה ברחבי הכיכר והיהודים היו בטוחים, כי מתכוונים אליהם, שהם כבר יכולים לחזור לבתיהם. ואז החלו הגרמנים לירות לתוך הקהל ויהודים רבים נהרגו במקום. לאחר מכן הולכו את כולם לכפר בוכובה, מאחורי קובל, בו כבר היו מוכנים הבורות לקרבנות. בו במקום נורו כל היהודים והושלכו לקברים. בין הנרצחים נמצא גם הנשיא האחרון של הקהילה הוורשאית, היועץ **מאוריצי מיזעל**.

ב-9 ביוני הטילו הגרמנים על האוכלוסייה היהודית (הכוונה כנראה לאנשי הגטו השני, של העובדים) לשלם מס שרירותי של מיליון רובל, וניתנה להם ארכה עד ל-11 כדי להמירם למארקים. בעשירי, יום לפני התאריך שהוקצה, הופיע נציב העיר ביוזנראט [שהוקם תיכף ב-1 בחודש, לאחר הטבח של החברים הקודמים]. הוא מצא בקופה מאה אלף רובל, לקח אותם והסתלק. תוך כדי כך הוא הספיק גם לירות בעובדים היהודיים שמצא שם. המס שנדרש עכשיו מהקהילה הוגדל ל-1.5 מיליון רובל. מלבד זאת, חויבו היהודים למסור את כל חפצי הזהב שלהם, היהלומים שלהם וכל מוצרי המזון שברשותם. היודנראט ערך מיבצע נמרץ לאיסוף הכסף והמזון. ואכן ב-15 נמסר כל הסכום וכן הזהב [קילוגרמים רבים].

ב-14 בחודש העלו הרוצחים דרישה, שכל הגברים יספרו את שערם ושעליהם לעבוד רק בגילוי ראש. במקביל ניתנה הוראה שהיהודים יכולים ללכת ברחוב רק מ-5 (בבוקר) עד 8 (בבוקר) ומ-12 עד 2 (אחר הצהריים). ב-7 בערב היו היהודים חייבים להיות בבתיהם ועסקיהם נעולים.

כל היהודים חוייבו להצמיד לבתייהם עיגול של עץ לבד ברדיוס של 20 סנטימטר. עד להקמת הגטו היה נציב המחוז בקובל גרמני מסויים (ששמו) קעמפף (קמפף). הוא השתייך לאלה שמכונים "גרמנים טובים". הוא לקח כסף (היה מוכן לקחת שוחד) ויחסו ליהודים היה אנושי. כאמור לעיל, הוקמו שני גטאות. הראשון ב"חולות" (טעות, הכוונה לגטו שבייעיר העתיקה), הקיף את הרחובות יאסנע (רחוב לא מוכר), קרוטקע (קרוטקה), ולאדזשימיערסקא (ולדמירסקה, לודמיר), מאטשעיאווסקא (מאציובסקה). כמפקח על הגטו הראשון מונה הגרמני קאסנער (קסנר).

הגטו השני, "האריסטוקרטי" (באזור "החולות"), הקיף את הרחובות מלינראסקע (מלינרצקה) [בצד של המספרים הבלתי זוגיים], שענקעוויטשא (סנקביצ'ה) [מהאלואוקי (רחוב לא מוכר) עד סטזשעלעצקא (סטזילצקה)], חלק מרחוב פניאטאווסקיעגא (פניאטובסקגו), טישאווסקע (טישובסקי), זשעראמסקיעגא (זירומסקגו) [הצד של המספרים הבלתי זוגיים], חלק מרחוב קלעיאוווע (קוליובה), פאפזשעצשטנא (רחוב לא מוכר), ליסטאפאדזאווא (ליסטופדובה). הנציב של הגטו השני היה בק (לא סוכר).

הגטו (הכוונה לשני הגטאות) הוקם ב-27 במאי. באותו יום בשעות 12 עד 5 (אחר הצהריים), היו היהודים חייבים לעבור לרחובות שהוקצו להם.

במשך אותן חמש שעות התנהלה בסדר התכנסות היהודים בגטאות.

נציב המחוז קעמפף רכב כל אותו יום על סוסו והתבונן בעקירה. לאחר מכן הוא הביע לפני היהודים את שביעות רצונו לגבי הסדר והשקט שבה עברה ההתכנסות. [יושב הראש של היודנראט אז היה פאמערנאץ (פומרנץ)].

ביום שלישי, ה-1 ביוני (למעלה סמוך ערב ה-31 במאי), בשעה 5.30 בבוקר, הגיע לגטו השני [האריסטוקרטי] מפקח הגטו כשהוא שיכור והביא עמו 1,300 כרטיסי עבודה ומסר אותם ליהודי הראשון שפגש ברחוב. הוא ציווה עליו למסור את הכרטיסים ליודנראט [בחבילה היו אישורי עובדים]. היהודים שלא יקבלו כל כרטיס אישור, היו חייבים לעבור לגטו האחר.

באותו יום בשעה 10 בערב, ציוו הגרמנים על היודנראט וגם על המיליציה היהודית, להתכנס בבניין היודנראט. שם סגרו אותם עד 2 בלילה. כולם ישבו במרתף. בשעה 2 הוליכו אותם ההיטלריסטים לגטו הראשון [של הבלתי מועסקים] ושם הם הוכרחו לעבור מדירה לדירה ולגרור ממחבואיהם את כל היהודים ולרכז אותם בכיכר בזשעסקי (כיכר בריסק). כל יהודי הורשה לקחת אתו מטען של שלושה-ארבעה קילו. בכיכר כונסו כשמונת אלפים איש. משם העבירו אותם במשאיות לבאכאוו (ליער ליד הכפר בוכובה). אלה שנורו בו במקום (הכוונה בכיכר בריסק) הובאו לקבורה בבית העלמין הקובלאי. הקברנים היו השוטרים היהודיים.

למחרת, ה-2 ביוני, אירגנו אנשי הס.ס. משפט לחברי היודנראט, שהואשמו בשיחוד נציב העיר קעמפף. המשפט התקיים על גבעה קטנה וגזר הדין היה מוות. כאשר הוליכו אותם למקום ההריגה, נמלט אחד מחברי היודנראט. אומרים גם כי יושב הראש פאמערנאץ ניצל ממוות. הרוצחים שלחו אותו קודם הביתה ואחרי כן לבריסק, שם הוא חי עד היום (יולי 1942, פומרנץ העייד במשפט שניהלו הנאצים נגד קמפף).

כיכר בזשעסקי היתה מוקפת באנשי זינדרמריה מקובל ומעייירה סמוכה. הזינדרמים הקובלאים (האוקראינים) גילו אהדה מסוימת ליהודים. היו מקרים שהם איפשרו ליהודים להימלט מהכיכר ולהציל את עצמם. ב-2 ביוני, לאחר השחיטה, שוטטו שוטרים אוקראיניים בדירות היהודיות וצדו שם יהודים שהתחבאו. ב-2 בלילה איפשרו הרוצחים ליהודים המסתתרים לעבור מהגטו האחד לשני. הגם שהיהודים לא האמינו ולא היה להם אמון בהבטחות של הגרמנים, עברו בכל זאת חלק מהם לגטו השני. חלק מהיהודים ניצלו תודות לכך שהם הצטרפו אל קבוצות העובדים היהודיים, שעברו בשובם מהעבודה, דרך כיכר בזשעסקי. כך הגיעו לגטו (השני) 500 עד 600 יהודים. אבל הקבוצה האחרונה, שמנתה מאתיים איש, שרצתה להגיע גם היא בצורה כזאת לגטו, נעצרה – ומה שקרה לאנשיה לא ידוע.

לגבי הצעירים היהודיים נמסר, כי רבים מהם נמלטו אל הפרטיזנים שפועלים באותו איזור – סביבת ראטנע (רטנה, כ-50 ק"מ צפון-צפון מערב לקובל). נמסר, כי בראטנע נהרגו על ידי הפרטיזנים שני אנשי ס.ס. וכתגמול על כך נרצחו 113 מיהודי ראטנע וכמה אוקראינים. הפחד מפני הפרטיזנים גדול בקרב הגרמנים. כך, למשל, אסר השלטון הגרמני (על אנשיו) לנסוע בדרכים במכוניות יחידות.

בקרב האוכלוסייה היהודית שנשחטה לא היו כל נסיונות לעמוד בפני הרוצחים. נמסר רק על מקרה אחד שבו התנגד צעיר יהודי לרוצח נאצי בבית העלמין, וחוסל בו במקום. כן נמסר, כי בעת השחיטה בכיכר בריסק, דיבר אל היהודים שכונסו שם מורה [ה. אורוק (הכוונה למורה הגימנסיה העברית "תרבות", יוסף אברך)], שאמר כי דמם לא יישפך לשווא וכי עוד יבוא יום הנקמה.

בין הניספים: **לאה לערער** (ליר) מבית הספר "תרבות" ו**פראנקפורט** (אשר פרנקפורט), מנהל הגימנסיה. ליד קובל נמצא מחנה שבויים של חיילים רוסיים. היהודים השבויים נורו בו במקום [61 איש]. במחנה עובדים יהודים מקובל. הודות להם הצליחו להינצל הרבה יהודים סובייטיים שנהגו להתמזג בין השורות של העובדים היהודיים כאשר יצאו בחזרה (לגטו, בתום יום העבודה במחנה השבויים) וכך הצליחו להינצל.

בעקבות חריתה אחת: **ניורה לנדאו (רייבר) הי"ד**

"מה מאוד חפצתי לחיות"

"הסימפטיה הגדולה שלי" / ד"ר מרדכי זיו (ליברזון):

על ניורה, החברה לכיתה בגימנסיה "תרבות", שמענו לראשונה מחברנו ד"ר מרדכי זיו. בפגישה בביתה של חנה כהן-פרל אומר מרדכי:

מרדכי: (מביט באחת התמונות מאלבומה של חנה) וזו ניורה. זו הייתה הסימפטיה הגדולה שלי, ניורה לנדאו... היא הייתה היפה בכיתה ומוכשרת מאוד ותלמידה נהדרת. ניורה הייתה בשומר הצעיר, היא התחתנה עם רייבר ונולד לה בן והם נספו בשואה. וכשבאתי לקובל לבית הכנסת ב-1945 ראיתי את מילותיה חרות על הקיר. זה היה נורא, נורא...

במאמרו על בוגרי כיתתו, מחזור 1937 בגימנסיה "תרבות", כותב מרדכי על ניורה:
לנדאו ניורה (ניורציקה, ניורלה) י"ד. נישאה לעו"ד **בנימין רייבר**, נספו עם בן בגיל שנתיים. ניורה, זה סיפור חיי: היפה בכיתה, היפה בגימנסיה. החכמה בכיתה ובגימנסיה. תלמידה מבריקה ומצטיינת בכל המקצועות. אני הייתי מאוהב בה מאוד והיא חיבבה אותי באופן ברור ומופגן, אך לא יותר מזה. לא היה לי האומץ להזמינה לקולנוע. הייתי תמיד טרוד בשעורי בית לפרנסתי ובספורט שאיון את המתח שהצטבר בגוף ובמוח. ניורה סיימה את הגימנסיה בהצטיינות. היא התחתנה לעו"ד בנימין רייבר וילדה לו בן. נספתה עם משפחתה ואחיותיה והוריה. אחיה היחיד - **חיים לנדאו** - עלה ארצה, היה חבר קבוץ, נשוי עם ילדים. נפטר בארץ. את ניורה אזכור כל חיי. בגן עדן נפגוש אותה...

מאלבום תמונותיו של יצחק ריידר, קרוב משפחת לנדאו:

קובל 1934. משפחת אריה ושמחה (סימקה) לנדאו: משמאל לימין: הבת חנה. שמחה האמא. אריה האבא. בחור. הבת שבעלה (בת-שבע). למטה: הבנות (של אריה ושמחה) מאשה מימין וניורה. תרגום של הכתוב על גב התמונה:

"בי"ה יצחק (ריידר)! קבל נא תמונתנו ויהיו לך לאותות אהבה ולזיכרון החל מהגדול וכלה בקטן, משפחת לנדאו"

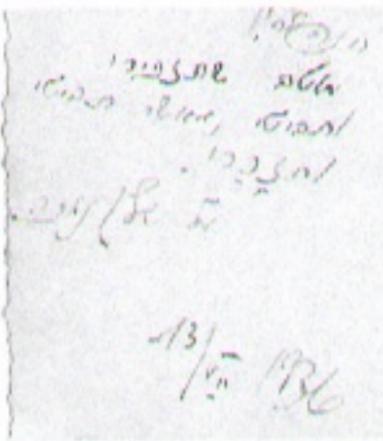

קובל 1937 : מימין חנה הבכורה.
 באמצע אריה לנדא (לנדה או לנדאו
 האבא של חנה), (אריה הוא הוא אח של
 סבתא יוכבד שהיא האמא של דוד,
 האבא של יצחק רייזר). משמאל פנחס
 בנו של אריה- משמאל. שורה תחתונה
 הבנות של אריה : מאשה מימין. ניורה
 משמאל.

מאלבום תמונותיה של חנה כהן לבית פרל:

קובל 1936 : ניורה, חברתה הטובה של חנה, כתבה הקדשה לפני עלייתה ארצה של חנה:
"חנהלה! מוטב שתזכירי ותביטי, מאשר תביטי ותזכירי".

- שלך ניורה

חנה פרל (מימין) וניורה
 מטיילות בשדרה שברחוב לתקה

גורלה של ניורה:

ניורה שרדה את חיסול הגטו הראשון והגטו השני. היא נתפסה כמאות יהודים אחרים שהסתתרו בכל מחבוא אפשרי בגטו ומחוצה לו. היא הובלה לבית הכנסת הגדול.

ברגעים האחרונים של חייה ולפני שנלקחה לטבח בבית הקברות החדש היא חרתה בפולנית על קיר בית הכנסת:

ניורה פייב-אנצאן תמות פיוס. אה מאוז חפצתי לחיות. 23.8.42

ניורה היתה בת 23 במותה. יהי זכרה ברוך!

הנוער בקובל והבעיה היהודית בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20

מאת: אלי מנדל תרגום מיידיש: בני גבירצמן

רק במאה ה-19 החלו להכיר בכך שבכלל קיימת בעיה יהודית. ראשונים לכך היו הוגי הדעות של תקופת ההשכלה. היהודים שהיו פזורים באותם ימים בערים ובעיירות בכל תחום המושב היו עניים מרודים. בתי ספר לא היו בנמצא ויהודי ווהלין היו רובם דתיים קנאים. כתוצאה מכך התייחסו אלינו הגויים כאל אנשים פחותי ערך. ההשכלה בישרה פתיחת אופקים חדשים בפני יהדות זאת. הונחו היסודות לתרבות יהודית חדשה. החלה להתפרסם ספרות עברית מפרי עטם של סופרים כגון פרץ סמולנסקי, י.ל. גורדון, מאפו ופינסקר, שהיו ממבשרי הסיגנון החדש אשר העיד כי איננו רק כת דתית חריגה, אלא עם בעל נשמה. הרוח החדשה העירה בנוער היהודי התנגדות ללחצים שהפעילו עליו ההורים כדי שימשיך לחיות בדרך הישנה. הצעירים החלו לרכוש השכלה, לקרוא וללמוד בשפות שונות. אחד הסופרים בעלי ההשפעה הרבה ביותר על הנוער היהודי דאז היה מנד'לה מוכר ספרים, "הסבא" של הספרות היהודית החדשה, ובעיקבותיו הלכו סופרים אחרים. בין השאר נוסדה באותה תקופה התנועה הציונית. לא אכנס כאן לתולדות התנועה בכלל, אלא אתמקד במה שהתרחש אז בעירנו קובל.

כבר במאה ה-19 החלו יהודי קובל להשתחרר מכבלי ההתבדלות מהגויים ולחזור לעולם החדש של פתיחות, שילוב והתפתחות מדעית. קם לנו דור צעיר שהבין במוקדם, כי חובה לשנות את המצב המאוס שבו אנו נמצאים. בינתיים פרצו בדרום רוסיה – שוהלין ופודוליה השתייכו אליה – הפוגרומים הנוראים נגד היהודים. בעיקבות זאת החלו יהודים רבים להימלט מרוסיה לאמריקה ומעטים מהם הגיעו אפילו לארץ ישראל. העלייה ארצה היתה מועטת אז, כי הארץ היתה תחת שלטון העותומנים ואלה לא איפשרו למספר גדול של יהודים להתיישב כאן. בתחילת המאה ה-20 עדיין היתה קובל בתחום האימפריה הרוסית, שרוחות המהפכה החלו לנשב בה בעוצמה. ב-1905 פרצה המהפכה הראשונה ברוסיה נגד השלטון הצארי. מהפכה זו זוכאה, ונדמה היה שהחיים חוזרים למסלולם. ואכן בתשע השנים שעברו מאז מהפיכת 1905 עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914, התפתחה קובל במהירות רבה. הקבלן הגדול **אנטיין** בנה את תחנת הרכבת הגדולה ואת הקסרקטינים. באיזור הגארקע (גורקי) בנו קבלנים יהודיים עיירה שלמה של קסרקטינים גדולים. כמה שנים לפני כן הגיעה לקובל מצירינגוב משפחת **חודורוב**, ובה הבן הצעיר לוסיה, שהיה אז בן 10 או 11. לוסיה, שהיה נער אנרגטי מאוד, הקים בקובל את תנועת הצופים. גם משפחת חודורוב הצטרפה לקבלנים שהקימו את הקסרקטינים בדרך בריסק. כך גדלה קובל והפכה לעיר נאה.

האוכלוסייה היהודית נהנתה מאוד מהשפע ששרר אז. היא הקימה בתי ספר יהודיים ואפילו שתי גימנסיות. אולם התמונה הנאה הזאת השתנתה לחלוטין עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914. הצבא הרוסי הובס בחזית והדבר גרם למהפיכה הגדולה ב-1917, בה הודח הצאר והוקם השלטון הקומוניסטי-בולשביקי על חורבות האימפריה הצארית.

האירועים ברוסיה גרמו לכך שבקובל נוצרה תקופה של בין השמשות והשליטה בעיר החליפה ידיים פעמים רבות. באותם ימים קמו כנופיות רבות של לאומנים אוקראינים, שבראשן עמדו אנטישמים גדולים כגון פטלורה, מאכנא, בולוכוביץ ואחרים, שהירבו לערוך פוגרומים ביהודים ולרצוח רבים מהם. בהקשר זה יש אגדה, המספרת כי כנופיות הפורעים היכו בכל הערים והעיירות סביב קובל – אבל קובל עצמה יצאה נקייה ממעלליהם. והמעשה היה כך: בסוף המאה ה-19 פרצה בקובל – שבתיה היו כולם בנויים מעץ – דליקה גדולה ומחצית העיר עלתה באש [ההתיישבות ב"חולות" עדיין לא היתה קיימת אז]. ישב הרבי הנודע מניסכויז בשטיבל שלו [הניסכויזער שטיבל] בקובל, נטל ספר תהילים ביזו ובירך את העיר שלהבא לא יהיו בה כל דליקות גדולות וכל פוגרומים. ואכן כך היה עד השואה של 1942, כאשר הנאצים והאוקראינים השמידו את כל יהודי העיר. השאלה היא מדוע לא עזרה ברכת הרבי אז...

הנוער בקובל הושפע רבות מהמהפיכה הבולשביקית ברוסיה וחלק מסויים מהנערים שבגרו עברו לרוסיה כדי להשתתף בתהליך הסוציאליסטי העמוק שעבר אז על הארץ הגדולה. רבים מנערים אלה התגייסו לצבאו של בודיוני, שפלש לפולין והגיע עד וורשה, לפני שצבאו של מרשל פילסודסקי הפולני הביס אותו וגירש את הבולשביקים מכל האיזור המערבי של אוקראינה וביילורוסיה. למרבה המזל, נמשכה כל הפלישה הזאת לא יותר משבעה שבועות – וב-1920, בעיקבות הסכם עם טרוצקי שנחתם בבריסק, חזר האיזור לשליטת פולין. בעת הפלישה הבולשביקית, עבר לוסיה חודורוב עם כל חבריו הצופים אל הקומסומול – תנועת הנוער הקומוניסטי. אלא שתוך חודש הבינו הוא וחבריו, כמו רוב האוכלוסייה, ש"זה לא בשבילנו" ועזבו את האירגון הבולשביקי. מאותה תקופה נותר בידי תצלום שבו אנחנו נראים מחזיקים בשתי יריעות בד – האחת לבנה והאחרת כחולה. כלומר: הדגל הכחול לבן. שכן באותה עת נשבענו לחזור אל הדרך הציונית.

ב-1920, בעיקבות הסכם השלום עם רוסיה, החלה פולין את דרכה כמדינה חדשה, עם סדר חברתי חדש. השלטון הזה החזיק מעמד מ-1920 עד הפלישה הנאצית ב-1939. באפריל 1931 עליתי ארצה, אחרי 11 שנה תחת שלטון פולין, שבמהלכן התפתחתי מילד לגבר צעיר. בתחילה הייתי תלמיד ולמדתי רבות, אולם לא סיימתי את לימודי ולא רכשתי לעצמי מקצוע. בין השאר גרמה לכך העובדה שנאלצתי לסייע להוריי בעסקיהם המתדרדרים. כרבים מיהודי קובל בני המעמד הבינוני באותם ימים, הם נפגעו קשות מהגזירות הכלכליות של שר האוצר הפולני גראבסקי שפגע בכוונה ביכולתם של היהודים להתפרנס. גזירות אלה היו כה קשות, שתוך כמה שנים ירדו מנכסיהם ונעלמו מהזירה רוב הסוחרים היהודיים בקובל – ובניהם, ואני ביניהם, נאלצו להפסיק את לימודיהם.

רוב הצעירים, כמוני, היו חברים בתנועות נוער ציוניות, כגון החלוץ, השומר הצעיר ובית"ר. על כן ביקשו רבים מהם לעלות ארצה. הם אפילו יצאו להכשרה בקיבוצים שהוקמו אז ברחבי ווהלין, אבל סרטיפיקטים (רשיונות עלייה ארצה) כמעט לא קיבלו.

אני, שהייתי בחור חסון, לא ראיתי תועלת בהכשרה, ואילו העסק של הוריי הלך מדחי אל דחי בגלל גזירות גראבסקי. על כן לא מצאתי לעצמי פיתרון אחר מאשר להתגייס לצבא הפולני, בניגוד לרצון הוריי. כפעיל בשומר הצעיר הבחנתי בכך שחלק מהנוער שממשיך ללמוד, אינו יכול להשתלם באוניברסיטות הפולניות, כי לא היה להם מקום בהן. בקובל עצמה היה טכניקום [שקאלע מערניצע] שלא היה בו אפילו סטודנט יהודי אחד. הורים בעלי אמצעים נהגו לשלוח את בניהם ללמוד בחו"ל. הייאוש שתקף רבים מהצעירים היהודיים האיכותיים ביותר דחף אותם לזרועות המפלגה הקומוניסטית. אולם קיומה של מפלגה זו נאסר בפולין דאז והמשטרה עצרה רבים מהצעירים היהודיים הללו ומילאה בהם את בתי הכלא.

במצב שנוצר הקימו תנועות הנוער השמאלניות "לשכות סודיות" עבור הצעירים האיכותיים. אולם כאשר אנחנו, מנהיגי האירגונים הציוניים היינו מגלים שמישהו מבינינו נוטה לקומוניזם, היינו מנפים אותו מתוכנו. אלא שזה לא שינה את המצב המיידש: הנוער לא מצא לו עתיד בפולין וסרטיפיקטים לעלייה ארצה לא היו בנמצא. שירתתי בצבא הפולני שנתיים. נכנסתי אליו נער ויצאתי מבוגר. לולי כן ייתכן שהייתי מוצא את עצמי לבסוף במפלגה הקומוניסטית, כשאר הצעירים האיכותיים שלנו.

אלא שגם המפלגה הקומוניסטית לא היתה פיתרון נאות. אפילו ברוסיה לא היה סוף טוב לייבסקציה (המחלקה היהודית) במפלגה.

עם זאת אני חייב להתנצל כאן בשם חבריי בשומר הצעיר, שלא מצאו לעצמם מוצא אחר מהאפליה בפולין, ואחרי כן מהקשיים הכלכליים העמוקים של הקיבוצים בארץ בשנותיהם הראשונות, מאשר להצטרף למפלגה הקומוניסטית. פשוט לא היתה להם ברירה.

אלי מנדל, תל אביב, דצמבר 2006

מארכיונו של אלי מנדל:

השומר הצעיר בקובל

הצופים בקובל ולוסיה חודרוב בראשם.

בעקבות מאמרה של רות בקי על הטרגדיה שפקדה את דודה, ברל פיש, הקשורה לקבוץ ההכשרה בקלוסובה, בקשנו מאלי מנדל לספר משהו מהידוע לו על קלוסובה. אלי ביקר במקום שלוש פעמים במסגרת פעילותו בהנהלה התנועות הציונית בקובל.

מחצבת קלוסובה – בית היוצר למיטב החלוצים

מאת: אלי מנדל

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

זה התחיל בערך ב-1924. קובל נמצאה אז בתחומי פולין, שקיבלה את עצמאותה מחדש אך כחמש שנים קודם לכן, בתום מלחמת העולם הראשונה. השכנים ממזרח – הרוסים – היו עסוקים בביסוס המהפכה הקומוניסטית החדשה ובפיתוח ברית המועצות. אבל אנו, הנוער היהודי בקובל, נעשינו ברובנו ציונים ופיתחנו תחומי פעילות רחבים. באותה תקופה הוקמו "החלוץ", "השומר הצעיר" ותנועות נוער ציוניות אחרות.

היה ברור לנו, שכדי לנסוע לארץ ישראל צריך להתכונן. היה צורך ללמד את הנוער מקצועות שונים, כדי שיוכלו לעבוד בהם בארץ. לצורך זה הוקמו מספר קיבוצי הכשרה בפולין ובווהלין. אני זוכר שבקובל עצמה הוקם קיבוץ הכשרה ברחוב מאצייב. ליהודים היו שם גינות וכמה מהנוער האינטליגנטי הלכו לעבוד בהן כדי ללמוד חקלאות. שנים לאחר מכן הוקם במפעל המצות של מאניש רויזן קיבוץ של החלוץ וחברי הקיבוץ עסקו בעבודות שונות בעיר. בין השאר הוקם באותה תקופה קיבוץ ההכשרה בקלוסובה – כפר המרוחק כעשרים קילומטר מסארנה. בכפר זה נמצאה מחצבה גדולה, שסיפקה חצץ ולוחות אבן למצבות בכל רחבי פולין. המחצבה היתה בבעלותו של יהודי מקובל, מיכאל פיינשטיין, שהיה חבר בתנועה הציונית. מרכז "החלוץ" בוורשה בחר במחצבה הזאת כדי להקים בה קיבוץ הכשרה. מנהל העבודה במחצבה היה אזף מרגלית.

בהכשרה שהוקמה במחצבה עברו עשרות חלוצים והיא פעלה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. בתקופה הראשונה – 1924 עד 1926 – היו בין הצעירים שעבדו במחצבה כמה ממיטב הנוער הקובלאי: אהרון ורבה, ליבה גלמן, בורע לוויין, ישראל וקסמן ועוד. אהרון ורבה היה באותם ימים המארגן (המזכיר) של ההכשרה.

העבודה היתה קשה, אבל במשך הזמן היא נתנה תוצאות. אלא שכאשר ביקשו חברי ההכשרה לקבל סרטיפיקטים, הם ניתנו רק בצמצום רב וכתוצאה מכך החליטה קבוצה של צעירים שלא יכלו עוד לשבת בקלוסובה, לעזוב את הקיבוץ. צעירים אלה הלכו בדרכים אחרות. חלקם נטו שמאלה וחלקם נטו ליידישיזם ואף יסדו בתי ספר שבהם למדו ביידיש. אחרים מביניהם אפילו עברו לברית המועצות. אבל ההכשרה בקלוסובה לא נסגרה והגיעו אליה כוחות חדשים. היו ביניהם בני מהרשק ודומים לו, שלאחר שנים תפסו מקום נכבד בבניית המדינה. לאחר שעלו ארצה, הם התרכזו בקיבוץ גבעת השלושה, שקובלאים לא מעטים התאקלמו בו. העבודה בקלוסובה היתה קשה, אבל היא השפיעה לטובה על הנוער ומנעה מצעירים רבים להתדרדר. חברי הכשרה זאת נעשו חלוצים טובים וקיבוצניקים טובים. נוער שהלך בדרכים ישרות, שנעשה בעל מקצוע ושעבד בהצלחה. משום כך צריכה ההכשרה בקלוסובה להיזכר על ידינו לטובה. אמן.

אלי מנדל, פברואר 2007, תל-אביב.

דלויץ – חיצים מקלוסובה

מאמר זה הוא מאמרו הראשון של חברנו אלי מנדל היקר, זקן הקובלאים, לאחר שובו מבי"ח. אלי שנפל ונפגע ערב מסיבת חג החנוכה, היה מאושפז בבי"ח למעלה מחודש ימים ושב הביתה בכוחות מחודשים וברצון עז להמשיך ולתרום מהידע הרב שלו על קובל ואנשיה.

אנו מאחלים לאלי החלמה, התחזקות, בריאות טובה והמשך הלהט היצירתי הפועם בו.

בית הכנסת הגדול בקובל, תמונה במילים / אלי מנדל.

עריכה: צבי רז

ביקור אצל אלי מנדל, 10.9.05

רקע:

אלי כל כך מעוניין היה להמשיך ולעבוד עם הגרפיקאית, איתה עבד בעבר בהצלחה כשנה תמימה, בהכנת הדגם החיצוני של בית הכנסת. היה מתאר לה את פנים בית הכנסת, תמונה החיה וקיימת מול עיניו. על פי אלי, ארון הקודש של בית הכנסת הגדול בקובל היה היפה ביותר בוהלין ובכל האזור המזרחי. את ארון הקודש שדדו הנאצים ועקבותיו אבדו. מספרים ששרידים מארון הקודש, למעלה, כאזור החיבור לתקרה נראים כנראה בבית הכנסת עד היום הזה. הארון היה מוכסף כולו, היה מיוחד במינו, עליו שקדו אומנים מיוחדים שהגיעו לקובל בסביבות שנת 1912. סבו של אלי היה רב בית הכנסת הגדול באותם הימים והיה מספר לאלי על כך.

אלי מנדל מתעניין בבתי כנסת באופן כללי, וכבתי כנסת בפולין בפרט, בבתי כנסת עשויים מעץ. חולם על הקמת מודל של השטיבל הרוז'יני, בו נהג להתפלל עם אביו, בית כנסת זה היה עשוי עץ, עמד בקובל מאות שנים. מזל ששיטבל זה לא נשרף בשרפות שפקדו את קובל, כמו שאר השטיבלים העתיקים, היות והיה מבודד מהבתים שב"עיר", בלב השדות הוא נבנה. רק מאוחר יותר, בשנת 1910 החלו בבניית בית הכנסת הגדול, בסמוך לשטיבל הרוז'יני, וניבנו באזור הבנייה החדש עוד מבנה מסחר וממגורים. בית כנסת זה לא שרד את השואה.

הצגתי לאלי מספר צילומים של ארונות קודש, בימות, ופנים בתי כנסת שונים באזור פולין. מתוכם נראה לאלי שארון הקודש בבית הכנסת ע"ש רמ"א שבקרקוב, המתקרב ביותר לזה שהיה בבית הכנסת שבקובל. ההבדלים הבולטים הם שבקובל היה עמוד נפרד בצד ומעקה המדרגות היה מברזל ולא מבטון. גם לא היו כל הנברשות הנראות בבית הכנסת שבקרקוב.

להלן התיאור:

בית הכנסת הגדול שבקובל:

- שתי דלתות עץ רחבות בכניסה.
- שבע מדרגות יורדות על פי הפסוק "ממעמקים קראתיך יה".
- מסדרון המתפצל ימינה שמאלה. בצד שמאל בית הכנסת של הנגרים ובימין של סקטור אחר.
- הכניסה לעזרת נשים חיצונית, מקדימה, אחת בימין והשנייה בשמאל. עולים לקומה השנייה. עזרת הנשים, קומה שנייה, מתפצלת למעלה לשניים. צד ימין ושמאל וביניהם מסדרון המקשר שני הצדדים.
- תקרת בית הכנסת עגולה עם 6 ציורים של כלי נגינה. הצייר הגוי שצייר הכניס בכל ציור את החרב באמצע הציור וכלי נגינה שהכיר, לאו דווקא העתיקים-האוטנטיים.
- במרכז התקרה של בית הכנסת הייתה הגבהה של מבנה וחלונות קבועים בו סביב-סביב. את החלונות האלו היה השמש פותח בימות הקיץ לאוורור בית הכנסת. למבנה זה היה השמש מגיע מעזרת הנשים.
- ממרכז התקרה, ירדה נברשת גדולה ועגולה, שהייתה מורכבת מקונסטרוקציה של גרות גדולים, שאחר כך חוברו לחשמל. אפשר לראות הנברשת בתצלום מספר "פנקס קובל" של הבימה המרכזית. היו גם נברשות נוספות ליד העמוד וארון הקודש.
- הבימה (שנקראה בלמה) הייתה ממוקמת במרכז בית הכנסת מתחת לנברשת הגדולה. הייתה בסגנון מודרני ולא בעיצוב הקלאסי (שבו עמודי הבימה תמכו בתקרת בית הכנסת). הבמה הייתה מוגבהת במספר מדרגות וגדולה ורחבה מספיק להכיל מימין ומשמאל שולחנות וספסלים. הבימה הייתה מוקפת במעקה עץ סביב-סביב.
- העמוד (עמוד הש"ץ), היכן שהתפלל הרב (שליח הציבור) היה ממוקם מימין לארון הקודש, סמוך למדרגות ארון הקודש. העמוד היה מוגבה מדרגה אחת או שתיים מהרצפה. חלקו העליון של העמוד היה בשיפוע, שם היו מניחים את ספר התפילה. ומעל השיפוע היה משטח עליו היו מניחים את הפמוטים. על המשך העמוד, למעלה ממשטח הפמוטים היה ה"מזרח". הגבהה של מבנה מגולף.
- ארון הקודש היה צמוד למרכז קיר המזרח של בית הכנסת. מאחוריו היו כנראה חלונות לא שימושיים של בית הכנסת, שנראים על פי הצילומים במרכז קיר המזרח החיצוניים של בית הכנסת. הארון מוגבה בכ- 6-7 מדרגות ומבנה ארון הקודש הגיע עד לתקרת בית הכנסת. ומשני צדי המדרגות היה מעקה ברזל מפורזל. דלתות הארון היו בגובה החזה, שתי דלתות עץ מגולפות ומוכספות (ציפוי בצבע כסף). מתחת לארון הייתה מגרה רחבה שם היו מניחים את הפרוכות

משיכה. מעל הפרוכת ומקדימה לה הייתה קבועה הכפרת. העשויה ממשי ועליה רקומים פרחים וקישוטים. ארון הקודש היה מגולף, בקישוטים ומוכסף. הסורגים עם הפיתוחים שנראים בצילום מבית הכנסת העתיק שבפרג, מזכירים לאלי את הפיתוחים על ארון הקודש בקובל. מעל הכפרת גולפו לוחות הברית ומעליהם הנשר שנגע בתקרת ההיכל (מנדל לא בטוח אם היה זה הנשר הרוסי? בעל שני הראשים).

- משני צדי ארון הקודש, על הקיר המזרחי, צבעו הסיידים בצבע שמן את הקירות עם קישוטים מתאימים. אלי מספר שסבו אמר לו שגם טבעת זהב (ארון הקודש) צריכה להיות ענודה על אצבע הולמת (כלומר ליד קירות נאים).
- החנוכייה הייתה ניצבת על שולחן מיוחד ליד הקיר הדרומי ובמרכזו. מתחת לעזרת הנשים. החנוכייה הייתה צנעה יחסית לבתי כנסת מפוארים שבערים הגדולות.
- האנשים המכובדים של בית הכנסת היו יושבים מקדימה, ליד קיר המזרח, וליד הבימה.
- המקהלה הייתה ניצבת על הבימה, היו עד 20 איש במקהלה.
- החזן היה ניצב על מדרגות ארון הקודש.
- לצד העמוד ישב הרבי.

הצילום היחיד מתוך בית הכנסת: הבימה שבבית הכנסת הגדול. 1920. גלקח מתוך פנקס קובל שפורסם בארגנטינה.
 - מבט ממזרח למערב. מימין נראה מעקה עזרת נשים והפרחדור בין שני אגפי עזרת הנשים. מעל הבימה השתלשלה הנברשת עם נרות/נורות חשמל. מסביב לבימה היו מסומנים המושבים של המכובדים.

Kowel , The Coat of Arms of the Russian period
 (השלטון הרוסי עד סביבות שנת 1920)

מעל ארון הקודש בבית הכנסת הגדול התנוסס כנראה סמל רוסי זה:

סורגים עם פיתוחים סביב לבימה. צילום מבית כנסת העתיק בקהילת פראג. - על פי אלי מנדל, עיטורים ופיתוחים בדומה למתואר כאן, היו על ארון הקודש בבית הכנסת של קובל.

ארון הקודש בבית הכנסת ע"ש רמ"א, בגלויה משנות העשרים של המאה ה-20. אלבום תמונות של "בני ברית", קרקוב בית התפוצות - המרכז לתיעוד חזוטי
 - ארון קודש זה הוא על פי אלי מנדל, הקרוב ביותר לארון הקודש שבבית הכנסת הגדול בקובל.

מקובל לרחובות/ אלי מנדל

תרגום מידיש: בני גבירצמן

ב"אשמתו" של העורך שלנו, צביקה רז, המחטט ומחפש בהתמדה מידע על הדורות הקודמים, ודולה מאיתנו, הדור הוותיק באמת, כל מה שאנחנו רק יכולים לזכור, אספר לכם הפעם על קובלאים ותיקים, הקשורים גם עם קובל וגם עם העיר רחובות.

קובל היתה ידועה במספר משפחות טובות ובעלות אמצעים. רוב אבות המשפחות הללו התרכזו בשטיבלאך של החסידים ובמיוחד בשטיבל של הריזשינער (הרבי מריז'ין). המשפחה הוותיקה והעשירה ביותר מאלה היתה משפחת **מאטייך (מאצ'יק)**. בית המרקחת הראשון בקובל היה שייך לה. משפחה זו היתה מכובדת כל כך, שכל המושבים בכותל המזרח (המקום הכי מכובד) בבית הכנסת היו תפוסים על ידיהם. אני זוכר כמו היום, איך הם היו מופיעים לתפילה – סבא קלמן, אבא בעריש ושני בניו, כשהם לבושים תמיד בגדים מהודרים. ובראש השנה תפס אחד מבני המשפחה את מקומו על הבימה, כשהוא לבוש יפה בגדים מודרניים, כיאות לבעל בית מרקחת בקובל, ותקע בשופר מהודר שעבר במשפחה מדור לדור.

אחת מבנותיו של באריש, גיטל, נישאה לגבר ממשפחת **קרמר**, ילדה שני ילדים, **יצחק ושרה**. היא התאלמנה בגיל צעיר מאוד. אינני זוכר מתי הגיעו ילדיה שרה'לה ואחיה לארץ ישראל והתיישבו ברחובות. מה שכן ידוע לי הוא, שבשנות ה-50 נהגתי לבוא כל חודש לרחובות, לרגל עסקים. היתה לי שם, ברחוב הראשי של רחובות, סוכנות למכירת ספרים ועיתונים, בשותפות עם משפחת פאדואה. שרה נישאה לחבר ב"אגד" (יצחק ולינסקי) ואחיה היה גן בעיריית רחובות. למיטב זיכרוני שרה'לה עבדה בחנות בגדים בקרבת מקום לסוכנות שלי וכך הייתי פוגש אותה מדי פעם בחנות הספרים. היא היתה אשה צעירה ונאה, חייכנית, עליזה, בעלת לחיים אדומות כתפוחים יפים ודמתה מאוד לשאר בני משפחת מאטייך.

וזה מזכיר לי סיפור על משפחה קובלאית אחרת, שהתגוררה ברחוב מציאו (מאצ'יוב). אם המשפחה היתה אלמנה, מטופלת בשלושה בנים ושתי בנות. הבן הבכור, משה שמו, היה רחוק מיהדות ואפילו לא ידע לדבר יידיש. הוא היה משוטט בין כל סניפי המפלגות בעיר עד שנעשה לקומוניסט ועוד לפני המלחמה התגלגל לצרפת. כאשר פרצה המלחמה וצרפת נכנעה לפני הגרמנים, שלחו אותו הצרפתים ביחד עם יהודים רבים אחרים לאושוויץ. שם הוא הגיע לריבונו של עולם, שנזקק מאוד לשישה מיליון יהודים...

בלה, אחת מבנותיה של אלמנה זו, היתה אחות. היא עלתה ארצה בשנות ה-30 ועבדה בבית החולים "הדסה" בתל אביב. כאן היא הכירה בחור, שרברב, ממשפחת **שפאק** ברחובות, שבנתה בתל אביב את "שכונת שפאק" (כיום חלקו של רחוב בילו). באותם ימים בנו את שכונת "מעונות עובדים" ברחובות פרישמן-גורדון, שהיתה מאוכלסת בהרבה שחקנים, סופרים וציירים. לאחר שהאחות והשרברב נישאו, הם קיבלו דירה בשכונה זאת.

כשנערכה המכביאדה בשנת 1935 הגיעו ארצה כמה קובלאים וביניהם אחותה של בלה, רבקה'לה (ריבצ'קה). גם היא היתה נאה, צחקנית, עליזה. מייד עם בואה, קיבלה עבודה כמטפלת בשני האפרוחים, ילדי אחותה. הקובלאים לא ראו זאת בעיין יפה. אבל היא פגשה כאן חבר שלי, סאניה שמו, מהמשפחות הטובות בתל אביב. הם נישאו ונולדו להם שתי בנות.

והרי לכם מעשה שיכול להתרחש רק בארץ ישראל: בחול המועד סוכות, ה-23 בספטמבר 1956, השתתפתי כדרכי בכינוס השנתי של החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה. הכינוס התקיים בקיבוץ רמת רחל ואני נסעתי לשם עם אשתי ועם רבקה'לה. באותו זמן עדיין עבר קו שביתת הנשק בין ישראל לירדן ממש ליד הקיבוץ. והנה, בעוד החוקר יעקב פינקרפלד (אחיה של המשוררת אנדה פינקרפלד), מרצה לפנינו על מימצאי החפירות הארכיאולוגיות במקום, פתחו אנשי הלגיון הירדני שניצבו בסמוך, באש על המתכנסים. כולנו השתטחנו מייד על הקרקע, אבל היורים הצליחו להרוג ארבעה אנשים, ביניהם פינקרפלד בעצמו, ולפצוע כמה אנשים נוספים. גם רבקה'לה נפצעה בשתי רגליה. אבל לאחר שאושפזה בבית החולים במשך שלושה שבועות, חזרה אל ביתה ואל משפחתה בתל אביב.

אולם הגורל המשיך לרדוף את רבקה'לה וכעבור כמה שנים חלתה בסרטן ותוך זמן קצר עזבה אותנו לנצח. היא השאירה אחריה את בעלה ושתי בנותיהם ואת אחותה בלה ברחובות.

לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, הגיע ארצה מקובל אחיה, אהרון. הוא עבד כפקח בתחנה המרכזית, אך בעיצומה של המלחמה, נפטר.

ועכשיו כמה דברים על רחובות. עם ייסוד המושבה, התיישבו בה שתי משפחות מקובל: **האנטינים** וה**פרידמנים**, שהפכו לפרדסנים מכובדים. לאנטינים היו קשרי משפחה עם האברמובים שקשורים גם עם משפחתי, והפרידמנים יצרו קשרי משפחה עם משפחת חודורוב. כאשר **לוסיע חודורוב**, שהיה מנהיג הנוער הציוני בקובל, הגיע ארצה, נשא לאשה את בתם הצעירה של הפרידמנים, שלומית. השניים ניהלו חיים יוצאים מהכלל, אותם תיארו בפרוטרוט בספר מיוחד שהוצא על ידי ועד יוצאי קובל.

לוסיע חודורוב ניהל חיים סוערים, אך למרבה הצער, לקה בגיל צעיר במחלת אלצהיימר שריתקה אותו לביתו ברחובות, בה מצא את מנוחתו האחרונה. גם אשתו נפטרה בגיל צעיר ואנחנו ומשפחתה הבאנו אותה למנוחות ליד קברי בני משפחתה ברחובות.

היו ברחובות עוד כמה קובלאים, אבל הפעם אשאיר את המשך הסיפור אודותם לאחרים.

אלי מנדל, תל-אביב, 15.9.06

(המאמר נכתב על רקע המפגש והשיחה שהתקיימה עם שרה ולינסקי לבית קרמר)

הצופים, לוסייה חודורוב ואהרון ורבה

קטע מתוך שיחה עם אלי מנדל (30.9.06)

הקלטה ועיבוד: צבי רז

... בקן הצופים היינו אז ילדים קטנים, ואהרון ורבה היה מבוגר מאיתנו בארבע-חמש שנים. הוא היה הגזבר של הקן. מצאנו איזו אי התאמה כספית ועשינו לו משפט. השכבנו אותו על השולחן וביחד עם לוסייה (אליעזר) חודורוב והרבצנו לו מכות וזרקנו אותו מהקן. אצל לוסייה הלכנו כולנו עם מקלות כמו שהלכו הסקאוטים (ארגון הצופים העולמי). אבל לא הרבצנו עם המקל לאף אחד (צוחק). הלכנו כמו חיילים, המשמעת היתה כמו אצל החיילים. כך הלכנו בפאראדות (מצעדים) ברחובות. לוסייה הזמין 50-60 מקלות כאלו אצל הנגר עבור כל הצופים בקן. הצופים הלכו עם המקלות מתחת בית השחי. בארגון מתחרה שקם ללוסייה בקובל, עדיין לפני שהוקם השומר הצעיר בקובל, היה יונה פרלמוטר שהוא יצא מלוסייה חודורוב והקים חברה של ילדי השוק, גדולים מאיתנו. ההבדל היה שהם, "הגונרדיה" שלו שהיו אנשי רחוב ועבודה, "שקוצים", הלכו במצעדים עם אותם המקלות על הכתף, כמו חיילים... זה היה ההבדל האידיאלוגי (צוחק). הם לא היו מהילדים הטובים של בית הספר. אחר כך קרה שבמקרה והאבא של יונה שהיה סוחר גדול נפטר והחבורה שלו התחסלה. אנחנו עשינו מרד אצל לוסייה חודורוב והקמנו את השומר הצעיר. אני הייתי בין הראשונים. המפקד הראשון בשומר הצעיר היה איזי בויס. אם אנחנו היינו בני 8-9 הוא היה בן 14-16. למד בגימנסיה הרוסית. יש לי תמונות של אחיו שגם הוא היה בשומר הצעיר. הם לא עלו ארצה. את המרד עשינו כי לוסייה התנהג כמו אופיצר (קצין) רוסי, זו היתה הדיסציפלינה שלו. מארגון השומר הצעיר מוורשה או מסוקול הגיעו נציגים והקימו את השומר הצעיר בקובל. גם הרבה מהגדולים עזבו את לוסייה. לוסייה ראה שאיבד את אנשיו והוא נסע לבריסק ושם הקים את "השומר טרומפלדור". משם עלה ארצה, הגיע לרחובות. היו שם משפחות הקובלאים פרידמן ואנטיין. הוא הגיע לפרידמנים ושם הכיר את שלומית והתחתן איתה.

לוסייה (אליעזר) חודורוב מתוך האינטרנט

"הכח הצבאי הימי של הישוב היה הפלי"ם – הפלוגה הימית של הפלמ"ח. בארגון 'ההגנה' היו מס' אנשים מצומצם אשר משלב מוקדם למדי חלמו במקביל לחלום בדבר הקמת תשתית ימית אזרחית גם את הצורך בהקמת תשתית ימית הגנתית. החלום היה בעיקר חלומם של יחידים. דוגמא לאדם כזה הוא אליעזר חודורוב, אחד מפעילי 'ההגנה' בחיפה, אשר נסע באופן עצמאי ב-1927 ללמוד בבית הספר הימי בצרפת. לאחר שנקלע לקשיי מימון פנה ל'הגנה' בבקשה לעזרה כלכלית. בדיון שנערך בקרב חברי הארגון בחיפה הוחלט לעזור לו בסיוע קטן ולא מספק, מתוך ראיה החשיבות של הכשרה ימית מקצועית לאנשי 'ההגנה' מחד, אולם לא באופן דחוף הקשור למשימות המידיות העומדות בפניהם אלא כמעין השקעה לטווח רחוק. חודורוב עצמו סיים את בהיס בצרפת ב-1930 ואז כבר נוצל ע"י 'ההגנה' ביחד עם זכר אוריאל לצרכי העברת נשק בדרכי היס ואחר כך שירת כרב החובל של "גלילה", אחת מאניות חברת 'שהס'. וראה בעדות יעקב פת, מתאריך 24.10.1949, א.ת.ה, 80/6. עם הקמת השירות הימי ניסה חודורוב להשתלב בו אולם פרש על רקע חילוקי דעות והסתגלות, וראה בפרוט בפרק על מבנה החיל.

הספר:
דיוקנו של רב חובל עברי, דמותו של חודורוב חלוץ הימאות העברית.
שם המחבר: אלכסנדר מנור

משפחת זלצר מקובל אלי מנדל / על כעכים ונעליים

"תעשייה זעירה" נוסח קובל
מיידיש - בני גבירצמן

בשנת 1925 היתה למשפחתי חנות בקובל, ברחוב נאווע ואגזאל (תחנת הרכבת החדשה - נובו קוליובה). לידנו בסימטה, נמצאה מאפייה של כעכים עגולים, שכונתה "דינציע די בעקערין", שתרגומו המדויק הוא "דינציע האופה", על שם בעלת הבית דינציע (זינה'לה) האופה. אני זוכר את המאפייה היטב, כי כשהיינו ילדים קטנים, היינו באים להציץ שם במלאכת האפייה. המאפייה עצמה היתה חלק מדירה גדולה שבה התגוררה כל משפחתה של דינציע. תנור האפייה נמצא ממש לצד הכניסה הביתה וירדו אליו במספר מדרגות. התנור עצמו היה גדול ועמוק ולידו ניצבה חבית מלאה מים. האופה טבל כל כעך במים ואחרי כן זחף אותו ביעה ארוך לתוך התנור. באותו יום הוציא האופה מהתנור את הכעכים האפויים והשליך אותם לתוך סל קלוע מקש. לאחר מכן לקח אחד מילדי המשפחה, שהיה בן 14 או 15, את הסל המלא והוליד אותו במריצה לחלוקה בחנויות המכולת בעיר.

דינציע עלתה ארצה עם בעלה בשנת 1926 או 1927, והם פתחו מאפיית כעכים בפתח תקוה. המאפייה היתה קטנה כמו בקובל ונקראה מאפיית דינציע כמו בקובל. בעלה של דינציע, שהיה ממשפחת זלצר, לא עבד במאפייה אלא בהסתדרות, ובמכונית שהפיצה את הכעכים לחנויות נהג יוסקה כוננוזון ממאצייב. גם מנהל החשבונות שלהם היה ממאצייב. שמו היה זלמן בורשטיין. כן עבדו במאפייה שלוש נערות: אסתר, עדה וציפא מילייע, שהיתה נערה קטנה ובלונדינית.

משפחת זלצר התפרסמה בזמנו בארץ, בכך שבניה היו ספורטאים נודעים (*). לפני מספר שבועות טילפנה אלי סימה שיכמאן, בת עירנו, העובדת באחרונה במכון וינגייט. היא סיפרה לי שפגשה שם ספורטאי שגם שם משפחתו זלצר. כשנודע לספורטאי שסימה עלתה ארצה מקובל, סיפר לה שאומנם הוא נולד בפתח תקוה, אבל גם משפחתו עלתה ארצה מקובל. היה ברור שמדובר באותה משפחת זלצר שהיתה בעלת מאפיית הכעכים... סימה מסרה לו את מספר הטלפון שלי, אבל עד היום הוא לא התקשר אלי...

סיפור המאפייה מזכיר לי עוד "מפעל תעשייתי" בקובל: בית המלאכה לייצור נעליים. לא הרחק ממאפיית הכעכים, ברחוב הראשי, ניצבה ביקתה מוארכת, שהכילה רק אולם אחד. במרכזה ניצב שולחן ארוך וסביבו ישבו ארבעה סנדלרים, שהלמו בפטישיהם וייצרו נעליים בהתמדה. היה זה "בית החרושת" היחיד לנעליים בקובל. בעלת הבית, ביילע הסנדלרית, שהיתה אשה נאה, ובעלה, ישבו גם הם ליד הסנדלרים ובקצה האולם נמצאה מכונה כלשהי. הבעל, שהיה בעל שפס שחור נאה, נעל תמיד מגפיים מרשימים. בין לקוחותיהם היו פריצים ופקידים בכירים. לפנות ערב היו סוגרים את המפעל והיא ובעלה היו יוצאים לטיול ערבית. הם נראו אז שונים לגמרי מכפי שהיו כאשר ישבו כפופים על השרפרפים בבית המלאכה ומוזדים נעליים ללקוחותיהם.

להוריי היתה מעדנייה נאה, עד ששר האוצר הפולני גראבסקי גרם בגזירותיו הכלכליות על היהודים לכך, שהחנות שלנו פשטה את הרגל.

בגלל הגזירות הללו, עלתה דינציע אופת הכעכים ארצה עם משפחתה, כמו עוד משפחות קובלאיות, כגון משפחת בירמן הגדולה ומשפחתו של יידל מילר. כאן אני נכנס שוב לתמונה, שכן יידל מילר היה בנאי מקצועי. לאחר שעלה ארצה הפך לקבלן בתל-אביב ולא מעט חלוצים קובלאיים התבססו בארץ בזכותו - ובתוכם גם אנוכי...

אלי מנדל - תל אביב - 16.9.06

האחים זלצר, הערת המערכת: מדובר על כדורגלני העבר המפורסמים בנבחרת הלאומית ובליגה הלאומית - מכבי פתח תקווה, האחים זלצר - יצחק וזאב.

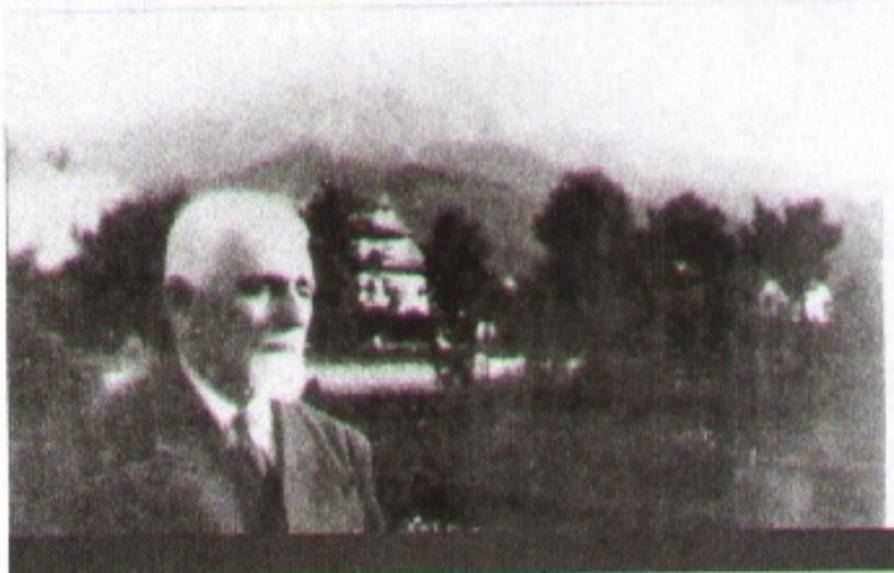
זאב זלצר (בתמונה), כיום מאמן נבחרת הנוער הלאומית חוזר לאוקראינה... מתוך העיתונות: נבחרת הנוער של ישראל נוצחה על-ידי נבחרתה המקבילה של אוקראינה 3:1 במשחק ידידות שנערך בקייב. חניכיו של זאב זלצר גילו יכולת טובה, אולם השופט האוקראיני היה חד-צדדי וקיפח את הישראלים.

יצחק זלצר, מתוך העיתונות: "אי שם באמצע שנות השישים, כדורגלן פתח תקוואי יזוע מהליגה הבכירה בישראל, יצחק זלצר שמו, עבר לקבוצת הכדורגל הערבית הפועל כפר קאסם. היתה זו רעידת אדמה ספורטיבית."

על משפחת חייט, כותבת שרה ברנר :

סבי, יהודה (אידל) חייט, חי שנים רבות בוורשה ובקובל. היה מנהל חברת ספנות. אשתו זלטה נפטרה לפני המלחמה (כמדומני). יהודה הוא אבי של אבי אברהם ונספח בשואה.

התמונה (מימין) צולמה בזקופנה (מקום קייט יוקרתי בפולניה: אתר סקי בחורף וטיולי הרים בקיץ) כשבא הסבא לבקר את אבי אברהם. יחי זכרו ברוך.

אבי אברהם חייט בנו של יהודה (משמאל), חי בקובל עם משפחתו, הוריו, אחיותיו ואחיו. אחר כך חי בזקופנה כשנתיים לפני המלחמה. הוא הצטרף לצבא אנדרס (*) ועלה ארצה. התחתן עם אמי רחל לבית סוסנה. נולדו להם שתי בנות- שרה (אני) הבכורה, וזיוה. אבא חי רוב שנותיו בארץ בחיפה ובזיכרון-יעקב. נפטר בשנת 1999. יהי זכרו ברוך.

הערות המערכת : בספר קובל (79) מוזכר יהודה חייט. הרב ד"ר מיכאל גרייבר הכותב על ראשית הציונות בקובל (1900-1905) ומציין את יהודה כציוני ועסקן מסור, שיחד עם חבריו דאגו שלא תהיה שקיעה וירידת מתח בהמשך הרעיון הציוני. מדובר על התקופה שלאחר פרעות קישינב וערב פרשת אוגנדה תחת פלסטינה (ארץ ישראל).

(*) - **צבא אנדרס** שבמסגרתו עלו ארצה גם כמה קובלאים: בשנת 1941, לאחר פלישת הנאצים לברית המועצות, אנדרס שהיה שבוי בידי הרוסים (שפלשו לפולין ב-1939) נתמנה למפקד צבא זה. חיילים וקצינים פולניים ששוחררו ממאסרים במחנות הכפייה בסיביר, קזכסטן ואזורים אחרים בברית המועצות הצטרפו לצבא אנדרס, משא ומתן איפשר לצבא אנדרס שמנה כ-100,000 חיילים ופליטים אזרחיים לצידם, לעבור לפרס שהייתה באותה עת נתונה להשפעה בריטית. בפרס גיבש ואימן אנדרס את צבאו. בעלות הברית הועידו לצבא אנדרס את המשימה להלחם בחזית איטליה. לאחר מספר חודשים בפרס יצא צבא אנדרס לכיוון המזרח התיכון בדרס לחזית האיטלקית. עיראק ותורכיה סירבו לאפשר מעבר בשטחן לצבא אנדרס ולפליטים שנלוו אליו, הם נאלצו להפליג בים דרך קראצ'י (או בהודו) לפורט סעיד שבמצרים, משם יצאו ברכבת לארץ ישראל, והגיעו ארצה ב-18 בפברואר 1943. **יהודים בצבא אנדרס:** בין המתגייסים לצבא זה היו מספר אלפי יהודים שחיפשו דרך להימלט מברית המועצות. משפחותיהם של כמה מאות מהחיילים היהודים הצטרפו לצבא במסעו לארץ ישראל, איחם גם 716 ילדי טהרן. בהגיעם לארץ ערקו חיילים יהודים רבים וגשאו בארץ ישראל כמעפילים בלתי לגאליים.

לחברי הארגון היקרים:

כהכנה לאתר קובל באינטרנט, אנו מבקשים מכל יוצאי קובל לדורותיהם, למסור לנו בהשאלה צילומים ומסמכים הקשורים לקובל וליהודיה, ולחלוצים הקובלאיים בשנים שלפני קום המדינה. החומר יטופל בזהירות יוזר מיד לשולח. החומר שיוכנס לארכיון הארגון ישמש בסיס לדפי המשפחות שבאתר קובל. משפחות של החברים שאין לנו מידע עליהם, לצערנו לא יופיעו באתר. **בתודה, וועד הארגון.**

17.9.1939 הסכם ריבנטרופ-מולוטוב

תחילת סופה של יהדות קובל

לרגל כניסת הצבא האדום לאזורים שנקרעו מפולין על פי הסכם מולוטוב-ריבנטרופ, הוציא הדואר הסובייטי ב-1939 שני בולים, האחד שחור, בערך של 5 קופיקות והשני אדום, בערך של 10 קופיקות. לפי הסכם זה, חולקה פולין לאחר כיבושה על ידי הנאצים, בין גרמניה, שהשתלטה על מרכז ומערב פולין, לבין ברית המועצות, שסיפחה לעצמה את מזרח פולין. בעיקבות חלוקה זו נדחתה השואה של יהודי חבל ארץ זה, הכולל את קובל, בכשנה וחצי. הבולים עוצבו לפי מיטב התעמולה הקומוניסטית ובמרכזם תמונות מהפגנות השמחה של התושבים על האיחוד עם בריה"מ. בראש כל בול מתנוססת הכתובת "שיחרור העמים האחים" ובתחתיתו הכתובת "מע' (מערב) אוקראינה ומע' בילורוסיה". כן נושא כל בול את תאריך הסיפוח: 17.9.1939 והמילים "דואר בריה"מ".

מוניה גלפרין מדווח (קטע מתוך ספר קובל)

"ב-4 אחה"צ קבלנו הודעה שהפחד שלנו מכניסת הגרמנים הוא פחד שווא, שכן בעוד שעות מספר יגיעו הטנקים הרוסיים לשערי העיר. לשמחתנו לא היה גבול. רבים מצעירי העיר יצאו לחולובה להקביל פני הצבא הרוסי. ב-5 אחה"צ הגיעו העירה הטנקים הראשונים, כשעליהם יושבים בני הנוער שלנו ושירה עליזה בפייהם. הרוסים באו מכיוון לוצק. מהאויזוקט (הגשר מעל פסי הרכבת) שברחוב לוצקה עד רחוב בריסק התנועעו, משני צדי הכביש, מכוניות משא מלאות חיילים רוסיים. יהודי העיר קבלו את חיילי הצבא האדום בהתלהבות שאין לתארה במילים. כל הלילה היתה העיר צהלה ושמחה."

"KOWEL"-לקט מתוך האינטרנט

פנצ'ר

חטיבת הטנקים הגרמניים שהשתתפו בקרבות הבלימה על העיר קובל 1944

German Panzer IV Ausf. G Kowel, 1944

The Panzer IV is one of the most known medium tanks of the German Army. It was one of the most produced and most modified & improved tank during WWII. The late production Ausf. G variant was fitted with a 75mm KwK 40 L/48 gun that made it a much greater foe to the Russian T-34. Features: Includes Commander to direct the Battle Turret turns and the main gun elevates to engage Tank Tracks roll along the working suspension Real World Accessories in realistic detail Ausf. G variant used by the 4th Panzer Division during The Eastern Front Campaign (Kowel 1944).

מחנה שבויים- סטאלאג 301

Wartime Memories Project - Prisoner of War Camps

מתוך רשימת המחנות : POW Camps Index

Stalag 301 Kowel Ukraine

המערכת : כנראה מדובר על מחנה השבויים הרוסי שהיה ממוקם ליד קובל בשנים 1941-1942.

מבצע סופה (מתוך ויקיפדיה): מטרותיו העיקריות של המבצע לאורך שלב התכנון הסופי, היו שיתוף פעולה עם כוחות הצבא האדום ברמה הסקטית, אך נטילת השלטון לידי הרשויות האזרחיות אותן ייצגה הארמיה קרובה בכל השטחים שישוחררו (בניגוד לנטייתו של הצבא האדום להקים בשטחים אלו ממשלת בוכות קומוניסטית, אשר הוקמה בתחילת שנת 1944 בעת כיבוש לובלין ואשר הייתה מתארגנת והולכת על אדמת ברית המועצות מאז ניתוק היחסים עם הגמשה הגולה בשנת 1943).

ב-2 בינואר 1944 הגיעו יחידות מן החזית הבלארוסית השנייה של הצבא האדום, אל גבולות פולין שלפני המלחמה. בה בעת ביצעו יחידות של מיליציות לאומניות אוקראיניות נסיונות לטיהור אתני של הפולנים בחבל ווהלין, פעולות שהחלו להתבצע עוד בשנת 1943 והגיעו לשיא עם התקרבות הצבא האדום לחבלים אלו. אירועים אלו סימנו את תחילתו של מבצע סופה. יחידות מקומיות של הארמיה קרובה, שהתארגנו במסגרת "דיביזיית הרגלים ה-27" יצרו מגע עם הצבא האדום המתקרב, והחלו בפעולות כנגד הוורמאכט הנסוג. בתחילה שוחררה העיר קובל ב-6 באפריל ולאחריה וולוזומיר. אך עד מהרה נאלצו היחידות המתקיפות לסגת למערב, ובאזור פולסיה הותקפו הן על ידי אנשי הוורמאכט והן על ידי אנשי הצבא האדום. חיילי הארמיה קרובה שנשבו על ידי אנשי הצבא האדום קיבלו את האפשרות להצטרף לשורותיו או להשלח לגולאג. היחידות שנותרו חצו את גדר הבוג המערבי שם הותקפו על ידי יחידות פרטיזנים סובייטים. לאחר כיבוש העיירות לוברטוב וקוצק, הוקפה הדיביזייה (שמספר אנשיה ירד שנה ל-3,200 מכות התחלתי של 7,300) על ידי כוחות הצבא האדום, ואנשיה נלקחו בשבי.

צילומים מהארכיון, תמונות שנמסרו ע"י אברהם אגבר:

משפחת האח של אבא של אברהם אגבר. חיים משה אגבר, האשה שרה. הילד מימין אברהם, משמאל זלמן.

תעודת שחרור קובל.

"למשתתפים בקרבות נגד הביצורים של האויב באזור קובל בפיקוד המפקד הראשי של כל הצבא הסובייטי, החבר סטאלין, 20.7.1944. אנחנו מודים לך על ההשתתפות בקרבות השמדת קו ההגנה של האויב. מפקד המטה, סגן אלוף פבלוב."

כ"ז בניסן, תשס"ו, יום הזיכרון לשואה ולגבורה: זר קהילת קובל והסביבה. היכל ווהליון, גבעתיים.

כתבה מתוך "קול קובל" (מעוזבנו של יו"ר ארגון קובל לשעבר, צבי רזניק)
תרגום: בני גבירצמן

ועידת "תורה ועבודה"

ביום שני, אי דחול המועד (כנראה פסח תרצ"ז), התקיימה כאן (בקובל) הפתיחה החגיגית של הוועידה המחוזית השנייה של תנועת "תורה ועבודה" בוהלין. השתתפו בוועידה 42 נציגים מ-16 ערים ועיירות בוהלין. ההנהלה הראשית של תנועת "תורה ועבודה" יוצגה על ידי ה"ה (האדונים הנכבדים): העורך **יעקב רודזינסקי** והסטודנט **משה קרונה**.

הוועידה נפתחה בחגיגות על ידי הסטודנט ה' משה קרונה בשם ההנהלה הראשית, בהרצאה אינטליגנטית בנויה היטב, שהתמקדה במאורעות האחרונים בארץ ישראל, שעלו לעם היהודי בקורבנות רבים. הנאספים כיבדו בקימה את זכרם של הניספים.

בהמשך עבר המרצה ליובל ה-35 של "מזרחי", אשר במשך 35 שנות קיומו גילה פעילות רבה בשיתופם הפעיל של היהודים הדתיים בבניית ארץ ישראל, ויובל ה-15 של מפלגת העובדים הדתיים בארץ ישראל "הפועל המזרחי", הניצב כל העת על המשמר ונאבק למען השאיפות הדתיות-לאומיות בארץ ישראל. הסטודנט ה' קרונה העביר את רשות הדיבור ליו"ר, עסקן "מזרחי" הנכבד ה' **יוסף שוחט**, שפנה בנאום נלהב אל הנציגים והאורחים. כן נשאו נאומי ברכה ה"ה העורך (של "קול קובל") **יעקב בוראק** – מטעם הציונים, **אהרון ארליך** – הקרן הקיימת, **יוסמאן** – "מזרחי", **שלמה ברגל** – "צעירי מזרחי", **מרדכי קרז'נר** – "השומר הדתי", **יוסף אינגברג**, **איידלשטיין**, **אהרון ארליך**, **פיין**, **רוזמרין**, **קויפמן**, **רויטר** ועוד.

התקבלה שורה של החלטות, ביניהן החלטה נגד ממשלת ארץ ישראל (הכוונה לשלטון המנדט הבריטי), כאשמה במאורעות האחרונים בארץ ישראל; החלטה לחזק את פעילות מחלקת החרדים בק"ל; שיגור איחולים ליובל 15 השנה ל"הפועל המזרחי" – והוועידה המחוזית ננעלה בשירת "התקווה" ו"תחזקנה". ציבור הנציגים שילב זרועות ופתח בריקוד הורה, כשהוא מבלה עד שעה מאוחרת בלילה.

סטודיו "כנרת" של "השומר הדתי" העלה את הדראמה "עם הזרם", מאת שלום אש, בשתי מערכות. ביום השני לוועידה, יום ג', התקיימה ישיבה נוספת של נציגי המחוז, בראשות יעקב רודזינסקי. בישיבה זו נמסרו דיווחים של ה"ה שמחה מלמד – מאצייב, גרינגראס – טוטשין, חיים רויטר – רוזישטש, בלומן – לובומל, יוסף אינגברג ואהרון ארליך – קובל, פלאקס – לודמיר, יצחק איידלשטיין – חוג העסקנים, גרינגברג – אוסמילוג ועוד אחרים.

מושב הבוקר ננעל בנאום של הסטודנט משה קרונה על הנושא פעילות "מחלקת החרדים" בקרן הקיימת. אחר הצהרים נמשכה הוועידה בוויכוח נרחב על הנאומים והדיווחים שהושמעו במיפגשים הקודמים.

(כאן נקטע הדיווח על הוועידה)

תחת דגל "השומר הדתי":

מצעד לווייה של מרשל פילסודסקי 1936. בראש שמואל אינגברג, עם הדגל י. רוזמרין, ד. קיילישוק, ולייבלה מלמד. נבחרה הקהילה היהודית בקובל והם אשר שוורץ, מיכאל רוזנבלט, וולף גוניק, חיים לייב לנגר, נחמיה בר.

קבוצת "השומר הדתי" בנשף פורים: רויטר, רוזמרין, מוסלין, אינגברג, גרויסר, קיילישוק, חמאיל, מלמד, זץ, קגן, שניצר.

נשף חנוכה של ק"ל באולם "מיסקי", קבוצת "השומר הדתי".

שלושה קרעי-נייר כתובים ביידיש שנמצאו בעיזבונו של צבי רזניק, יו"ר ארגון קובל לשעבר. הכותב, יעקב רוזמריין, היה חבר בקן "השומר הדתי" בקובל.

תרגומים: בני גבירצמן

יעקב רוזמריין

חויה קשה 1939

"הבה נלכה"

[לדקלם עם אגרופים קמוצים מונפים לגובה]

יום שישי בבוקר. מזג אוויר קר.

השמיים מכוסים בעננים. משהו דוקר בלב.

אמא: הכל כבר מוכן?! עזוב אותי ואל תפריע בעיסוקיי!

זהו יום שישי, האחד בספטמבר 1939. תחילת הדמעות.

גל של פליטים. אפילו תינוקות יונקים נדונו לנדודים.

להימלט מהרוצחים הנוראים. הכל בורחים.

כל מי שמרגיש שהוא מספיק חזק לכך.

הרחק ככל האפשר למזרח. הבה נלכה.

הבה נעזוב מאחורינו רק את החלשים.

אחים ואחיות נפרדים זה מזה.

גברים מנשותיהם.

ואת ההורים הזקנים אנו משאירים להשגחת היטלר...

על הדרך גוויות על גוויות. מכוניות מרוסקות...

מי יודע מה יהיה בסופנו, רש"ע (ריבונו של עולם).

י. רוזמריין

יעקב רוזמריין

יעקב רוזמריין כתב (1994) ספר על ילדותו בקובל, על בריחתו, נדודיו וקורותיו בתקופת השואה ועד עלייתו ארצה בשנת 1949. הספר: גבורתם של החלשים, זכרונותיו של יוצא ווהלין / יעקב רוזמריין (יעקב בן דוד יצחק מאיר).

הערת המתרגם: המאמר להלן נכתב ב-1932. איש לא חשב אז על השואה ולא ידע כמה כואבת תהיה דרכו של העם היהודי למדינה עצמאית – אבל התחושה שהעם עומד בפני משימה היסטורית כבר היתה ברורה אז לכל והדבר מתבטא במאמר זה.

הערת העורך: ברוך אביבי הינו המחנך, המנהל והסופר הקובלאי ברוך אביבי. ברוך עלה ארצה בשנת 1936. פרוט על האיש ניתן למצוא בחוברת הנצחה מס' 15.

חנוכה / ברוך אביבי (וולוולר)

תרגום: בני גבירצמן

הוי, נרות דקיקים, כמה אגדות תספרו לנו, מעשיות רבות לאין ספור...

כמה זכורים לנו ערבי חנוכה, בהם ישבנו ליד התנור החם ובהביטנו בנרות הדקיקים שנצנצו להם, פרשנו את כנפי הדמיון היהודי שלנו. המראנו אז מהמציאות הגלותית, בחלומותינו על אותם ימים טובים של גבורת המכבים ואומץ ליבם. פעם – היו זמנים של חופש, של עצמאות, של גבורה לאומית. ושלחבת קטנה היתה נדלקת בעינינו, תוך שאנו אורגים את החלום, שאולי יהפוך אי פעם למציאות.

כן, עברנו זאת על בשרנו. ואכן כה רבת עוצמה היא זרועו של הזמן, כמה רבת הפתעות היא אמא היסטוריה! אותן עיניים מביטות כעת על המנורה הגדולה שאורה קורן על תל אביב החופשית, היהודית, מלאת הגאווה והיופי. והיא מספרת לא מעשיות חנוכה מפעם, אלא מבטיחה שחר מואר חדש של אומה משוחררת, החוזרת אל ביתה.

מבט חדש יש גם לילדי ארץ ישראל על הנרות הדקיקים. הם אינן טווים חלום, אלא מציאות מופלאה. אפילו הסביבון המסורתי שלנו השתנה. ובמקום נ.ג.ה.ש. (נס גדול היה שם) כתוב עליו עכשיו נ.ג.י.פ. – נס גדול יש פה. לא היה הנס. הוא קיים גם עכשיו וכאן.

בניית הארץ המואצת, הפרחת המדבריות השוממים והפיכתם לגן עדן – זהו הנס הגדול של זמננו. הוא דומה לאותה גבורת מכבים, ששאפה לדרור ולעצמאות, אלא שהוא יושג בדרך אחרת – בזיעה ובעמל.

ואנחנו כאן, בגולה, הפכנו השבוע את חג החנוכה לחג לאומי של גאולת הארץ. גאולת האדמה, כל האדמה של ארץ ישראל, כדי שנוכל לקיים את חנוכת הבית האמיתית, כדי שנוכל לחגוג את חנוכת ביתנו הלאומי – זוהי משימתנו ההיסטורית.

כרזת גימנסיית "תרבות"

שתי מודעות באותו גליון של העיתון (ביידיש) "קול קובל":

גימנסיית "תרבות", כתוב בעברית:

גמנסיה "תרבות" בקובל.
הרשמת תלמידים חדשים
 מתחילה ביום 1/VI
בחינות בנייה ביום 22/VI.
הלשכה פתוחה משעה 10-13.
 חנהלת הגמנסיה.

גימנסיית "קלרה ארליך", כתוב ביידיש ובפולנית:

<p>Na podstawie zezwolenia Inspektora Szkolnego w Kowiu DYREKCJA Klary Erlich GIMNAZJUM w Kowiu ogłasza WPISY do Szkoły Powszechnej na rok szkolny 1936/37. Zgłoszenia przyjmuje kancelarja Gimnazjum codz. od g. 10-12.</p>	<p>זייט דער דירעקטאריע פון שול-גימנסיא קלרה ארליך פון קאוויא די דירעקטאריע פון גימנאזיום קלרה ארליך אין קאוויא, אז ס'קומט שוין פאר דאס איינשרייבען אין דער פארוועטנער שולע אויפן שול-יאָהר 1936/37 די איינשרייבונגען קומען פאר שוין קאנצ. פון גימנאזיום יעדן טאג פון 10 ביז 12.</p>
---	---

בית הספר העברי הוא
 בית היוצר לנשמת האומה
 תרבות" בונה
 את בית-הספר העברי הקאמיון

תמיכו
תרבות
 POPIERAJCIE
 TARBUSZ INSTYTUCJE!

"חנוכת-בית" לגימנסיית "תרבות" החדשה בקובל:

KOWLER SZTYMBE.

Rok X

Oplatn pectowa ryczałtem ulazczono.

KINO MIEJSKIE היינמ!

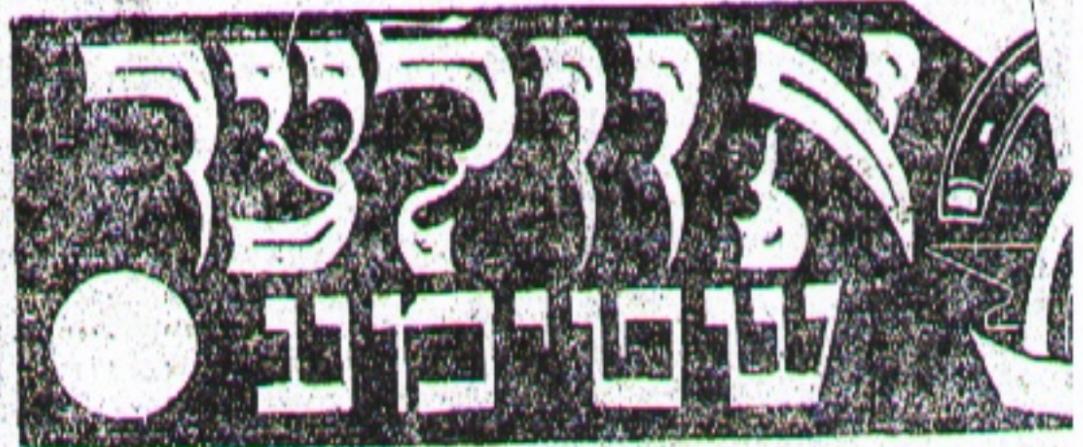
W blasku słońca

מיט יאן קיעפודא

Kino „OAZA” היינמ!

Pasteur

מיט פאאר מוני

דעמאקראטישע ליטעראטורישע וועקענשריפט.

Kowel, piątek 19 listopada 1936 r.

№ 48 (462)

ברכה לחג חנוכת-הבית של בניו "תרבות" בקובל

יום ראשון המצוי רח' פסלו תרצ"ו הוץ יום רב-עורך החולדותיה של להלת קובל, כי ביום זה תוחג חנוכת-הבנין החקש בשביל מוסדות "תרבות" שהוקם בעמל רב ובתלאות לאין ספור.

ותעורר את כל יהודי קובל להמסכת העבודת הקדושה עד במירא. וזכות לראות בניו ובני בנים צוסקים בשבות תרבותית שברית פוריה לטובת תחית שפתו צמנו ותרצ"ו

מקדש מעט, לתרבות תורה ומצד, טוות מובות והאבה עם ישראל וארץ ישראל בין בני-נעורינו. פעולתם המסורה והצלחתם למרות המצב הקשה בעת, תוכיח לנו, סעודלע אלמני ישראל.

אנו החתומים מטה שולחים את ברכותינו מקרב לב לכל העסקנים המסורים ולכל הנדבנים, שלם תמו על זמנם, פותם וממונם, פכרי להקים בית מואר.

יחיו העסקנים התרבותיים בעירנו! יחי העם העברי!

זונאסט צבי פלום בן-ציון פונץ שהרן וחנה-טעט פול משה פול שלום פריד שהרן פריד שמעון צופרין נח והרן אקירמן גאן צויטר צפיריל קאוועצונג קלמן קופטשיק יעקב קרשער מאסיל קראוועק אהרן שמואל רבינר שלום רצין נח רויטר ניליג וצופה רויזן מיכאל רויזן לעאן רויזן חיים ריזר ולמן רודמן יהודה שברצאלם משה שוחם יוסף שורץ יעקב שורץ יודל שטינברג ישראל שינטאפ שרה

דר' ויסמן יעקב דר' גיסרעק הנחום דר' צכנוביץ מיכל דר' שומשטין נחמיה זוריק משה זוריק יעקב הינדק אליצור וואלאן שמעיה' וירדעל משה ולצהנדלר יודיל טיסלער יעקב סענצנבוים רפאל ליכוק זאב לנדה צבי זאב דרגר שמאי מלמד אהרן ושמואל מלמד שלמה מלמד יעקב טילשטין יוסף מרטיק אברהם מלניצר אברהם מלצר שלום (מצויב) נימאן אברהם סיקולר רחל, אריה' פינקלשטין ישראל פיטרמן מאיר מאפע חיים לייב פינטשוק דוד

תחי התנועה התרבותית העברית! יחי הנוער העברי!

היגטיק יחיאל, פונם לנגר חיים-לייב, פונם שרישפונג לייב, פונם צוריק זאב, פונם קנן פנחס, פונם רונגלעט מיכל, פונם שגירר משה, פונם דר' המל פליקס, לוניק פלוכר צבי, יונץ הצעירה ויסמן אברהם, יונץ הצעירה דונאוועקי משה, יונץ. פוסרנץ וילהלם, יונץ. ה. שינבוים פנחס, יונץ הצעירה ציטרמן משה, יונץ הצעירה פול, אדוו. גוברמן יעקב אהרונזון בנימין זוריק יעקב, פונץ צכנסוק לייב בומל שצמי בריוולי הצני ברנדיס לעאן גיטליס יצחק גולדשטין שתי גוז חיים-לייב גריבר ישראל גרינברג חיים דר' וירדה יוסף

הקהלה העברית בקובל התבררות הציונית בקובל לינה למען איי הנוברות הסתוריותו הצה"ר, בית"ר, ברית-החייל, וועניף בקובל צ. א. ה. התחזקות אקובל אנוחה, וויז"א בקובל קרן-קיימה לישראל בקובל י. ס. ק. השמונטי קובל פאלקס-פונק קאוועל צענטר. האנוחה פטראיין סוחיים-פערמיין קובל זעלב. קליינהענד. פטראיין געו. יתומים-פערזארגונג געו. בארס" קאוועל געו. גמ"ח-קאסע קאוועל יוד. בירנבר-קלוצ קאוועל פערוכה. קאוועלער שסימפ"ל. פיש, יוד. תכת. הציונים משהפרל, יוד. שלמן-הקהלה שלמה מנדל, יוד. מוצאח הקהלה פונץ משה, מוכיר הקהלה אינברג משה, פונם גוניק זאב, פונם גלומן משה, פונם

מארדער ו גאלטער גליק נחת שווארץ פונץ-ישראל. צו דער חתונה פול' שיינדיל יעקב ביט צו דער חתונה פול' שיינדיל חיים רויזעו נו דער חתונה פול' שיינדיל פון צעסקי פון צו חיות צו יעקב מוים יוסף חיים רוח צוויק ראוובו ביט תבות סאניע זכשטיין צו דער פמט גוויס נחת לערנער יב גרין גון איצער זון גוויס גליק ט און קינדער אהרן ערליך גייצער חתונה ליכגירעכט אהרן ערליך זהר יגה ארליך יזעבט-קאמי- און פוני צו פר טכסער יט מן נחת נט קאוועל

אויפן פערלאנג וועט דער צענזאטער אום-פערנלייכליכער בענאאלטער ריטדוטר רצו סיין. פראווליש אמוצער ווענעווי ה' יוסף-לייב גון צו איצער אפאנה- שמעטינגונג פון היגאן, אים-קאמיטעט

מחנה של "החלוץ הצעיר". הורודלץ, אוגוסט 1931

תמונות מאלבומה של איטקה רוטמן-טויב

נמסר ע"י הבן, מאיר רותם (רוטמן).

איטקה: שורה שנייה במרכז.

מכתבים מהגולה אל משפחות פיש בארץ.

מתוך קובץ מכתבים שברשות רות בקי, תרגום מיידיש: בני גבירצמן

(ללא תאריך)

ילדי האהובים והיקרים שתחיו.

שבוע טוב לכם אהוביי. היום קיבלתי את מכתבכם החביב ואת של שרה-לאה יומיים קודם לכן, אבל הוא כבר התאחר. אני מבקשת מכם לדייק יותר להבא. אתם הרי צריכים להבין שבמצב הנוכחי הקשה הייתי רוצה לקבל מכם מכתב כל יום.

איך אתם מרגישים, אהוביי, לאחר צאת הספר הלבן? (הכוונה לקובץ התקנות של ממשלת המנדט שהטיל גזירות קשות על היישוב היהודי בארץ, כגון הגבלת העלייה והגבלת רכישת הקרקעות. ה"ספר" פורסם ב-17 במאי 1939, כשלושה וחצי חודשים בלבד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה). אינני צריכה כבר לשאול איזה רושם הוא עשה עליכם. גם עלינו הוא לא עשה רושם טוב בכלל ועלי בפרט. נשמתי היא היום לידכם יותר מתמיד והאל צריך לעזור לנו, במצב שבו אנחנו מוצאים את עצמנו כיום. מובן מאליו שנוכח כזו גזרה מרה לא ישתקו היהודים. אנחנו צריכים להתייצב נגדה עד כמה שנוכל אבל כמה מסוכן הדבר. מסתמא נטלתם חלק בהפגנות ומסתמא תעשו כך יותר מפעם אחת. רק האל יודע איך זה יסתיים. זוהי אכזבה. אחרי שלוש שנות אי שקט, אחרי כל כך הרבה שפך דם יהודי חף מפשע. תארו לעצמכם יקיריי עד כמה נשמתי נמצאת לידכם בשעה זאת. אילו היה זה אפשרי, הייתי עפה אליכם. לו אך ישמור עליכם האל מכל סכנה. שישמור על כל היהודים וגם עליכם בכלל זה.

לגבי מה שאת כותבת מלכה'לה יקרה שאבוא בקיץ הנוכחי כתיירת, אינני יודעת מה לענות לך על כך. קשה לי להתחיל לטפל בכך. בגלל אי השקט השורר כיום בעולם הייתי רוצה להיות לידכם שם וכאן, הגם שאינני יכולה להגן עליכם ממאומה בכל מקום שהוא. ישמור עליכם האל כאן ושם. קשה לי לנסוע מהילדים (שלי כאן). הייתי רוצה להיות לידכם ואינני יודעת כיצד אפשר להתחיל לחשוב על כך. אני משהו מאוד לא מוצלחת בעניין הזה והילדים, שיחיו, כל כך לחוצים, שאינני יכולה לתאר לעצמי שהם יוכלו להסתדר עם זה. אבל אני מבקשת מכם, אהוביי, לא לדאוג בעניין זה. האל יעזור שיהיה שלום בעולם ושנאנחנו נחיה ונהיה בריאים, ואז איה"ש (אם ירצה השם) נעבור את זה. ואם לא מייד, אז מאוחר יותר.

את כותבת חביבתי שאני עובדת היום בפרך. אבל דווקא היום יש לי פחות עבודה. בטחנת הקמח יש היום יותר פועלים ולכן אינני עובדת שם כלל ובבית אין היום כל עבודה. אבל ענייני העבודה היו יכולים להיות דאגה קטנה בלבד נוכח הדאגה הגדולה שגורם אי השקט השורר בעולם.

עכשיו פריידיל, איך הבריאות שלך ואיך את מרגישה היום? אולי היום כבר יהיה לך קל יותר מכיוון שכבר אין לך ילדים הסמוכים על שולחןך. ואיך הפרנסה היום? כתבי לי איך את מרגישה בבריאות. אצלנו אין חדש. הכל כפי שהיה. מקובל קיבלתי היום מכתב מהילדים. הם מבקשים שאבוא לשבועות. הייתי אולי נוסעת, אבל זימנו אותנו בדיוק לערב שבועות אל משרדי המס ובלה מסתמא תצטרך לנסוע לשם. קיבלנו דרישה לתשלום מיסים כפליים (מהשנה שעברה). הגשנו על כך עירעור ובעניין זה זימנו אותנו.

אני מבקשת מכם יקיריי, שתהיו זהירים ושלא תשתתפו יותר מדי בהפגנות. ייתכן שנראה לכם מצחיק מה שאני כותבת לכם בעניין זה אבל לב כבד משמיע את דברו. אינני יכולה כלל לתאר לכם את עגמת הנפש שלי. לו רק האל עצמו ישמור עלינו.

היו לי כולכם בריאים. אני מנשקת אתכם כולכם פעמים רבות. אמכם

דרישת שלום לבבית לילדות היקרות. מה שלומכן יקירותיי? אני לוחצת אתכן אל לבי ומנשקת אתכן פעמים רבות. סבתכן.

במכתבי הקודם כתבתי כי ילדיה של פעסיל חלו באדמת. הם כבר ב"ה (ברוך השם) בריאים. משהילה כבר הולך לבית הספר ושמעילה עדיין מוחזק בבית. זה כבר יעבור לו. דרישת שלום לבבית לך, אחותי האהובה, עם ילדיך.

בספר קובל (עמ' 183) התפרסמה תמונת תלמידי מחלקה ו', מחזור 7-1926, של הגימנסיה היהודית-פולנית (גימנסייט קלרה ארליך). שם של כל התלמידים מצוין מלבד שמה של מלכה פיש הנמצאת בשורה שניה מלמעלה, החמישית מימין.

מלכה פיש

מכתב מלייבל פיש, אל מלכה קולודני אחותו בישראל

תרגום: בני גבירצמן

(מלכה היא אמה של רות בקי, לייב פיש הוא מראשי הפעילים הציוניים בעיר)

L. FISZ
KOWEL, UL. KOLEJOWA 2
WE WŁASNYM DOMU
TOWARY
KOLONIALNE I CUKIERNICZE
ORAZ
KOMISOWA SPRZEDAŻ
Zapalek Sp. Akc. do Ekspł.
Państw. Mon. Zapal. w Polaco.
KONTO P. K. O. 63.731
SK. POCZT. 82.

ל. פיש, קובל, ה-22 בנובמבר 1938
קובל, רח' קוליובה 2
בביתו הפרטי

סחר במוצרי
מכולת וממתקים
וכן
מכירות בקומיסיון

חשבון בפ.ק.א. (חבנק הפולני) 63.731
תיבת דואר 32

מלכה'לה ומשה'ל היקרים!

נהרסנו היום מידיעתכם העצובה (תינוקה של מלכה מת בלידה). הלוואי שהשי"ת (שחשם יתברך) ימלא (את האבידה) ושכבר לא תדעו אף פעם מכל אסונות שכאלה.

אמא, שתחיה, היתה אצלנו עד אתמול והיום בבוקר נסעה להורודץ. מכתבכם הגיע אתמול להורודץ ובלה שלחה אותו מייד לקובל.

אני מבין היטב איזו חוויה קשה ואילו ימים קשים עברתם וכי לא יכולתם לעשות אחרת מאשר לחלוק אותם עם הקרובים אליכם ביותר. לו בלה לא היתה מספרת היום על כך לאמא, לא הייתי מרשה לגלות לה. מכל מקום, לא הייתי רוצה להעביר בינתיים את מכתבכם לאמא. אולי בכל זאת עדיין איננה יודעת על כך. יקירים, אתם בוודאי מתארים לעצמכם כמה תסבול אמנו כאשר יודע לה מי ומה מכם. קשה לשכוח דבר כזה. אני משער, כי אולי בכל זאת צריך לגלות לה את הדבר באופן אחר ולא שישר תקרא את המכתב שלך, משה'ל. ייתכן שיש לי טעות. הידיעה בכל זאת אותה ידיעה, אבל למרות זאת. ואולי יהיה מכתבכם הבא קל לה יותר לקרוא מאשר מכתבכם הראשון.

ומכם, יקיריי, אני מבקש שאל תצטערו יותר מדי. אתם אנשים צעירים. אומנם האסון הוא גדול, אבל הבה נקווה כי הצער וימי חייכם הבאים יביאו לכם הרבה ש. (שמחה) ויביאו ארוכה לרוחכם.

אצלנו אין כל חדש. באחרונה אנחנו נלחצים מהידיעות המזעזעות על מה שנעשה אצל שכננו ממערב (הכוונה לגרמניה הנאצית. המכתב נשלח ימים ספורים בלבד לאחר הפוגרומים של "ליל הבדולח" בגרמניה שהתרחשו בלילה שבין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938). ובנוסף שורת ההכרה בכך שבעוד חלק אחד של העולם משמיע מחאות נמרצות ביותר, חוששים במקומות אחרים לחקות זאת. ייתכן שמאומה לא יקרה בסוף, חלילה, אבל בינתיים אנחנו לחוצים מספיק. כיתבו לנו תשובה מה הדעה הכללית כעת ביישוב (בארץ ישראל).

אנחנו דורשים בשלומכם בלבביות ומאחלים לכם כל טוב.

לייבל

לייבל פיש

(מתוך תמונת חברי וועד בניין גימנסיית "תרבות" החדשה. חנוכת הבית נערכה ביום א' כסלו שנת התרצ"ז)

מכתב מהאמא אל מלכה, הבת בישראל:

ילדיי האהובים והיקרים שתחיו.

ילדיי היקרים, רק היום שבתי משאמלע (משמאי) ונדעו לי החדשות העצובות שאת, בתי היקרה, ילדת ילד והוא נותר בחיים רק שעה אחת.

עדיין לא קראתי את המכתב (ששלחתם לי לאחר האסון). הוא החמיץ אותי. שלחו אותו לשאמלע. גם בבית לא סיפרו לי ורק עכשיו נכנסה אדארקא וגילתה לי את "הבשורה הטובה".

ילדיי היקרים. אני מבקשת מכם, אהוביי, היו אמיצים. היו מקבלים באהבה (מה שאירע). מה אפשר לעשות, ללא האל לא קורה דבר. מסתמא כך היה צריך לקרות. איה"ש (אם ירצה השם) יעזור האל ויפצה על הנזק. שרק יעזור האל שתהיו בריאים ומלכה'לה תהיה בריאה. שהאל ישיב לה את כוחותיה.

בתי היקרה, אני מאמצת אותך ללבי ומנסקת אותך פעמים רבות. ואני מבקשת ממך, חביבתי, אל תקחי ללב ודאגי, יקירתי לשמור על בריאותך. אתם עדיין ילדים צעירים. אלוהים, איה"ש, עוד ימלא את חסרוכם. איה"ש עוד יהיו לכם ילדים שיחיו שנים ארוכות. יש כאן הרבה דוגמאות לכך. זה קורה. גם אסתר דראק ילדה ילד מת מייד אחרי יום כיפור. קודם לכן לא רציתי לכתוב לכם על כך.

כאלה הם החיים. חיים בחשיכה. (הכוונה כנראה: אף פעם לא יודעים מה צופן בחובו העתיד).

הייתי אצל שאמלע כמעט שבועיים והילדים לא הניחו לי (והדרשו ממני) שאעשה לי מעיל פרווה והייתי מוכרחה לעשות זאת ולו רק למענם. וכך, בזמן שאתם, ילדיי היקרים, עברתם עצב כזה, עשיתי לעצמי בגדים תוך שאני מלאת תקוות וציפייה לשמוע מכם בשורות טובות. לפי מה שכתבה לי שרה לאה, ציפיתי לכך רק בעוד כשבועיים.

אבל את תקוותי לא איבדתי. שרק יעזור האל שאזכה כבר לקבל ממך, בתי היקרה, מכתב שאת כבר בריאה ושאת חשה בטוב. אני מקווה לאלוהים שעוד אזכה לקבל ממך ילדים חיים לשנים ארוכות. דברים כאלה קורים, ילדי

האהובים. אינכם הראשונים. אני מבקשת מכם פעמים רבות, ילדיי היקרים, היו אמיצים. אל תתעצבו. זה לא יעזור מאומה. איה"ש עוד יהיו לכם ילדים עם שנים ארוכות.

אני מבקשת ממך, משה היקר, דאג להשגיח על מלכה'לה. אל תלך לעבודה עד שיעזור האל שהיא תהיה איה"ש בריאה לחלוטין.

תארו לעצמכם עד כמה הנשמה שלי היום נמצאת לידך, בתי היקרה, וזה לא עוזר. מוכרחים לשבת בהורודץ ולהמתין עד שהאל יעזור ושתבוא פיסת נייר (מכתב, בו נאמר) שאת מרגישה כבר טוב, ובשורות טובות מכם כולכם, שהתגברתם. דרישת שלום לפריידל ולשרה לאה. ביום ראשון שלחתי מכתב אליכם כולכם לכתובתכם.

היו לי בריאים ומנוחמים. שהאל יפצה אתכם על האסון ושכבר שוב אשמע מכם בשורות טובות, כפי שמאחלת לכם אמכם.

אחותי היקרה, בוודאי את נמצאת היום אצל מלכה'לה ומשה. נגזר עלינו לעבור טרגדיה כזאת. מה אפשר לעשות. הכל מאלוהים. אני מבקשת ממך חביבתי אל תאפשרי להם להתאבל והשגיחי על מלכה'לה.

היי בריאה,

אחותך.

אני מבקשת מכם, ילדיי האהובים, לכתוב לי את האמת המלאה איך חשה מלכה'לה ולשמור עליה עד כמה שאפשר.

מלכה'לה אהובה ויקרה עם משה!

היום לפנות בוקר ליויתי את אמא שתחיה לתחנה (לתחנת הרכבת), לאחר שבילתה אצלנו שבועיים. כשעתיים לאחר מכן, מסר לי לייבל את מכתבכם, אותו שלחו לאמא מהורודץ, ובו הידיעה העצובה על אסונכם ועל חוויותיכם הכאובות מהימים האחרונים.

אנחנו חשים ומבינים את כאבכם, כאבם של הורים חדשים על ילדם שטרם נולד ולא זכה לראות את זוהר עולמו של אלוהים. אבל יקיריי, עליכם להתחזק ולהשתלט על עצמכם. אתם עדיין צעירים ורעננים ועוד תולידו ילדים חיים ובריאים ותגדלו אותם.

אסונכם עורר אצלי זכרונות מימי ילדותי המוקדמת. כאשר עוד הייתי ילד פקד אסון כזה את אחותי הבכורה. שעתיים לאחר שילדה את ילדה הראשון, אף כי נראה בסדר, הוא מת. דבר זה עשה רושם מדכא וחזק על נפשי הילדותית והרבה זמן לא יכולתי להשתחרר ממנו. בשנים שלאחר מכן היא ילדה, תודה לאל, חמישה ילדים בריאים ומוכשרים וכיום יש לה מהם הרבה נחת.

מלכה'לה יקרה, הרי עברת כבר בחייך לא מעט והועמדת בנסיון ובכל זאת המשכת בחייך באומץ ובראש מורם.

הלוואי שהנסיון הקשה הנוכחי שלך יהיה כבר האחרון בחייך. אמת, קשה, נסיון קשה מאוד, אבל צריך להתחזק ולקוות למחר טוב יותר, לעתיד טוב יותר, לחיים טובים יותר לעצמך ולדורות הבאים.

פעסל לא כותבת לכם הפעם. לא סיפרתי לה מאומה (על האסון) מפני שבאחרונה היא לא חשה יותר מדי בטוב ואני מתאר לעצמי איזה רושם קשה תעשה עליה הידיעה וגם על אמא, שתהיה בריאה, כאשר ייודע להן. חובתכם כיום לכתוב לנו יום יום איך מרגישה מלכה'לה בכל הימים הללו. לפחות זו תהיה נחמתנו, שתהיו בריאים וחזקים. אתם חייבים לעשות זאת למעננו כולנו.

היו בריאים וחזקים ושהאל ינחם אתכם.

מנשק אתכם בלבביות, שלכם באהבה שמאי

שיחה עם **אורה נמיר**, בתו של **פנחס טויב** מקובל

חלוצים בכפר חוגלה

שיחה ועריכה: **צבי רז**, 18.12.06

רקע, מתוך שיחה מקדימה שנערכה עם אורה נמיר:

אמא: **מרים** לבית **טרכטנברג** מהעיר זדולבונוב, שבוהלין, מדרום לעיר רובנה.

אבא: **פנחס** (פיני) **טויב** יליד קובל. נולד בשנת 1903, עלה ארצה בשנת 1924 בערך, נפטר בשנת 1990.

הוריו של אבא: **מאיר** מקובל ו**בלה** מהעיר חלם. מאיר נסע לארה"ב להתבסס בעבודה ולהביא אחריו את המשפחה. עבד כעגלון בניו-יורק ונפטר שם באופן פתאומי. בלה עלתה ארצה, דברה רק יידיש.

אחיו של פנחס: **ברוך** (בוזייה) מורה עברי בקובל וחבר בתנועת "החלוץ", נשוי עם שתי בנות, כולם נרצחו בשואה.

אחיותיו: **איטקה רוטמן**, **פרומה מילגרום**, והאח הצעיר: **בנימין** (ניומה). איטקה, פרומה ובנימין עלו ארצה בתקופות

שונות. בלה, אמו של בנימין הגיעה ארצה ביחד איתו.

ילדי מרים ופנחס: **אורה נמיר** (הבכורה), **ודדה** - שנפטרה בצעירותה ממחלה קשה.

שאלה: ספרי בבקשה על בית הורך.

- ההורים שלי נפגשו בארץ. כל אחד מהם כשעלה ארצה, עלה דרך "החלוץ". אבא ואמא הגיעו מערים שונות. אבא הגיע לקיבוץ עין-חרוד ואמא היתה בקיבוץ גבעת-ברנר. הם נפגשו כנראה באחד המפגשים המשותפים של הקיבוצים. אבא בשום פנים ואופן לא היה מוכן לחיות בקיבוץ, זה לא התאים לו. ההורים התיידדו והחליטו להינשא. הם בחרו את חדרה כמקום לגור בו. גרו כל השנים בחדרה בדירות שכורות.

שאלה: למה דווקא בחדרה?

-המושבה כנראה מצאה חן בעיניהם. עבדו בייבוש ביצות, בסלילת כבישים. כן, היו עוד ביצות בחדרה, אמנם לא במרכז המושבה, אבל היו. גם כשעלינו לכפר חוגלה הכל היה עדיין מלא בביצות. ההורים שלי חלו בקדחת ובטיפוס ובכל התחלואים של אותם ימים. כשהתארגן המושב כפר חוגלה הם עלו והקימו את המושב עם עוד כעשרה איש.

שאלה: האם לאבא היה ניסיון קודם בעבודת האדמה?

-כל מי שהלך אז לקיבוצים ולמושבים לא בא מרקע חקלאי. הם רצו לבנות את הארץ. היו חניכי "החלוץ", אמרו שכך בונים את הארץ. את רעיון הקיבוץ אבא לא אהב ולכן בחרו במושב. הם חיפשו זאת, זה לא אומר שלא יכלו להסתדר באיזו עבודה בחדרה. הם רצו לבנות את הארץ. כפר חוגלה נמצא בגוש התיישבותי שלם: קבוץ גבעת חיים, עין החורש, כפר הרואה, אלישיב וכפר חוגלה. כל התנועות החקלאיות היו שם.

לאבא לא היה ממה להתקיים, הם בנו בית והיו המון חובות. זה היה בתקופת המאורעות (9-1936) עם יריות לילה- לילה. אחד מחברי המושב נהרג. הייתי אז ילדה בגיל בין שש לשבע. היו במושב שני מקומות אליהם היו באים בלילה ללון, הילדים וההורים: אחד היה מגדל המים שהיה בנוי מבטון, והשני היה הבית שלנו, שהיה בית הבטון היחידי במושב. עם בניית הבית אבא נכנס לחובות מאוד-מאוד גדולים. היו לנו עשרה דונם שחולקו: חלק היה פרדס, חלק היתה פלחה וחלק חצר ליד הבית, שם גידלנו ירקות ופרות וגם ערוגת פרחים. והיה לול קטן ורפת עם פרה אחת. עד שהיתה לנו רפת עם פרה אחת, עברו הרבה שנים....

אי אפשר היה לפרנס את המשפחה מחקלאות עקב החובות הכבדים. חלק מהמושב הצליחו וחלק לא. היות ולא היה לנו ממה להתקיים אבא נאלץ לצאת לעבוד בחדרה, היה מזכיר מועצת הפועלים ולאחר מכן מנהל לשכת העבודה. לא היה במה לקנות אוכל. היה עוני אמיתי, אבל כולם חיו אז ככה. זה לא היה שלמישהו היה יותר ולאחר פחות.

שאלה: היה עוני, אבל לא רעב...

- היה עוני, לא רעב. אמא היתה זו שעבדה במשק וגם זה לא היה מספיק למחייה. באותה תקופה הגיעו פועלים שהיו עובדים בעבודות כלליות במושב: לחבר חשמל, להתקין ביוב. אמא היתה מבשלת להם בתשלום את ארוחות הצהרים, וכך נכנסו עוד מעט גרושים לתקציב הבית. היו לנו בבית שני חדרים ושתי מרפסות סגורות, אחת גדולה והשנייה קטנה.

חדר אחד היה חדר ההורים ואני גרתי במרפסת הגדולה והסגורה (וורדה עדיין לא נולדה). החדר השני תמיד היה מושכר, למורים ולגנות שלימדו במושב. כלומר מכל מה שהיה אפשר להשתכר, השתכרו. בלילות אמא שלי היתה תופרת. היתה לה מכונת תפירה "זינגר", ואחותה בארצות הברית היתה פועלת במפעל טכסטיל והיתה שולחת כל חודש-חודשיים חבילת עם בגדים משומשים וגם קצת אוכל שיהודי אמריקה נהגו לשלוח ארצה. אמא היתה יושבת בלילות ותופרת בגדים. ככה חיינו. לבשתי את הבגדים בגאווה מאוד גדולה. הבגדים שלי היו תמיד מעומלנים ומכובסים. מגיל הילדות עד שהתגייסתי לצבא, לא היה לי אף פעם בגד חדש. הכל היה מה שאמא תפרה לנו. לי, ולאחותי וורדה.

שאלה: עזרת להורים במשק?

- כן. הייתי מביאה את החלב למחלבה. היתה פרה אחת. אמא השאירה בצנצנת אחת חלב להחמיץ, להכנת שמנת וחמאה. חיינו מאוד בצניעות, מעט שבמעט, ואף אחד לא קרה לזה עוני! זה מה שהיה. זה לא גרם לנו למצבי רוח קשים. הייתי עוזרת בניקיון, בעקירת היבלית, בניקוש העשבים, כל מה שהיו צריכים לעשות. הייתי יוצאת עם אבא לעבודה בפרדס, לפלחה- להעביר צינורות להשקאה. אבל כשחזרתי מבית הספר, קודם כל הייתי חייבת להכין את השיעורים. היה משטר של עשיית שיעורים בלי אף פרזמיל של סלחנות. קודם כל לאכול ארוחת צהרים ואחר כך להכין את השיעורים ורק אחרי השיעורים לעזור במשק. לא היה לאמא זמן לבדוק את השיעורים. היו מורים טובים. באותה תקופה היו שולחים להתיישבות את המורים הכי טובים, מורים יוצאים מהכלל. שנה אחת למדנו בקיבוץ גבעת-חיים, רק בכיתה ב' למדתי שם. הם לא רצו אותנו (את בני המושבים)... היינו בכפר חוגלה 8 ילדים והסוכנות בנתה לנו בכפר חוגלה בית ספר, מאחר והקיבוץ לא היה מוכן שנלמד שם מעבר לשנה אחת. לא היתה לזה שום הצדקה, גם אז וזה נשמע מוזר. הם (בני הקיבוצים) חשבו את עצמם לאליטה של החברה הישראלית. הלימודים בכפר חוגלה התנהלו בשתי כיתות בלבד, ל-15 ילדים.

שאלה: היתה לכם איזו עזרה בבית? כובסת...

- כובסת?! איזה כובסת... אמא שלי היתה הכובסת. היו אז בארץ אנשים שחיו חיים מאוד-מאוד קשים...

שאלה: אבא שלך הרי כבר היה מזכיר מועצת פועלי חדרה.

- אבא בנה בית, שילם הרבה מאוד כסף לבניית הבית, היה צריך לשלם חובות. מצבם הכלכלי של ההורים שלי עד לסוף חייהם היה תמיד מאוד קשה.

שאלה: ספרי זיכרונות מהאבא

- אבא היה איש ספר. ליום ההולדת השמיני שלי קיבלתי מאמא ואבא את כל כתבי חיים נחמן ביאליק. עד היום אני זוכרת כמה מהשירים בעל-פה. ביום שישי כשאבא היה בא (מחדרה לשבת), אמא היתה מבשלת ארוחה יותר חגיגית. היה עוף, והיה מרק ונדמה לי שהיא היתה מדליקה נרות. מבלי לברך עליהם. לאחר הארוחה היינו יושבים וקוראים סביב השולחן. ליל שבת תרבותי של קבלת שבת. בשבתות אבא עשה כמובן חלק גדול מהעבודות הקשות. היה צריך לתקן צינורות, לחרוש חלקי אדמה בסוס שכל חבר מושב קיבלו ליום בשבוע.

שאלה: הוא לא היה דתי, אפילו לא מסורתי?

- לא, לא היה. רק כשאחותי ורדה חלתה מאוד. היא חלתה בסרטן ובסוף ימיה היתה בבית, במצב מאוד קשה ואז אבא שלי התחיל בבוקר ללכת לבית הכנסת. וכשמצבה החמיר הלך גם בערב, הלך פעמים ביום להתפלל. לדעתי אבא שלי הלך לבקש מאלוהים שיציל את וורדה, ידעו שוורדה חולה ללא תקווה.

שאלה: ואמא?

- אמא עבדה קשה, אמא גם היא לא היתה דתית.

שאלה: אבא הרי מבית דתי, למד בקובל ב"חדר"...

- כן. אבל בארץ לא היה יום אחד דתי. השפעה של ה"חדר" ליוותה אותו בידע, לא בסגנון החיים. זכר את כל התפילות בעל-פה. היה אדם מאוד משכיל. לא היו בבית הרבה חפצים, אבל ארון ספרים היה חדש ומלא בספרים.

שאלה: האם היה מתוסכל שלא הגשים את עצמו?

- לא. הוא היה בטוח שהוא מגשים את עצמו. הוא בא ארצה להיות חלוץ. והיה חלוץ. (למרות ש)הוא עבד בתקופה מסיימת במועצת הפועלים, אבל לא- הוא בא להיות חלוץ. לכן הלכו קודם לקיבוץ ואחר כך למושב, לא רצו להישאר בחדרה.

שאלה: אולי היה חסר להצלחה רקע חקלאי?

- כל אלו שהלכו בארץ להתיישבות באותה עת היו ללא ניסיון, לאף אחד מהם לא היה רקע חקלאי.

שאלה: חלק מהחלוצים עבד חודשים ואולי שנים בהכשרות בגולה עד שקיבלו סרטיפיקטים.

- אולי בודדים היו כאלה.

שאלה: אמא שלך, על פי התמונות, היתה בהכשרה, היא היתה בקלוסובה (הכשרה ליד סרנה)...

- לא ידעתי שזו היתה הכשרה... אם כך יכול להיות שגם אבא היה בהכשרה. אבל הם לא הפגינו ידע בחקלאות.

שאלה: האם ההורים לא העלו זיכרונות וגעגועים לבית שעזבו בגולה? (מספר חלוצים מקובל חזר לפולניה.)

- לא. לפעמים כשבאה המשפחה היו מדברים על זה ועל ההוא... אבא סיפר זיכרונות נוסטלגיים על קובל. היה להם קשה בכפר חוגלה, אבל הם לא היו מתוסכלים.. היו להם חיים קשים עד הסוף, בייחוד עקב המחלה של וורדה. כשאתה מאבד בת מסרטן, בגיל 29 זה לא סיפור פשוט...

שאלה: האבא היה מארגן את החגים, את סדר פסח, עבור כל בני המשפחה.

- כל המשפחה הגיעה, זו אמא שעבדה קשה. היא בישלה וניקתה. אבא היה יושב בראש השולחן. בסדר פסח כל אחד מאיתנו קרא את האגדה. האמא של אבא, שעלתה מקובל, הביאה לסדר פסח את הסירים והכלים שלה ואת המזון שלה. היא לא סמכה על הבישול של אמא שלי שמטבחה לא היה כשר.

שאלה: סבתא נשארה דתית?

- אני לא יודעת אם כשרות זו דת. לא הרגשתי שהמשפחה שלי היתה באיזה קטע דתית. אני חושבת שבגולה כשרות היתה אחד הכלים של ההישרדות.

שאלה: האם את זוכרת משהו מהתקופה של לפני העלייה לכפר חוגלה?

זו היתה תקופה קצרה. מיום שאני זוכרת את עצמי הייתי ילדה שאמא היתה מביאה אותה כל בוקר למעון של אמהות עובדות בחדרה, אל בטה מנהלת המעון. אמא היתה מביאה אותי בבוקר, עבדה נדמה לי במפעל לקופסאות בחדרה. היתה יוצאת למפעל מוקדם בבוקר ואותי משאירה במעון. כשחזרה מהעבודה לקחה אותי מהמעון. גרנו בשכונת אפרים, ההורים שלי גרו בחדר אחד אצל משפחה, ואחר כך שכרו צריף קטן בו גרנו. עד כפר חוגלה לא היה לנו בית משלנו.
שאלה: גם אני נולדתי בחדרה. אני זוכר את המעון הזה, היה ליד בית החינוך ע"ש חיים ארלוזורוב בו למדתי...
את הבית ספר ניהל אלכס, שהיה בעלה של בטה. גם אני למדתי שם, בכיתה א', עד שעברנו לכפר חוגלה. אלכס היה מנהל "בית החינוך לילדי עובדים". יש לי זיכרונות נהדרים מבית הספר...

שאלה: היה למעון אז תדמית, בעיניי בכל אופן, שהילדים בו לא הכי מאושרים. מעון לילדים לכל היום, של הורים שאין להם ברירה...

- אבל ההורים שלי עבדו. לא היתה לי אף פעם בעיה שם, לא היה לי רע שם. אני חושבת שהיתה לי ילדות מאושרת.

שאלה: אביך הוא בין הבודדים מקובל שהצליחו להעלות ארצה את האמא, האחיות והאח. זה היה לא קל לקבל אז סרטיפיקט...

- הוא עשה זאת אחד-אחד, אחד-אחד. אני חושבת שהוא התמיד ללכת לפקיד ולדבר איתו ולבקש ואולי היתה לו איזה כימיה איתו. לא שמעתי את אבא שלי אף פעם מתלונן. הוא עשה זאת טיפין טיפין. כל בני המשפחה שעלו ארצה באו בלי כלום, עם קופסת בגדים. אבא שלי מיד דאג להם, סידר להם דירה ועבודה.

שאלה: איך המשפחות שלהם נקלטו בארץ?

- אני חושבת שכולם נקלטו טוב.

שאלה: מתקבל הרושם שלכם היה יותר קשה בארץ...

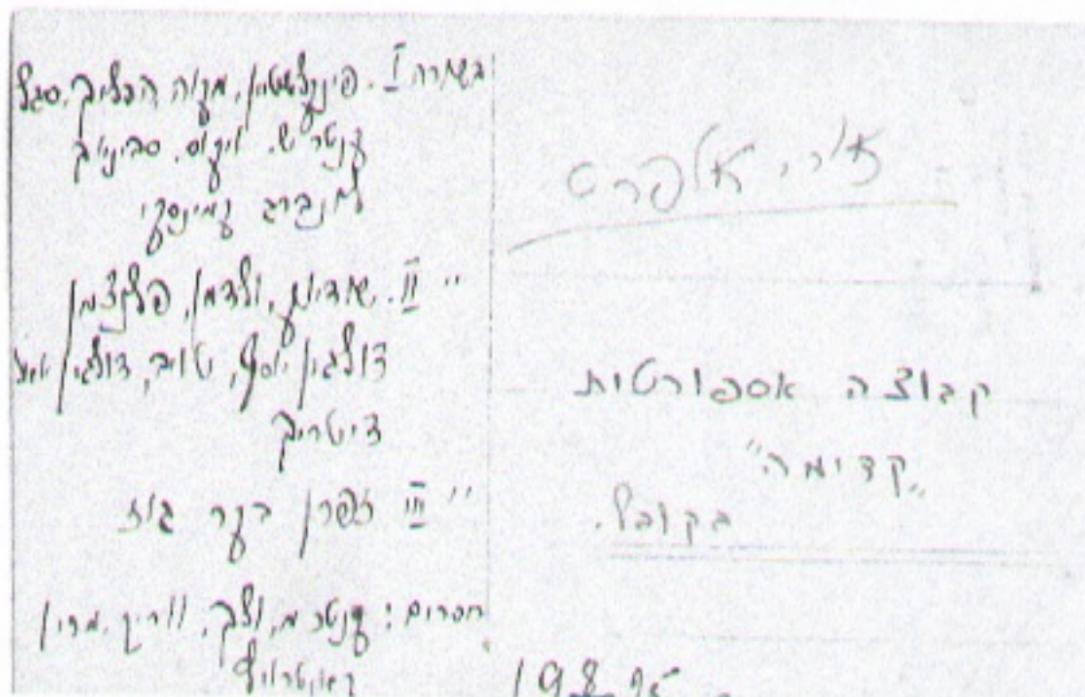
- ללא ספק. אמא שלי, ואחר כך אבא שלי כשחזר למשק, עבדו מאוד קשה. הכי קשה מכל המשפחה. גם בעלה של איטקיה (אחות פנחס) עבד מאוד קשה, אבל בכל זאת היו להם חגים וסופי שבוע. וכשיש לך משק ואתה צריך לנהל אותו, אין חגים וסופי שבוע. אני רציתי מאוד שההורים יעזבו את המושב מוקדם יותר, אבל הם עזבו רק לאחר מותה של וורדה. הכסף שמכרו את המשק לא הספיק להם אפילו לקנות דירה בחדרה. הם שכרו דירה בדמי מפתח ואת היתר הפקידו בחיסכון. במושבים אין פנסיה. הם חיו על קצבת ביטוח לאומי. באותם הימים היה הגל הראשון של העלייה הרוסית הגדולה ואבא עבד בהתנדבות בעיריית חדרה בקליטת העולים. גם אמא התנדבה ב"אילן", בארגון אימהות עובדות ובבית חולים "הלל יפה". הייתה להורים מוטיבציה חזקה מאוד לעזור לזולת, לקחת חלק בחיים של המדינה. זה היה דור שכזה...

פיני טוב, מהחלוצים הראשונים, צילומים

צילומי ארכיון, מאלבומו

של אלי מנדל

אורי אלפרט : 1925. קבוצות ספורט "קדימה". בשורה השניה במרכז (בחולצה לבנה) יוסף דולגין (אריכא). משמאל פיני (פנחס) טוב ואחריו יואל דולגין אחיו הצעיר של יוסף. ישראל בקר במרכז שורה תחתונה.

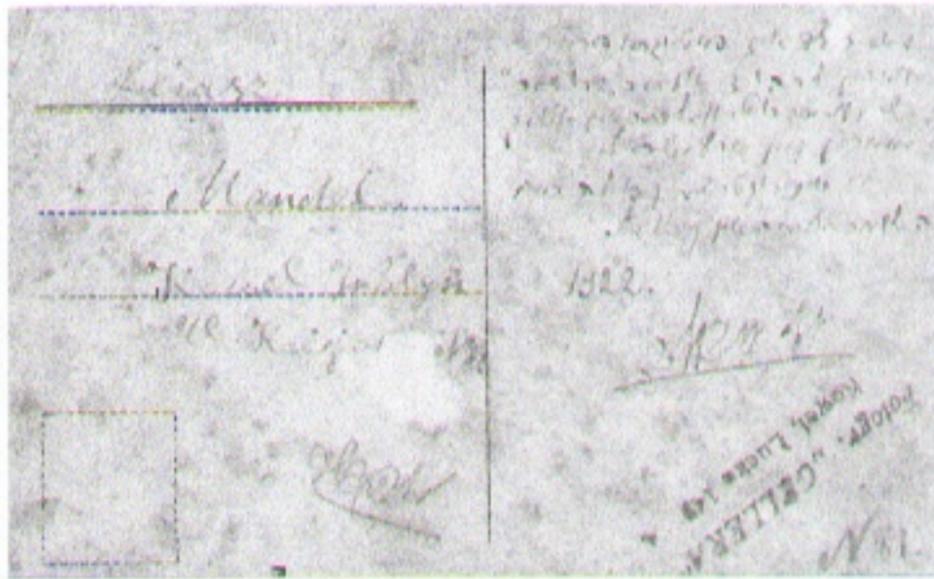
שורה תחתונה : במרכז פיני טוב.
פרטים : קובל 1922. תמונה קבוצתית. לרגל עלייה ארצה. שורה עליונה משמאל לימין : אחד שהיגר לארגנטינה. **פנחס דרורי פוצטבסקי**. לא ידועה. **איצלה אטלס** (הקומיקאית). לא ידוע. אחותה הבכורה של **ניחה שיכמן**. **פנחס שורץ** : עלה ב- 25. גר בחדרה. התאבד. **אשתו ניחה (מנוחה) שיכמן**. שנים לא ידועים. אחרון משמאל: **אהרון לוי**. שורה

אמצעית משמאל לימין : כגן. **ניחה שיכמן**. **ויסברויט גרשון**. (האחרון לא ידוע). שורה תחתונה : מימין לשמאל: **משה קופרברג**. במרכז **פנחס טוב**: מבוגר מאלו. עלה ב- 24-25. **קובה גילברג (גלעד)** הבכור במשפחה. **אלי מנדל** השמאלי ומעט למעלה.

הקדשה בגב התמונה :

תמונה זו צולמה לכבוד "אחינו" גרשון וויסברויט (הדוד של ישראל וויסברויט מדור המשך), שנסע לארץ ישראל. קבוצת המדריכים של השומר הצעיר בקובל. 1922. חתימה: **אלי מנדל**. בלטינית: אליאש מנדל, קובל וולין, רחוב קאליובה מס' 91 חותמת הצלם: פוטוג. "גאלרחה", קובל, (דרך) לוצק 149.

קבוצת הצופים שהקים
לוסיה חודורוב.
סגנו **פיני טויב** בשורה העליונה,
הרביעי משמאל.

לוסיה חודורוב במרכז שורה עליונה, לימינו **פיני טויב**.

P-107, "משפחה לא ידועה"

רשם: צבי רז

"משפחה לא ידועה"- זו הכותרת הרשומה מתחת לתמונה מספר P-107, בתערוכה: "פוטו סוניה, הצלמת העבריייה הראשונה". התערוכה הנודדת היתה מוצבת חודשים רבים ב"מוזיאון ארץ ישראל בתל אביב", לקוחה מתוך תצוגה וארכיון "מוזיאון החאן" בחדרה. במבוא לתערוכה צוין שמוזיאון החאן בחדרה מעוניין לקבל פרטים מהמבקרים, על תמונות לא מזוהות המוצגות בתערוכה.

באחד מימי שישי של תחילת השנה, ביום חורפי שטוף שמש (כמובן), בביקור של התרפקות על ימי הנעורים (האבודים) בחדרה, אנו (אחיותי, אני ובני הזוג) מבקרים בתערוכת הצלמת סוניה קולודני הזכורה לנו מחדרה של שנות החמישים (של המאה הקודמת). בעוד אנו מבקרים בתערוכה ומגלים מראות ונשכחות מחדרה שהיתה ואיננה עוד, מתגלה למול עינינו תמונה גדולה ואנונימית, "משפחה לא ידועה", הנראית לי מוכרת לי כל-כך.

כמה חודשיים קודם לכן, לפני הפגישה בביתה של אורה נמיר, פניתי לאלי מנדל לשמוע פרטים על פניו טוב, אחד החלוצים הראשונים מקובל, שעלה ארצה בסביבות שנת 1924 והתיישב בחדרה. פניו טוב הוא אביה של אורה נמיר. אלי נזכר בתמונה נשכחת שהיתה הרבה שנים באלבומו ובו אורה נמצאת בעגלת ילדים. רציתי לבוא לפגישה עם אורה נמיר כשבידי תמונה זו. חיפשנו שוב ושוב בין עמודי האלבום של אלי ולשווא. בביתה של אורה מצאנו את התמונה המסתורית באלבומו של אביה. אורה ידעה את שמות רוב הדמויות המופיעות בתמונה, זכרה אפילו את הילד יונה טננבאום, בנם של חברים קרובים של הוריה. אדם אחד לא זכרה אורה: את הבחור הצעיר והנמרץ העומד מימין, הלא-הוא החלוץ מקובל, אלי מנדל, שעלה ארצה בתחילת אותה שנה (1931)...

מאוד התרגשתי כשגיליתי שוב את תמונתו האבודה של אלי מנדל ניצבת מוגדלת במרכז אחד הקירות בתערוכה. החלטתי להתקשר לחאן בחדרה ולספר להם על כך. אחר כך גם ראינו צילומים מבתי האריזה שבפרדסי חדרה, את הבחורים והבחורות היושבים על הרצפה מתחת לסככה, ליד שורת ארגזים, כשברקע גבעה רמה של תפוזים המוכנים לאריזה. נזכרנו בסיפורים של אמי, לאה צורף, שעלתה ארצה בשנת 1936, נערה בת 19, ועבדה בבתי האריזה שבפרדסי חדרה, באריות הפרי בנייר האריזה המיוחד, נייר וורדרד וריחני, שהיה גם חותך את פרקי הידיים הענוגות של העובדים הלא מנוסים.

צורף המקרים באותו ביקור לא הושלם עד שלא פגשנו ביציאה מאחת התערוכות שבמוזיאון, את אורה נמיר-התינוקת שבתמונה... אורה גילתה את אביה גם בעוד תמונה בתערוכה. נזכרה גם במעון בחדרה בו שהתה ובגנת שלה. בין ילדי המעון המופיעים בתמונות, אורה לא הצליחה לזהות את עצמה. בחנות המוזיאון נמכר ספר התערוכה בו מופיעים תמונות נוספות של הצלמת העבריייה הראשונה, החדרתית סוניה קולודני. בספר מצאנו עוד תמונות של אביה פניו טוב מצולם עם חברים.

ה"משפחה הלא ידועה", היא משפחת עולי קובל, תמונה שצולמה בקיץ שנת 1931 בביתם של פניו ומלכה טוב, בשכונת אפריים שבחדרה. המופיעים בתמונה על פי אלי מנדל:

שורה עליונה מימין: אלי מנדל (קובלאי), גיבור-בעלה של מניה, ברוך טננבאום (קובלאי)- בעלה של טובה, פנחס שוורץ (קובלאי) שהיה נשוי לקובלאית ניחה שיכמן), פנחס טוב (קובלאי)- בעלה של מרים. שורה תחתונה מימין: מניה לרנד (קובלאי), טובה סקולר-טננבאום (קובלאית) ולידה בנה יונה, מרים טוב ולידה בעגלה בתה אורה (לימים נמיר).

מכתב תודה ממוזיאון החאן בחדרה:

לצבי שלום רב,
רב תודות! אין כמוך!
בארכיונו 20,000 תצלומים
ואנחנו מעוניינים לזהות את
פרטיהן ככל האפשר. חשיפת
תצלומי סוניה (חלק מזערי מ-
900 צילומים) תרמה לתהליך
זה בצורה מדהימה. שלא לדבר
כמובן על ההתעוררות של
חדרתים לחפש אחד את השני
ורבים גם-לבוא אלינו, שזה
מבורך. חלק מהאנשים
שהזכרת מוכרים לי כמובן.
אתה מוזמן אלינו בכל עת.

בברכה
נינה רודין, מנהלת

משפחת טויב

שיחה טלפונית עם נורה רימון (נועה מילגרום מהבית)

22.12.06, עריכה: צבי רז

פרומה

טויב

ידי זהב, נועה מספרת על מה ששמעה מאמה פרומה מילגרום-טויב

הסבתא (מצד האמא), בלה (מהעיר חלם), נישאה לסבא מאיר מאהבה. זה לא היה שידוך. המשפחה של הסבא מקובל התנגדה ואף על פי כן הם התחתנו.

אמא פרומה נולדה בשנת 1912 בקובל. אחיה הבכור הוא פנחס (פיני), האח השני הוא ברוך (בוזייה). אחריו נולדה פרומה ואחריה איטקה ובנימין (ניומה), בן-הזקונים.

אמא נולדה נכה מלידה, רגל אחת קצרה מהשנייה (לוקסציה-פגם מלידה שהיום ניתן לתקנו). הנכות גרמה לה סבל רב. פרומה הרגישה מקופחת בילדותה בקובל. ההורים והמשפחה לא אפשרו לפרומה להמשיך ללמוד בתיכון. טענו שאין למשפחה כסף ללימודים. פרומה סיימה רק בית ספר יסודי פולני שהיה בחינם. לבד מנכותה, פרומה היתה ילדה יפה, מוכשרת וכשרונית. היתה מוזיקלית ושרה. היא רצתה לנגן בכינור ולא אפשרו לה. היו לה ידי זהב-הצטיינה במלאכת יד, רקמה, תפירה, ובישול.

כשלמדה פרומה בבית הספר הפולני, יום אחד, יום חורפי מושלג וקפוא, לקחו את כל ילדי הכיתה הקטנים לעמוד מסודרים בשורות ברציף תחנת הרכבת ולחכות לרכבת בה נסע פילסוצקי (מנחיג ומצביא פולני משנת 1920, בעת שקובל עם ווהלין הוחזרו לשלטון הפולני). הילדים שהמתינו שעות, היו קפואים מקור, קיפצו על הרגליים כדי להתחמם מעט. בסופו של דבר, הרכבת עברה בדהרה את התחנה וכלל לא עצרה בקובל.

פרומה לא קיבלה את החלטת ההורים להפסיק את לימודיה. 4 ימים ולילות שכבה במיטה ובכתה. לא אכלה ולא שתתה, אך הדבר לא עזר לה והיא נכנעה לרצון ההורים. הילדה הנכה היתה לילדה ממורמרת. פרומה הרגישה שגם האחים והאחיות שלה קיפחו אותה. על אף שהיתה ילדה קטנה ורזה, היתה מכה ילדים גדולים ממנה. יום אחד הכתה ילדה קטנה ומיד ברחו והתחבאה בבית, בתוך ארגז כלי המיטה. האמא של הילדה המוכה, בקשה רשות, נכנסה לביתה של פרומה וחיפשה אותה לשווא בכל פינות הבית.

לאחר שלימודיה נקטעו, פרומה ניהלה את הבית. האמא, שהיתה המפרנס היחיד, היתה עסוקה במתפרה. האבא כבר נסע לחפש את מזלו באמריקה. לפני שאביה נסע הוא עסק בקובל, כנראה, בעורות. הפרנסה לא היתה מצויה בשפע והם רעבו לפעמים לחם. לעיתים, כשגם לחם לא היה בנמצא, האמא היתה יוצאת מהבית והייתה חוזרת עם כיכר לחם בידה. אף אחד לא שאל מהיכן השיגה זאת. הבית היה בנוי על הקרקע, ובבית היו מסתובבים חופשי חתולים, בגלל העכברים ששרצו בעיר.

פרומה לא היתה חברה בתנועת נוער ולא ידעה עברית מהבית. את הסרטיפיקט סידר לה פיני, אחיה הבכור שעלה ארצה קודם לכן (בסביבות 1925). היא עלתה ארצה בשנת 1930. הגיעה לחדרה (שם התגורר אז האח שכבר היה נשוי עם בת) ועבדה בבית אריזה לפרי הדר, בוררת ואורזת בנייר מיוחד את תפוזים. בחדרה הכירה את בעלה, שהתרשם ממנה וחיזר אחריה בלהט. הבעל, אגב, לא סלח מעולם למשפחה על התנהגותה כלפי פרומה, הילדה הנכה. פרומה עצמה, עם התבגרותה, סלחה ואהבה מאוד את כל בני המשפחה. היא עבדה כתופרת.

ברוך טויב:

מכל בני המשפחה כולם עלו ארצה מלבד ברוך (שהיה מורה בבית הספר העברי "הרצליה"), הוא היה מאורס לבחורה (התחתן ונולדו לו בנות על פי אורה נמיר).

על פי ספר קובל: היה פעיל ב"חלוץ" ובארגון הלאומי ספורטיבי "קדימה" הקשור לגימנסיה העברית "תרבות". לחץ ציטוט מדברי הסופר יוסף אריכא (שם 60):

חברי הטוב ברוך טויב, מתון ונבון דבר, נעים הליכות, שאף כי חיזרנו שנינו אחרי נערה אחת, שררה בינינו ידידות אמת והבנה רבה. פעל יפה בשטח החיים התרבותיים והציבוריים, בעל סגולה ואשיות מקסימה. כשגמר אומר כי אכן הגיעה השעה לעלות ארצה-אחר את המועד..."

בנימין טויב:

הצעיר בילדים. היה ילד שובב נוראי. פעם עמד באמצע הרחוב עם מקל בידו ועצר את התנועה. יום אחד טיפס על גג בית. אנשים התקהלו סביב וחששו שמא ייפול. האמא הגיעה ובקשה מחילד שיראה לה איך הצליח ועלה על הגג. וכשירד להראות תפסו אותו...

תמונות מאלבומו של בנימין (ניומה) טויב

בנימין ניומה טויב

תודה לאורה נמיר ולבן דודה מאיר רותם (רוטמן) על האלבום של בנימין טויב שהועבר לתיעוד בארכיון קובל.

ברוך טויב, האח המורה והמחנך, שנשאר בקובל עם משפחתו. נספו בשואה.

אמי אקלה בתולדות ארז

"חברי מהשומר הצעיר"

בנימין
בבריגאדה היהודית:

9.9.44
טריפולי
לאמא היקרה!
מזכרת משרותי
בטריפולי באהבה
ניומה

18.9.1945
ניומה
במדים

הסעה אל
קטיף התפוזים
בפרדסי חדרה

היה היו ימים בקיבוץ...

מיידיש: בני גבירצמן

אלי בביתו בתל אביב,
ראש השנה תשס"ז

כבר בימי ילדותנו נהגנו, בני המשפחות מהמעמד הבינוני בקובל, להיאבק כדי להיחלץ מהאווירה הבעל-ביתית המסורתית ששררה בעיר. היתה זו מלחמת קיום שבה ביקשנו להימלט מעולם הגלות ולצאת לעולם הגדול כדי להתקיים. קובל היתה עיר של סופרים ורק מעט אנשי מקצוע. לא היתה אצלנו כל תעשייה וכאשר עברה העיר לשליטת פולין, בשנת 1920, עשה שר האוצר הפולני גרבסקי מאמצים גדולים לנעול בפני היהודים את עולם המסחר. להוריי היתה אז מעדנייה שהביאה לנו פרנסה בכבוד. אבל צעדיו של גרבסקי פגעו בנו, גרמו לכך שניאלץ לסגור אותה, ורק בקושי הצלחנו להתקיים. הייתי בן יחיד והיה מדובר בזמנו שאני אמשיך להפעיל את החנות במקום אבי. אבל קרה מה שקרה ואז שמתי לי למטרה לעלות ארצה. כצעד ראשון לקראת מטרה זו הייתי צריך לעבור הכשרה, אבל הוריי ניסו למנוע זאת ממני. כדי להתנער מאחיותם, החלטתי להתגייס לצבא. אומנם הייתי צעיר מגיל גיוס, אבל הצלחתי לשנות את תאריך הלידה הרשמי שלי. הייתי צעיר בריא כמו שייגעץ (נער גוי) ולכן, כאשר הלכתי ללשכת הגיוס, גייסו אותי מייד.

לאחר שהתגייסתי, היתה בבית אווירה של תשעה באב. אבל מאומה לא עזר – ואני הלכתי לצבא. הימים היו ערב פסח, ובדיוק אז שלחו אותי לרובנה, שם הוצבתי לגדוד 45 של הצבא הפולני. כך שביליל הסדר כבר לא הייתי בבית.

עברתי טירונות שנמשכה שלושה חודשים ואחרי כן נשלחתי לקורס מפקדי כיתות, שנמשך שישה חודשים. עם סיום הקורס קיבלתי דרגת טר"ש ושלחו אותי ללודמיר, כדי לשרת במחסני החירום של חיל האספקה הפולני. שם סיימתי בהצטיינות את שירותי הצבאי, שנמשך שנתיים וחצי, הועליתי לדרגת רב"ט – ושוחררתי. זה היה בשנת 1930.

הגעתי לצבא בעודי ילד ויצאתי ממנו גבר. לא חשתי כל אנטישמיות ורק רציתי להיות בן אדם.

בתקופת החגים של אותה שנה, גייסו אותי למילואים ושלחו אותי לאיזור קראקוב. שם שוב הועליתי בדרגה ונעשיתי סרג'אנט (סמל).

באפריל 1931 השארתי את הכל מאחוריי ועליתי ארצה, עם סרטיפיקט (רשיון עלייה מנדטורי) שקיבלתי מאירגון "השומר הצעיר", בו הייתי חבר. בעצם לא אני קיבלתי את הסרטיפיקט המקורי, אלא איזו צעירה בשם אנקה (נחמה), מאיזה כפר בפולין. עליי הוטל לשאת אותה לאישה באורח פיקטיבי, כדי שכבעלה כביכול, יהיה הסרטיפיקט תקף גם לגבי. כל התהליך סודר על ידי ההנהגה הראשית של "השומר הצעיר" בוורשה. הנישואין עצמם אפילו לא נערכו עם הבחורה, אלא עם "מחליפה" שלה, מכיוון שהבחורה בכלל סירבה לבוא לקובל כדי להינשא לי – למרות שזה רק "כאילו". משום כך אירגנו "חתונה", ללא נוכחות ה"כלה" כלל.

במקומה הבאנו צעירה מהחברות הבוגרות בקן "השומר הצעיר" שלנו, שהביעה נכונות להשתתף ב"הצגה" ולהתחזות ככלה המיועדת. הלכתי אתה ועם עוד שני חברים ב"קן" אל הרבנות שהיתה בדרך בריסק ושם חיתן אותנו הרב נחום-משה'לה טברסקי. כחזן שימש השחקן והקומיקאי הידוע בקובל, חאלאט, שהכיר אותי היטב. שילמנו 25 זהובים, וקיבלנו את הכתובה שכבר היתה מוכנה מראש. חאלאט החל לנהל את הטקס. שמתי את הטבעת על אצבעה של הבחורה, וכולי. אומנם כאשר התחלנו למלא את שמותינו בטפסים, היתה לנו תקלה קטנה: שאלתי את הכלה רשמית מה שמה ואז היא טעתה ובמקום לומר אנקה היא ענתה "לאה'לה". הרב עצם את עיניו כאילו לא שמע מאומה, וחאלאט החל לגרד מתחת לאפו. "שכחת שקוראים לך אנקה?" שאל. הבחורה תפסה שעשתה טעות וענתה מייד "כן, כן. אנקה..."

רק אז יכול היה חאלאט לסיים את טקס החתונה. לאחר מכן אמר לי חאלאט, שכאמור הכיר אותי היטב: "בפעם הבאה למד אותה יותר טוב מה כתוב ביצאינה וראינה" (התרגום היידי של התנ"ך) שלך..."

כך עברה החתונה הראשונה שלי...

לקראת הנסיעה, העסיקה אמי חייט, שתפר לי בגדים במשך שבועיים תמימים, כאילו אני באמת חתן...

כותב פנחס פנטורין כגב התמונה:

למזכרת לאה אליהו לרגל נסיעתו לארץ ישראל מאחיד פנחס.
 טובב את התצלום ותיזכר באחיד מהעבודה המשותפת בגלות
 פנחס. קובל 1931 3.4

נסיעתנו ארצה - איתי נסעו יידלה גלפרין ושייקה קאגאן - היתה אירוע גדול בקובל. בשבת שלפני הנסיעה כיבדו אותי ב"מפטיר" (העלייה לתורה המכובדת ביותר) בשטיבל הריזשיני ולאחר התפילה ערכו לנו "קידוש" גדול. בערב ליווה אותנו קהל גדול אל הרכבת, בה נסענו לוורשה לקראת נסיעתנו ארצה. בוורשה המתנתי שלושה ימים שבהם הגיעו עוד חלוצים ממקומות שונים בפולין. בסופו של דבר מנינו 34 חלוצים. בעת ההמתנה, קנה לו יידל זוג כפפות עור ושייקה שתי עניבות. כשנאספה כל קבוצת החלוצים בוורשה, יצאנו ברכבת לטריאסט שבאיטליה. משם הפלגנו באונייה, שעגנה בדרכה בברינדיזי ובאלכסנדריה, לפני שהביאה אותנו לחוף יפו. רק כאן, באונייה, פגשתי לראשונה את "אשתי" אנקה. היא היתה כיעור אמיתי: גבוהה וגרומה. שאלתי אותה לאיזה קיבוץ היא נוסעת. "איזה קיבוץ?" השיבה. "אני נוסעת אל אחי בתל-אביב." זו היתה האכזבה הראשונה שלי מ"אשתי"... התאכזבתי גם מכך ש"השומר הצעיר" ביזבו סרטיפיקט עליה במקום לתת אותו לבחורה שתהיה חברה בקיבוץ כמוני... מובן מאליו, שבעת ההפלגה, הייתי תמיד בצד הספינה שהיא לא היתה בו.

אלא שזה לא היה סוף הסיפור. שנים לאחר מכן, כאשר ביקשתי לשאת את אשתי לעתיד, הייתי צריך להתגרש מאנקה. פניתי אליה ואז היא הראתה את פרצופה האמיתי: כדי שתסכים לגירושין, נאלצתי לשלם לה 25 לירות שטרלינג (סכום אדיר באותם ימים, כאשר משכורת חודשית של פקיד הגיעה בקושי לשלוש-ארבע לירות). לא רע כשיש בחור כזה כבעל בכיס... אבל מאז לא ראיתי אותה שוב.

עם בואי ארצה הפכתי לקיבוצניק. זו הרי היתה עבורי אידיאה פיקס (קיבעון), מאחר שחשבתי שכך נביא את המשיח. בקובל הייתי חבר באגף השמאלי של "השומר הצעיר" והנה הגעתי ארצה כדי לבנות את העולם הסוציאליסטי החדש. הגעתי ארצה ב-29 באפריל 1931 והתאכסנתי בבית העולים ברחוב העלייה בתל אביב. למחרת היום כבר השתתפתי בחגיגת ה-1 במאי שנערכה בבית העם ברחוב בן יהודה. ב"אולם", שנמצא בצריף גדול, ניצבו כסאות עץ פשוטים על חול והבמה היתה בנויה מקורות עץ. פועלים תל אביבים התיישבו מי על החול ומי על הכסאות. האסיפה החגיגית נוהלה על ידי ד"ר ברובשטיין, אחיה של המשוררת רחל. ראשון הנואמים היה זלמן רובאשוב (לימים נשיא המדינה זלמן שזר). הוא השתלהב כל כך בנאומו, עד כי נפל לפתע מהבמה... היה צורך שמישהו אחר יסיים את הנאום במקומו. חזרתי מהאסיפה ברגל לרחוב העלייה, לכל אורך רחוב אלנבי. בעצם, הייתי צריך להגיע לגרעין של קיבוץ עין הקורא, שהמתין בראשון לציון לעלייתו על הקרקע. שישה קובלאים כבר היו שם והמתינו לי. כשנודע להם שהגעתי, באו לבקר אותי בבית העולים. הם יעצו לי להישאר בבית העולים במשך כל שמונת הימים שהוקצו לי לשהות שם. זאת, כדי שאתאקלם בנחת - מפני שממילא לא היתה בקיבוץ עבודה. באחד הימים ששהיתי בבית העולים בא לבקר אצלי האקונום של הקיבוץ, כלומר הגיזבר. הוא השיג למעני בסוכנות מיטת ברזל. היקצו לי עבור המיטה 2 לירות. הגיזבר לקח 1.90 לירות כדי לשלם עבור המיטה ועשרה גרוש נתן לי, כדי שאשתה עם קש כוס גוזו אחת כל יום תמורת שני מיל לכוס... ארוחת צהריים הייתי אוכל אז במטבח של חנה מייזל.

רשימת לשכת העלייה של התנח"צ בא"י.

19. בא לארץ ביום	30. 4. 31
בתי	10
האניה	1MB
20. נתקבל לביח"העולים ביום	30. 4. 31
21. יצא מביח"העולים ביום	7. 5. 31
22. נרשם בספד"העולים ביום	3. 5. 31
נפיק ע"י הרש"ה ביום	

חתימת מ"י הנתינת

העדות:

אנקה פנטורין
 רחל המשוררת
 זלמן רובאשוב
 זלמן שזר

כך עבר עלי שבוע, עד שיום אחד באו ולקחו אותי במשאית לראשון לציון. שם, בחולות, נמצא גרעין הקיבוץ שלי ואני הגעתי הביתה.

היינו בסך הכל כשישים צעירים וצעירות. התגוררנו בכעשרים אוהלים, שלושה באוהל. חדר האוכל נמצא בצריף והמטבח נמצא במחסן. אחד האוהלים הפך למתפרה. התגורר בו בחור בשם חנוך, שהיה חייט ועבד על מכונת תפירה. באוהל זה, על החול, הוצבה המיטה שלי, כי בשאר האוהלים לא היה לי מקום. מייד עם הגיעי לקיבוץ, גררתי לאוהל את שתי המזוודות שלי, השלכתי אותן על המיטה – והייתי בבית. אלא שזה היה סידור זמני בלבד. במתפרה לא יכולתי לישון וכל ערב הייתי צריך לחפש מי מהבחורים נסע ליום יומיים, כדי שאוכל לישון באוהל שלו. אומנם הסוכנות היתה צריכה לשלוח לנו אוהל נוסף, אבל זה לקח בערך חמישה שבועות... אגב, סידור הלינה באוהלים היה כך, שתמיד היו צעירה אחת או שתיים בשלישייה שהתגוררה בכל אוהל. הדבר נעשה בכוונה, כדי שהבחורות ידאגו לנקיון האוהל שבו גרו.

כולנו ידענו, כי עד שתימצא הקרקע שעליה נעלה יעברו שנים. אבל ניצלנו את הזמן להכשרה ולהתאקלמות בארץ, כדי להיות מוכנים לאותו רגע שבו נקים את ביתנו.

בינתיים היה אצלנו הכל ארעי. המקלחת, למשל, בה היינו מתקלחים כל בוקר, היתה "בנויה" מארבעה מוטות עץ שביניהם ניתלו מחצלות קש, ומחצלת אחת נמתחה מעל, כ"גג". גם לא היה לנו חשמל ולתאורה בלילות השתמשנו במנורות נפט.

ביום הראשון לבואי, לפנות ערב, ערכו לי קבלת פנים בחדר האוכל. בעצם הכרתי כמעט את כל חברי הקיבוץ עוד מקודם. שישה היו מקובל, עשרה מרובנה, שמונה מלודמיר, וכן כמה מפינסק וביאליסטוק. מלב פולין היו רק מעטים. כולם היו בוגרי בתי ספר, ותיקי "השומר הצעיר", בעלי הכרה בתפקידם – אבל עבודה לא היתה לכולם. המושבה ראשון לציון היתה אז מלאה פרדסים ומעט מאוד בתים, שכולם ניבנו בעבודה עברית. סללו אז כביש חיבור בין ראשון לציון לנס ציונה. הקבלן היה יהודי ומנהלי העבודה היו "ראיסים" ערביים. אני לחצתי לקבל עבודה, על כן שלחו אותי עם עוד שניים-שלושה חברים וחברות לעבוד בסלילת הכביש. התפקיד שלנו, כולל הבנות, היה ניפוץ אבנים לחצץ והנחת אבני תשתית לכביש. אני זוכר את שייקה גולדשמיד יושב על ערמת אבנים עם פטיש בידו ומנפץ את האבנים. חשבנו שלמחרת יאלצו לשלוח חברים אחרים, כי האצבעות שלנו התנפחו. אבל בבוקר המחרת שוב יצאנו שלושתנו לעבוד בכביש.

לקחנו איתנו שתי פרוסות לחם וסיר אלומיניום קטן, ובו לפתן שהכיל יותר מים מפירות, כי לבנות שעבדו במטבח פשוט לא היה מה לתת יותר. יצאנו לעבודה בשבע בבוקר. העבודה היתה בקבלנות. הבנות ניפצו את האבנים בפטיש לחצץ ואנחנו, החברים, היינו כורעים על ברכינו ומניחים את אבני התשתית ("סולינג") על תוואי הכביש. השכר שקיבלנו, היה בהתאם לאורך הכביש שסללנו במשך יום שלם.

לי לא היה חידוש בעבודה הזאת, כי בקובל סלילת כבישים היתה עבודה של יהודים. מילדות הייתי מתבונן בעבודתם וחולם שיום אחד אסלול גם אני דרכים. היו אומנם הבדלים, כגון בסוג האבן שבה השתמשו בקובל, אבל זה לא היה משמעותי.

ובכן, הנחנו את אבני ה"סולינג" ובכל פעם שהיינו מניחים קטע דרך של כמה מטרים, היו באים ערבים שנשאו עלי חצץ בידיהם ופיזרו את האבנים הקטנות בתנועה מיומנת, על פני אבני התשתית. ה"ראיסים" הערביים לא הירשו לאיש מאיתנו לעשות את העבודה הזאת וגם לא להאיץ את הקצב. למרות זאת, באותו יום לפני הצהריים, נטלתי בעצמי סל מלא חצץ ושפכתי אותו על אבני התשתית שהנחנו קודם לכן. אחרי כן יישרתי את החצץ בדיוק כמו שעשו הערבים. זאת לא היתה תורה גדולה. כשראה ה"ראיס" מה עשיתי, הלם בגבי בנבוט שהחזיק בידו. כמעט התעלפתי ובקושי גררו אותי משם לקיבוץ. הקבלן היהודי לא הגיב על כך כלל. מובן מאליו שלאחר מכן כבר לא נשלחתי יותר לעבוד בכביש.

לאחר התקרית בכביש לא עבדתי מספר ימים. כשהתאוששתי, התחלתי להתבונן מה אפשר לעשות בקיבוץ בעניין עבודה. באותם ימים היתה אצלנו עבודה רק ל-25 חברים ביום, ומשק משלנו לא היה כך שכל שאר ה-35 היו מובטלים. בחיפושים אחרי תעסוקה נוספת, הוחלט להקים בקיבוץ מאפייה, לאפות לחם ולהפיץ אותו בחנויות בעיר. הסוכנות היקצתה לנו סכום לבניית תנור אפייה ותיכננה לשלוח לנו מומחה

לשכת העליה של
ההנהלה הציונית בא"י
תל-אביב

4/26

תעודה זמנית
התעודה הזאת טובה רק בתל-אביב

השם: לוי
יום: 30 APR 1931
המקצוע: האניה

תחנת הימיה
תחנת הימיה
תחנת הימיה

בין החקיקה רשומה הסוכנות היהודית

1- בבית העולים יש רשות ללון רק מי שקבל רשות מהפקיד המסוננת לזה
2- כל עולה הנמצא בבית העולים אחראי בעד נקיין המטה ותחדר (או האהל) שבו הוא נמצא וכמו כן בעד כלי המטה שנמסרו לו.
3- עולה הרוצה לעזוב את בית העולים ללילה אחד או יותר, מוכרח להודיע מודות זה במשרד.
4- אסור להוציא שום כלי או חפץ אחר ממקומות הלינה.
5- אכל במטבח מקבלים רק נגד פתקא הנמסרת בכל יום במשרד בשעה קבועה.
6- אסור להכניס אורחים לחורי הלינה מבלי רשות הפקיד המפקח. וכמו כן אסור לספר את פתקאות האכל לאיש אחר.
7- עולה העוזב את בית העולים צריך לספר את מצעו וכלי המטה לפקיד מסוננת על בית העולים.

לאפייה מרחובות.

כשהחלו העבודות לבניית התנור, היה צורך בסיד כבוי להכנת טיט. באותם ימים נהגו לחפור בכל אתר בנייה בור גדול, למלא אותו במים ולשפוך לתוכם סיד גלמי יבש. הסיד הגלמי היה "רותח" במים והופך למעין "עיסה" סמיכה, שנקראה סיד כבוי. את הסיד הכבוי היו מערבבים עם מלט וחול וכך יוצרים טיט לבנייה. וכך, בוקר אחד כשיצאתי מהאוהל, אני רואה בחורה, מאניה היה שמה, ניצבת ליד בור בקירבת מקום ומערבבת תמיסה לבנה באת ארוך, כשלידיה כפפות העור שלי. נעשה לי לא טוב נוכח המראה הזה. שאלתי אותה: "מאניה, מה זה?! האם זאת עבודה לבחורה?" מאניה העיפה בי מבט מזלזל כאומרת "ראו נא את החלוץ החדש שלנו!". באותו רגע ניגש אלינו חנוך החייט והתלוצץ על חשבוני באומרו: "במשך הזמן תתרגל ותראה שההערה שלך מיותרת..."

הבנתי שסדר ואירגון אין כאן כלל והחלטתי לתקן את המצב. לפנות ערב כינסתי כמה חברים, ביניהם כל הקובלאים, וקיבלתי אישור להכניס סדר בקיבוץ. קודם כל נעשיתי חצרו. אחרי כן הלכתי למועצת הפועלים המקומית של ראשון לציון ונעשיתי נציג הקיבוץ שם. בישיבות שנערכו במועצת הפועלים דרשתי לקבל עבודה עבור חברי הקיבוץ בפרדסים שהקיפו את המושבה. ואכן הצלחתי בכך. התחלנו לעבוד בפרדסים ביחד עם פועלים ערביים ומספר המובטלים אצלנו ירד דרסטית. בנוסף קיבלתי שלושה מקומות עבודה ביקב של ראשון לציון.

אני עצמי הייתי בין אלה שהלכו לעבוד ביקב. התפקיד שלנו היה מילוי בקבוקי יין. לעבודה זו היה ערך מוסף: כל יום שישי קיבלתי שני בקבוקי יין. הטמנתי אותם בחול, בקרקעית האוהל שלי, וכך יכולתי לשתות את היין כשהוא צונן.

המצב השתפר עוד יותר, כאשר הגיזבר הביא מהסוכנות שלושה אוהלים נוספים. אחד מהם ניתן לי ביחד עם שתי בחורות, וכך יכולתי סוף סוף להפסיק לנדוד עם מיטת הברזל שלי מאוהל לאוהל כמעט כל לילה. לאחר זמן התחלתי לעבוד בפרדס גדול. בסך הכל עבדו שם שמונה פועלים – ארבעה יהודים וארבעה ערבים. מנהל העבודה היה יהודי ותיק, שרכש לו ניסיון והתמחה במשך כמה שנים בעיבוד פרדסים, והוא השגיח על עבודתנו. הוא נמנה עם ה"בודדים", כפי שכונו הפועלים היהודיים שלא חיו בקיבוץ כלשהו, אבל היו חברים בהסתדרות. אנחנו והערבים עבדנו בשורה אחת, אבל הם קיבלו שכר של 12 גרוש ליום ואנחנו, היהודים, קיבלנו 15 גרוש. את ההפרש בשכר מימנה מועצת ראשון לציון, לטובת האידיאל של עבודה עברית.

מובן מאליו שבפרדס נדרשתי להרבה מאמץ והרבה זיעה, עד שהסתגלתי לעבודת הטוריה (המעדר) ויכולתי לעזור בקו ישר. למרות הכל אירעה לי פעם תקרית מצערת. אני שמאלי ולכן החזקתי את הטוריה ביד שמאל הפרדסן, ויגודסקי שמו, מן הבילויים (מקימי המושבה), היה בא כל בוקר רכוב על חמור חסון כשלאראשו כובע רחב שוליים כמו של קאובוי והוא לבוש בחולצה רוסית. יום אחד הוא שם לב לכך שאני עובד ביד שמאל. בהפסקת הצהריים, כשכולנו ישבנו לאכול, הוא התיישב לידי ביחד עם מנהל העבודה ופנה אלי בידיש: "איש צעיר, אתה כבר לא תהיה אף פעם פועל מוצלח בפרדס. אתה בוודאי באת ממשפחה בעל-ביתית לעבוד בפרדסים, אבל זה לא בשבילך. ממחר בבוקר שיבוא מישהו אחר במקומך."

בכל להט הציונות שפעם בי, השתטחתי לפניו לאורך ולרוחב והתחננתי שישאיר אותי בעבודה עוד שבוע – ולאחר מכן שיחליט אם אני ראוי להמשיך או לא. בסופו של דבר הוצאתי ממנו הסכמה. עבדתי שבוע בכל מאודי, עם תוצאות טובות. עבר עוד שבוע ועוד שבוע וכך חלפה כל העונה.

לאחר שעבר הקיץ, הגיע זמני לערוך חשבון-נפש. לראות היכן אני נמצא בעולם. המצב בקיבוץ לא היה איי-איי-איי. עדיין לא היתה עבודה לכל החברים וכמה מהם עזבו. האווירה נעשתה כבדה עליי במיוחד כאשר פייבל ארליך, חברי הטוב, התאבד. הוא עשה זאת לא בגלל מצבנו הכלכלי. ידענו שאיננו אשמים במותו, וכי זה עניין משפחתי: גם אביו נפטר באותה צורה.

פייבל ארליך

באותם ימים כמעט לא היה לנו מה לאכול. וכך ישבנו בערבים בחדר האוכל ובמקום לסעוד ניהלנו ויכוחים אידיאולוגיים.

היו אצלנו כמה וכמה שחלו במחלות שונות. אחד החברים, יצחק, נדקר מהקוצים הגדולים של עצי הלימון בפרדסים. הפצע הזדהם והוא נאלץ להתאשפז בבית החולים למשך שבוע ימים. היו גם אחרים שטענו כי הם חולים, אבל מה שפגע בהם באמת היה מצב הרוח הגרוע שלהם. היו גם מקרים לא נעימים במיוחד. כך, למשל, היו שלוש חברות שהחליטו לעזוב את הקיבוץ. אבל לפני שעזבו, הן פשטו על המחסן והכינו לעצמן חבילות נכבדות של מיצרכים כדי לקחת עמהן. הן נתפסו בשעת מעשה והושעו מן הקיבוץ בבושת פנים.

לי עצמי אירע מקרה לא נעים, כאשר נכנסתי יום אחד במפתיע למתפרה וגיליתי את החייט חנוך מודד על עצמו את החליפה השחורה שהבאתי מהבית. "מה זה?" שאלתי בכעס. "מה אתה מתרגש", השיב לי. "הרי איש לא ילבש את הבגד הזה אף פעם..." אלא שאני זעמתי. כינסתי את המזכירות – שכבר הייתי חבר בה אז – ודרשנו ממנו לעזוב את הקיבוץ כבר למחרת בבוקר. זמן מה לאחר מכן נתקלו בו כמה חברים במרכז רחובות, שם היתה לו כבר חנות בגדים...

מצד שני, ביום שישי בערב היינו רוקדים וכמה מאיתנו היו כאלה רקדנים מסורים, שהחליפו את חולצותיהם פעמיים בערב, מרוב שהזיעו בעת הריקודים. גם נוצרו אצלנו כמה זוגות, אבל הם נזהרו שהבחורות לא ייכנסו להריון...

היה לנו מנהג בקיבוץ: בכל מוצאי שבת יצאו כמה בחורות וכמה בחורים לטיול במושבה. כל זוג קיבל שובר לקניית כוס גזוז בקיוסק שהיה שם. במוצאי שבת אחד באתי אל יאשה מינסקי, הגיזבר, האחראי על חלוקת השוברים, וביקשתי גם אני שובר. הוא ענה לי שכבר לא נשארו לו שוברים. היה ברור לי שזה רק תירוץ, כי הוא כעס עליי. גרמה לכעס זה העובדה שאני התגוררתי באוהל אחד עם שתי בחורות, שאחת מהן היתה המחסנאית, ידידתו. הוא היה בא לאוהל שלנו כל ערב ומפטפט איתה. אני הייתי הולך לישון מוקדם, בעשר בערב, כי הייתי עייף מרוב עבודה. אבל כשהוא היה מגיע, היה ברור שלא אוכל לישון בגלל פטפוטיהם. פעם אחת המצב הזה עלה לי על העצבים. כיביתי את מנורת הנפט (חשמל לא היה לנו אז), חטפתי מעדר וברוב כבוד איימתי לחבוט בו אם לא יעזוב את האוהל. כתוצאה מכך הפכנו לשונאים לנצח. הסוף היה שהוא עזב את הקיבוץ ואנחנו בחרנו לנו גיזבר אחר.

הזמן רץ וכאשר מלאו שנתיים לחברותי בקיבוץ שוב הגיע אצלי זמן לחשבון הנפש. תקוותינו לעלייה על הקרקע נראו עדיין רחוקות מאוד. אצלנו וגם בגרעיני התיישבות אחרים החלו אנשים לעזוב, כי לא היתה להם כל תקווה להתפתח. כתוצאה מכך נוצרו חילוקי דעות אידיאולוגיים והוויכוחים בינינו התרבו. כי כאשר אין עבודה, מחפשים דרכים אחרות כדי לצאת מהמשבר. באותם ימים נטו יותר ויותר חברים בקיבוצי "השומר הצעיר" ללכת עם הפראקציה, כפי שכוננו הקומוניסטים. בשבת אחת בערב הופיע אצלנו צבי לוריא מקיבוץ משמר העמק וכמה חברים מקיבוץ עליה ג' בנס ציונה, שאצלם היתה השפעה גדולה של הקומוניסטים, בראשות מאצעק אורנשטיין (מרדכי אורן) וחברתו ריגע ורשביאק, שראו בסטאלין את "שמש העמים". הוויכוח עמהם נמשך עד שעה שתיים אחר חצות ובסופו של דבר החליטה קבוצה לא קטנה של חברים לעזוב את הקיבוץ ולעבור לפראקציה. כמה מהחברים האחרים ואני בתוכם, החלטנו להישאר יותר ימינה במפה הפוליטית – ולחפש לנו דרך חדשה מחוץ לקיבוץ. הלכנו אל המחסנאית, כל אחד קיבל ממנה שתי חולצות ומכנסיים קצרים, ומבלי שנקבל מקופת הקיבוץ אפילו גרוש אחד כשכרנו על כל עמלנו, נסענו לתל אביב לחפש לנו דרך חדשה ועתיד חדש. הביתה לא כתבנו על כך, כי היתה זו בושה גדולה... כך הסתיים הניסיון שלי להביא את המשיח על ידי חיים בקיבוץ...

1932, קבוץ גבת. אלי עומד משמאל.

ימים ראשונים בארץ / צבי חיים פולישוק

משפחת וורבה

בשנות מגורי בקובל לא הכרתי אישית את משפחת וורבה. ידעתי על קיומה ועל זה שגרו בקדמת רחוב מיצקביציה, זה הרחוב שתחילתו מול בית העירייה הישן. בשנת 1935 הגעתי ארצה והתמקמתי ברחוב דניאל המסתעף מרחוב הירקון על גבול יפו. באותם ימים רחוב הירקון והרחובות המסתעפים ממנו, בקטע שמרחוב אלנבי דרומה, היו מקום ריכוזם של קובלאים שזה מקרוב באו וגם ותיקים יותר. לימים ביקר אצלי **שמואל גילדוורג** (לימים **גלבוט**, גר בנתניה) שהגיע איתי יחד ארצה, גם למד וסיים איתי יחד את הגימנסיה בקובל. הוא זה שהביאני לביתה של משפחת וורבה ואז גם הכרתי את כל המשפחה היכרות קרובה. משפחת וורבה הגיעה ארצה בתחילת שנות השלושים. האב **שמואל-יוסף**, בגיל 60-70, היה בעליה של חנות מכולת, שבו עבד, ברחוב אלנבי פינת הירקון. עזרו ליזו תמיד מי מילדיו. כל המשפחה, חוץ מהבן הבכור **אהרון** והבת **רודל** שהיתה כבר נשואה, התגוררה בדירת קרקע בקדמת רחוב הירקון פינת אלנבי. שני האחרים עדיין עומדים על תילם. המשפחה מנתה תשע נפשות: האב שמואל-יוסף, אשתו ושבע ילדים וכולם בהרכבם המלא היו בארץ כבר בתחילת שנות השלושים. על סדר בואם אינני יודע, אולי באו יחד. ראשון הבאים היה הבן אהרון ואשתו **חיה**. הם התגוררו ברחוב פינסקר ליד קולנוע "מוגרבי" והייתה להם באותם ימים בת- **פנינה** - בגיל 7-8. נוספה להם עוד בת- **דורית** - כיום נשיאת בית המשפט העליון. אהרון עבד בתפקיד מינהלי בחברה בשם "אל החר" שמשרדה שכן ברחוב יהודה הלוי בשכונת נוה-צדק. דרכו קיבלתי אז עבודה ראשונה באותה חברה שעסקה בנטיעות בגוש-עציון. על עבודתי בנטיעות בהמשך, בנפרד. לאחר קום המדינה אהרון כיהן כמנהל לשכתו של שר התחבורה דוד רמז. חוה ניהלה גן ילדים ברחוב אליעזר בן-יהודה, במקום עומד כיום בית כנסת ייקי, מול הסופרמרקט הראשון בארץ. ביקרתי בדירתם פעם או פעמיים, רמת חייהם היתה די גבוהה. שמות יתר בני המשפחה-אמנה אותם- לא לפי גילם: **רודל**- נשואה **לאליעזר גבירץ** יליד קובל- אחיו של **משה גבירץ** (בארץ, מתגורר ברמת גן). היתה להם חנות מכולת בקדמת רחוב מאז"ה. **יצחק**- היה נשוי לקובלאית **סוניה שוורץ**- מורה. יצחק עבד במשרד הביטחון. **בלה**- היתה נשואה ויש לה בת. **משה**- היה לעורך דין. **אברהם**- נשוי, בשנות החמישים היה מבעלי קולנוע "צליל" ביפו, ליד הדואר. בסוף שנות החמישים היגר עם משפחתו לארה"ב. **מרים** (מינציה) היתה מבוגרת גימנסיית "הרצליה" בתל אביב, נשואה לרופא. אלה קורות משפחת וורבה מקובל- הידועות לי.

ביקור במערכת המכפלה

במשרדו של אהרון ורבה קבלתי נייר עם הפנייה למקום העבודה בגוש עציון. הגעתי לירושלים ושם לקחתי אוטובוס ההולך לגוש. האוטובוס היה מיושן, מאובק, מלוכלך ודחוס עד אפס מקום, וצעקות וקולות רמים מלאו את חלל האוויר. כעבור כמה דקות זזנו ויצאנו לדרך והשארנו את ירושלים מאחורינו. הייתי הלום מהרעש ומכל המצב שאליו נקלעתי מבלי לתפוס דבר. ב-10-15 דקות אחרי תחילת המסע ראיתי אשה מוליכה ילדה כבת 14-15 מפלסת דרך בתוך הצפיפות בין הנוסעים ונעמדת לידי. האשה היתה כבת 35-40 וישר פנתה אלי. רק אז שמתי לב ששלושתנו נבדלים במראנו ומלבושנו מכל האחרים הסובבים אותנו באוטובוס. היא פתחה וספרה לי כי הן מתל אביב והיא נוסעת עם בתה אל מערת המכפלה להתפלל. הבת נראתה לי קצת מוזרה, שותקת ונכר איזה פיגור שכלי בהתפתחותה. היא בקשה ממני, היות ואני היהודי היחידי באוטובוס, שאתלווה אליהן למערת המכפלה, מרחק כמה קילומטרים מגוש עציון, ונחזור ביחד, אני ארד בגוש עציון והן תמשכנה לת"א. הגענו למערת המכפלה, עלינו שבע מדרגות, היות והמקום היה בשליטת הערבים אסרו עלינו לעלות גבוה יותר. נעמדנו כולנו, האשה מלמלה איזו תפילה ואח"כ יצאנו מהמקום ועלינו לאוטובוס ללכת חזרה. האשה מסרה לי כתובתה בת"א, במורד רח' הרצל על גבול יפו אבו-כביר, והזמינה אותי לבקר אצלם. כשהגענו לגוש עציון נפרדנו וירדתי. יותר לא ראיתי אותן. לימים הבנתי ששרר אז מתח בין היהודים והערבים ונסיעה כזאת כשלנו כרזכה היתה בסכנה. ואמנם כעבור חודש ממסע זה פרצו מאורעות 36. "גוש עציון" של אז חבוי כולו בין הרים קרחים לא תלולים, שממה מלוא העין, קרקע קשה זרועה אבנים וחצץ. בתוך השממה הזדקק מבנה בודד, מנזר נטוש. הסתבר שבמבנה הזה השתכן המשרד וגם מזנון שאותו ניהלה משפחה יהודית אשר ספקה את מזונם היומי של הפועלים. המקום שמש גם מקום לינה לאנשים. היינו קבוצה של 12-15 איש. למחרת בבוקר אחרי פת-שחרית דלה ירדנו למטה ושם חיכתה משאית עם מנהל העבודה. עלינו וירדנו גבעות עד שהגענו למקום המיועד. נתנו לכל אחד את והסבירו את מהות העבודה.

החלקה שלידה עמדנו היתה מסומנת ריבועים ריבועים, מטר על מטר. תפקידנו היה לחפור מטר לעומק ולאחר שהבור נחפר היו מביאים אדמה עידית וממלאים בה את הבור ואז המקום כבר היה ראוי לנטיעה. נטעו בעיקר שתילים של עצי פרי אירופאים- תפוחי עץ, אגסים וכו'. עד כמה שידוע לי המקום כיום אכן מספק פירות אלה. חפירת הבורות במהותה היתה שונה מרובע לרובע. אם שפר עליך גורלך וקבלת רבוע שהוא מלא אבנים לעומק, כל אבן במשקל 1-2 קילוגרמים, הרי האת שבידך היתה פשוט מיותרת. פשוט חפנת בחיקך אבנים ככל שתוכל וזרקת אותם אל מחוץ לרובע. הנורמה היתה עד כמה שזכור לי בור ליום. איתרע מזלך ועלית על בורות מלאי אבנים הרי זה רווח נקי שלך. קשה יותר היתה המשימה כשקררע היתה מעורבת: אדמה והרבה חצץ ואז עם האת לא יכולת לחפור ביעילות הרצויה, לא יכולת להעמיק לחפור ולהעלות הרבה חומר על האת. אינני יודע איך חיטבו אח"כ את שכרו של כל עובד ועובד. כנראה בגלל התנאים הסניטריים שלא היו קיימים כלל חטפתי מחלת חררה (דלקת בלוטות הזיעה בין קמטי העור- בעיקר בקיץ באזורים חמים) שאז היתה נפוצה ואחרי שבוע או פחות עזבתי את המקום וחזרתי לת"א. פניתי למרפאה פרטית ברחוב אלנבי ושם בפרוטותיי הדלות מרחו אותי באיזו משחה ולאחר כמה ימים נרפאתי. מאז לא חזרתי לגוש עציון.

חלפו שנים. בשנות ה-60 המאוחרות פתחתי חנות במרכז המלאכה בגבעתיים, מול היכל ווהלין שהוקם כמה שנים אחר כך. החנות היתה בחזית ופנתה לרחוב. בעורף הבניין שכנו כמה עשרות בתי מלאכה- מסגרות, נגרות, ועוד.

היה נכנס אלי נגר אחד לשיחה בשעות הפנאי. פעם סיפר לי על קרובת משפחה שבה קרה אסון בשנות ה-30 המוקדמות. המשפחה גרה ברחוב הרצל, במורד, סמוך לאבו-כביר של אותם ימים. מפעם לפעם היו התנפלויות של אספסוף ערבי על דיירי המקום היהודים. באחת הפעמים התנפלו על הדירה של המשפחה הנ"ל, הרסו החריבו, הכו וגם אנסו בת משפחה, נערה צעירה. מאז לקתה הנערה כל השנים בהפרעה נפשית. עשו את כל המאמצים לרפאה. הכל לשווא.

שאלתי לשם המשפחה. השם היה דזיבולושיסקי. נזכרתי לפתע בנסיעתי לגוש עציון מלפני שלושים שנה ובשם שמסרה לי האשה. הבנתי שמטרת נסיעתה של האשה היתה להתפלל לשלומה של הבת שהתלוותה אליה...

רעננה, נובמבר 2006.

1936. שח-מט בתל אביב על גבול יפו.
צבי חיים פולישוק, עם האחים קלוניצקי.

בעיתון הקובלאי "חיינו", שנת 1939, הופיעה פרסומת למכשירי רדיו. לא נמצאה פרסומת של החנות של פולישוק, במקומה פרסומת של חנות החשמל המתחרה, של גרינבלט (אבא של אשקה גרינבלט).

Reprezentacyjna sprzedaż nowoczesnych odbiorników firmy „ELEKTRIT”:

Kadet, Kordial, Allegro, Fidelio, Eroica,

za które wyłącznie firma udziela gwarancję

Do nabycia na dogodnych warunkach w znanej firmie:
B. GRINBLAT Kowel, ul. Legionów 4.